

Charles Diehl

teodora

Împărăteasa
Bizanțului

roman

TALON
CART

10

CHARLES DIEHL

Théodora, impératrice de Byzance
Ed. de Boccard,
Paris

Charles Diehl

TEODORA
ÎMPĂRĂTEASA
BIZANȚULUI

Traducere și note de
TEODORA POPA-MAZILU

Editura Ulise

1991

Coperta de
TEODORA POPA-MAZILU

ISBN 973-550-008-
6

CONTENTS

Charles Diehl.....	2
TEODORA ÎMPĂRĂTEASA BIZANȚULUI.....	2
INTRODUCERE.....	9
Partea întâi.....	14
TEODORA, DANSATOAREA.....	14
I.....	14
AFIRMAREA TEODOREI.....	14
II.....	20
JOCURILE ȘI HIPODROMUL ÎN BIZANȚ.....	20
III.....	27
AVENTURILE TEODOREI.....	27
IV.....	36
TEODORA ȘI JUSTINIAN.....	36
V.....	40
LEGENDA TEODOREI.....	40
Partea a doua.....	45
ÎMPĂRĂTEASA TEODORA.....	45
I.....	46
PALATUL SACRU DIN BIZANȚ.....	46
II.....	52
VIAȚA IMPERIALĂ A TEODOREI.....	52

III.....	57
BÂRFELILE CAPITALEI.....	57
IV.....	69
VIRTUTEA TEODOREI.....	69
V.....	74
VERZII ȘI ALBAȘTRII. RĂSCOALA NIKA.....	74
VI.....	96
CÂRMUIREA TEODOREI.....	96
VII.....	102
DUȘMĂNIILE TEODOREI.....	102
VIII.....	106
TEODORA ȘI IOAN DE CAPADOCIA.....	106
IX.....	120
TEODORA ȘI BELIZARIE.....	120
X.....	129
FEMINISMUL TEODOREI.....	129
Partea a treia.....	136
PREACUCERNICA TEODORA.....	136
I.....	147
PIETATEA TEODOREI.....	147
II.....	153
POLITICĂ ȘI TEOLOGIE.....	153
III.....	161

CHIPURI DE CĂLUGĂRI ȘI DE APOSTOLI.....	161
IV.....	160
PAPA ȘI ÎMPĂRĂTEASA.....	160
V.....	172
MOARTEA TEODOREI.....	172
ÎMPĂRATUL JUSTINIAN.....	176
I.....	190
II.....	193
III.....	197
IV.....	203
V.....	208

INTRODUCERE

Aventura Teodorei, împărăteasa Bizanțului, care din culisele Hipodromului a ajuns pe tronul Cezarilor, a avut privilegiul, în toate timpurile, să ațâțe curiozitatea și să dea aripi imaginației. Încă din viață, minunata sa soartă a uimit atât de tare pe contemporani, încât haimanalele din Constantinopol născociră, pentru a o explica, poveștile cel mai incredibile, întreagă acea grămadă de bârfeli pe care Procopiu a consemnat-o cu grijă, pentru posteritate, în Istoria secretă. După moarte, legenda puse stăpânire pe ea și mai mult: orientali și occidentali, sirieni, bizantini și slavi înfrumusețară, cu amănunte romantice, romantica sa soartă; și grație acestui renume zgomotos, dintre atâtea prințese câte s-au perindat pe tronul Bizanțului, Teodora rămâne, chiar în zilele noastre, cunoscută, și aproape populară.

La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde scânteiază mozaicurile de aur, orice vizitator încearcă să dezlege enigma palidului și nemișcatului ei chip. La

Paris, unde a apărut, acum douăzeci - de ani, pe scena teatrului Porte-Saint-Martin, unde, ieri încă, reapărea ca într-o apoteoză, ea stârnește în egală măsură curiozitatea artiștilor și a autorilor dramatici, a istoricilor, ba chiar și a indiferenților. Odinioară, povestește Procopiu cu destulă mărginare, oamenii cinstiți din Constantinopol se îndepărtau de ea când o întâlneau pe drum, de teamă să nu se murdărească prin această atingere, impură. Noi nu mai avem, în secolul nostru, astfel de temeri și de prejudecăți; ușoara undă de scandal care plutește în jurul Teodorei mai curând ne atrage spre ea. Persoana sa a ispitit rând pe rând pensula unui Benjamin Constant și a unui Clairin, a obsedat imaginația creatoare a unui Sardou, a sedus fantezia genială a actriței Sarah Bernhardt. Nu e mult de când, pentru a o face să re trăiască sub ochii noștri într-un cadru demn de ea, s-a cheltuit o sumă fantastică pentru o atentă și somptuoasă punere în scenă și, timp de opt zile, discuția despre virtutea Teodorei a constituit un subiect de conversație „foarte parizian”.

Totuși, se poate spune că o cunoaștem foarte exact pe această faimoasă împărăteasă în care atâtia oameni n-au văzut decât o ilustră amatoare de aventuri? Să credem că ar fi, dacă ar putea vorbi, pe deplin satisfăcută de anumite trăsături romantice cu care, odinioară ca și azi, i s-a împodobit prea adesea portretul? Nu sunt pe deplin sigur de asta. Există două Teodore, cea din Istoria secretă și cea din istorie, fără nici un alt epitet. Prima este cea mai cunoscută și aventura sa? dacă judecării drept, devine banală de îndată ce nu-i mai acordăm acea grandoare a luxului, aproape epică, cu care a înconjurat-o Procopiu: povestea dansatoarei care, trăind intens, a căutat o statornicire oarecare, și care, găsind un om serios, s-a rostuit, în măritiş și-n cuminenie. Această Teodoră, la Ludovic Halevy se numește Virginia Cardinal. Mai există și o alta care e mai puțin cunoscută și care este în cu totul alt mod interesantă și curioasă: o mare împărăteasă care a ocupat alături de Justinian un loc considerabil și care a jucat adesea în cârmuire un rol decisiv, o femeie cu un spirit superior, o inteligență rară, o voință energică, o ființă despotică și rece, violentă și pătimasă, complicată și adesea

deconcertantă dar întotdeauna nespus de seducătoare.

Această subliniere odată făcută, mă grăbesc să adaug că nu încerc, cum s-ar crede, nicio dorință, vecină cu paradoxul, de a zugrăvi aici o Teodoră foarte cinstită și foarte virtuoaasă. Am făcut, se va vedea, însoțindu-le de rezervele necesare, un loc larg în această carte, povestirilor pitorești din Istoria secretă, și nu numai că sunt departe de a le da crezare, dimpotrivă, mi se pare că din studierea lor se poate desprinde, mult mai complet decât s-a făcut până acum, psihicul Teodorei din vremea furtunoasei sale tinereți. Dar trebuie să ținem seama că nu există numai Istoria secretă. În acești din urmă ani s-au mai găsit și alte documente, destul de noi, care ne îngăduie să zugrăvim aproape complet chipul celebrei suverane. În afară de biografia ei, recent descoperită, pe care un pios călugăr a scris-o în secolul al VI-lea (este vorba despre abatele de Chora, propriul ei unchi), de Viețile preafericiților orientali istorisite spre mijlocul secolului al VI-lea de unul dintre apropiații împărătesei, episcopul Ioan din Efes, de fragmentele inedite din Marea istorie ecleziastică scrisă de același autor, de Cronica anonimă atribuită lui Zaharia din Mytilene, alte lucrări, mai cu seamă contemporane, ca de pildă biografiile patriarhului Sever și a lui Iacob Baradeu, apostolul monofiziților, au fost publicate sau traduse după niște manuscrise siriene lămurind într-un fel destul de curios rolul pe care Teodora l-a jucat în treburile politice și religioase. Aceștia li se pot alătura fie alți scriitori, mult mai vechi, dar destul de rar consultați, ca de pildă Ioan Lydus, fie fragmentele noi ale lui Malalas, fără a mai vorbi de Novelele imperiale, a căror obositoare vorbărie, atât de plină de învățămintе totuși, a descurajat și pe cei mai răbdători; trebuie să-l pomenim și pe Procopiu care a lăsat, din fericire pentru noi, și alte lucrări decât Istoria secretă. Din toate acestea, dacă vrem să ne asumăm sarcina de a le citi cu atenție, se desprind anumite fapte care arată personajele secolului lui Justinian într-o lumină puțin diferită poate de cea în care sunt de obicei înfățișate.

Dacă insist asupra acestor lucruri, n-o fac, desigur, pentru plăcerea de a da dovadă de o inutilă paradă de

erudiție. Nu veți găsi în josul paginilor acestei cărți nici note, nici citate; aceasta este istoria pitorească, anecdotică, a Teodorei, pe care mi-am propus s-o scriu în primul rând. Dar această istorie, pe care m-am străduit s-o fac cit mai vie, și, dacă se poate, amuzantă, nu este mai puțin o poveste adevărată. Îl rog pe cititor să-mi facă favoarea de a crede că fiecare fapt amintit se sprijină pe mărturii precise, că până și ipotezele pe care mi-am îngăduit să le fac, se pot demonstra, dacă e nevoie, în mod științific.¹

Nu romanul Teodorei am voit eu să-l povestesc: asta au făcut-o alții și încă într-un mod strălucit. Dar, încercând să reconstitui mediile succesive în care a trăit: Hipodromul turbulent unde' și-a petrecut furtunoasa tinerețe; palatul ceremonios și măreț unde a stăpânit

ambicioasa sa maturitate, Biserica pitorească și frământată a cărei grijă a preocupat-o până la moarte; schițând figurile personajelor principale care au trăit în juru-i, a soțului ei Justinian, ale favoriților săi Petru Barsymes sau Narses, a confidentei sale Antonina, ale adversarilor săi Ioan de Capadocia sau Belizarie, ale protejaților săi Antim sau Sever, a lui Ioan Egipteanul sau Iacob Baradeu, mi s-a părut că s-ar putea face să re trăiască, într-un cadru adevărat și în realitatea sa istorică, enigmatică și complexă ființă care a fost Teodora.

Fără îndoială, în această stranie existență de dansatoare ajunsă împărăteasă, în acest caracter schimbător și multiform de curtezană devenită, prin inteligența și prin ambiția sa, un eminent om de Stat, va exista întotdeauna o fărâma de necunoscut și de mister și nu mă laud că am rezolvat toate incertitudinile și că am risipit toate obscuritățile. Dar, orice-ar fi, femeia într-

¹ Îmi voi permite, pentru detaliul lucrurilor și studiul complet al epocii, să-l trimit pe cititor la marea lucrare pe care am publicat-o sub titlul: Justinian și civilizația bizantină în secolul al VI-lea, Paris, Leroux, 1902 (na.).

adevăr superioară care, după ce a știut să-și încânte poporul și să-l cucerească pe Justinian, a domnit timp de douăzeci și Unu de ani ca stăpână peste Bizanț, merită să fie cunoscută mai bine decât din bârfelile pamfletarilor sau din legendele contestabile, ivite dintr-o prea zgomotoasă celebritate. N-aș vrea, o spun încă o dată, să încerc o reabilitare a Teodorei. Acest lucru, în istorie, este o treabă în care intră întotdeauna o oarecare parte de eroare și de ridicol; așa că, oricine ar fi fost ea, actriță aplaudată, curtezană faimoasă, înainte de a deveni suverană absolută a celui mai mare imperiu din vremea sa, Teodora - a făcut să se simtă mai puternic toată pitoreasca atracție a acelei lumi atât de curioase în care a trăit, tot interesul pe care-l putea oferi pentru studiul acestei societăți dispărute; acest lucru m-a ispitit să și dau un exemplu: o serie de portrete ale împărăteselor bizantine.

CHARLES DIEHL

Partea întâi

TEODORA, DANSATOAREA

I

AFIRMAREA TEODOREI

În primii ani ai celui de-al șaselea secol, Teodora, mimă și dansatoare, umplea Constantinopolul cu celebritatea ei scandaloașă.

De unde apăruse, nu se prea știe. Unii cronicari susțineau că se născuse în Cipru, țara pătimășă și arzătoare a Afroditei; alții, mai aproape de adevăr, i-au dat ca patrie Siria. Oricum ar fi, ea veni de copilă la Bizanț cu ai săi, și în această capitală tumultuoasă și coruptă crescuseră. Dar, printr-un fenomen de atavism demn de remarcat, toată viața păstră culoarea și dragostea țării

sale de origine; în vreme ce Justinian, născut în asprii munți ai 'Macedoniei de Sus, era profund pătruns de spiritul roman, Teodora rămase întotdeauna o orientală, îmbibată cu toate ideile, toate credințele, toate prejudecățile rasei sale..

Din ce familie provenea nu se știe câtuși de puțin. Legenda, printr-un fel de respect al rangului imperial la care s-a ridicat, i-a fabricat mai târziu o familie ilustră sau cel puțin acceptabilă, atribuindu-i ca tată un senator cu poziție și greutate. În realitate, nașterea ei pare să fi fost mult mai umilă. Tatăl ei, dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, era un biet om numit Acacios, care păzea urșii în amfiteatru; mama sa era, o femeie puțin severă, cum se găseau multe în acea lume destul de amestecată a culiselor și a circuitului. Din această căsătorie de artiști s-au născut trei fete: Comito, Teodora și Anastasia; a doua, viitoare împărăteasă, veni probabil pe lume în jurul anului 500.

Vechii obișnuiți ai Hipodromului își mai aminteau încă de împrejurările în care a apărut pentru prima oară în public Teodora. Acacios murise, lăsându-și în mare tristețe văduva și cele trei fete dintre care cea mai mare n-avea încă șapte ani. Ca să păstreze slujba fostului soț, singurul susținător al familiei, mama nu întrevăzu nici un alt mijloc decât să se mărite cu un alt bărbat care, câpătând slujba de paznic al urșilor, să-și asume în același timp și grija casei și a animalelor. Dar pentru ca această combinație să reușească, trebuia încuviințarea lui Asterios, șeful facțiunii Verzilor ² și Asterios primise bani ca să favorizeze un alt candidat în slujba de paznic. Ca să înfrângă această rea-voință evidentă, mama Teodorei se gândi să cointereseze poporul la cauza ei și, într-o zi, când mulțimea era adunată în circ, ea apără în arenă împingând înaintea pe cele trei fetițe încununate cu flori, care întindeau mânuțele lor rugătoare către mulțime. Verzii nu făcură decât să râdă de această mișcă-

² Partidele sau facțiunile Verzilor (*Prasinoi*) și Albaștrilor (*Venetoi*) numite astfel după culoarea cailor de alergare din circ, au dominat viața sportivă a Bizanțului din secolul al VI-lea. Deși puțini la număr în raport cu restul populației, ei au avut totuși o puternică influență și în viața politică, dovadă faimoasa răscoală Nika (532), care a pus în primejdie chiar tronul lui Justinian.

toare rugămintele; din fericire, cealaltă facțiune a cercului, cea a Albaștrilor, mereu înclinată să le joace festa adversarilor lor, se grăbi să primească jalba pe care o respingeau Verzii și să acorde familiei lui Acacios o slujbă aidoma cu cea pe care o pierduse. Acesta a fost primul contact al Teodorei cu acel popor pe care mai târziu avea să-l farmece, apoi să-l guverneze; n-a uitat însă, niciodată cele petrecute și împărăteasa i-a făcut pe Verzi să ispășească amarnic ocară indiferenței cu care respinseseră rugămintele ei de copil.

Teodora crescuse deci, împreună cu surorile sale, sub supravegherea unei mame destul de lipsită de scrupule, în lumea îndeajuns de pestriță care frecventa culisele Hipodromului, așa că se găsi în mod firesc pregătită pentru viitorul ei destin. Văduva lui Acacios, femeie practică, văzându-și fiicele frumoase, le împinse rând pe rând în teatru. Comito dădu prima exemplu și reuși în chip strălucit; urmă Teodora. În curând o însoți pe sora mai mare pe scenă, jucând alături de ea roluri de cameristă; o însoți apoi la reuniunile mondene, unde frumusețea artistei fu bine apreciată; și, amestecată astfel foarte de tânără într-o societate de petrecăreți corupți, ea îndură, în promiscuitatea anticamerelor, destule îmbrățișări necurate. Când ajunse la rândul ei la vârsta la care să se poată urca pe scenă, încercă să se îmbogățească în același fel ca și restul familiei sale.

Era foarte frumoasă. Panegiriștii săi afirmă că era de o frumusețe regească, atât de rară că nici cuvintele, nici operele de artă, n-ar putea s-o exprime pe deplin. Până și detractorii ei recunosc că era, în pofida taliei sale scunde, de o grație incomparabilă și că fața ei fermecătoare, cu ten mat, puțin palid, era luminată de doi ochi mari, plini de expresie, de vioiciune și de patimă. Din acest farmec atotputernic, datorită căruia avea să facă atâtea cuceriri, au rămas puține urme în acel portret oficial ce se vede la San-Vitale din Ravenna. Sub lungă mantie imperială, statura pare mai rigidă și mai înaltă; sub greaua diademă care-i ascunde fruntea, sub peruca deasă care abia lasă să i se ghicească pletele negre, obrazul fin, delicat, cu ovalul său puțin supt, cu nasul mare, drept și subțire, îi dă o gravitate solemnă, aproape melancolică; numai ochii trăiesc în această fi-

gură ofilită: sub dunga întunecată a sprâncenelor ce se împreună, frumoșii ei ochi negri de care vorbește Procopiu, o luminează încă și parcă-i devorează obrazul.

Dacă ai vrea deci, astăzi, să-ți faci o idee despre deplina strălucire a acestei frumuseți celebre, ar trebui să privești mai curând spre acele portrete în care artiștii moderni, un Clairin, un Benjamin Constant mai ales, au fost ispitiți să reînsuflească imaginea ștearsă a Teodorei, și, inspirându-se în chip fericit din mozaicurile Ravennei, să redea răcelii și imobilității acestui chip ceva din farmecul lui dispărut.

Dar Teodora mai avea și altceva decât frumusețe. Era inteligentă, spirituală, plăcută; avea o vervă de cabotină, pe care și-o exercita cu plăcere în dauna actrițelor ce jucau împreună cu ea, un spirit plăcut și vesel, prin care și-i atașa chiar și pe cei mai nestatornici adoratori ai săi.

Nu era bună întotdeauna, și firea ei ironică nu dădea îndărăt în fața vreunui cuvânt dur, dacă asta o făcea să râdă; dar știa de asemenea, când voia să placăm să desfășoare o irezistibilă putere de seducție. În afară de asta, întreprinzătoare, îndrăzneată, nerușinată, n-aștepta ca să-i vină omagiile de la sine, ci folosea, ca să le provoace sau să le încurajeze, o cutezanță plină de veselie; cum, în sfârșit, nu avea nici un pic de simț moral — dealtfel nu se prea vede de unde să și-l fi însușit — și pe deasupra o rară și neobosită înclinație către dragoste, datorită acestor însușiri, reuși prompt și mai repede să se descurce în viață decât ar fi reușit cu teatrul.

A fost totuși actriță; dar n-a voit, ca atâtea altele, să cânte nici din flaut, nici din gură, nici să fie dansatoare în adevăratul înțeles al cuvântului; îi plăcea să facă figurație în tablouri vivante, unde-și putea expune, fără vâluri, o frumusețe de care era foarte mândră, și în pantomimele în care antrenul și verva ei comică aveau prilejul să se manifeste liber. Flecarii din Constantinopol destul de blazați totuși, apreciau — se spune — îndrăzneala exhibițiilor pe care le risca pe scenă și ingeniozitatea efectelor de teatru, destul de necuviincioase, prin

care trezea atenția spectatorilor; și lumea aplauda să-și rupă mâinile când apărea ea, pe trei sferturi dezbrăcată, oferindu-și trupul frumos mângâierii păsărilor sale preferate. Nu gustai mai puțin nici grația șireată cu care, în acele pantomime grosolane unde loviturile cădeau ca grindina, știa să primească palme și să aibă o înfățișare veselă sub furtună. Dar în intimitate mai ales, succesele sale erau prodigioase.

Ca să reluăm expresia gravului istoric Gibbon, mila ei era universală; deveni de asemenea celebră în Bizanț, prin nebuniile ospetelor sale, prin cutezanța vorbelor și mulțimea amantilor. Ținea să i se admire mai mult frumusețea decât rezerva. Câteodată abia ieșită de pe scenă, schița în culise, într-un costum foarte sumar, modulațiile aceluia dans al pântecului, în fața camarazilor și a intimilor uimiți și se simțea foarte mândră de iscusința pe care o dovedea în acest exercițiu; altă dată, în pauza de după ospete, risca vorbe de necrezut și atitudini și mai de necrezut și numai grecul Procopiu ar putea să ne, spună ce impetuoasă ingenioasă și savantă, punea în plăcerile ei, binevoitoare cu oricare, stăpân sau servitor, și neezitând să coboare în bucătărie când cei din salon se simțeau obosiți. Avea, spune un istoric bizantin, spiritul curios și fertil al invențiilor; povestirile *Istoriei secrete* ar arăta, dacă s-ar putea istorisi în amănunt, că această reputație era din plin justificată. Va fi de ajuns să spunem că, dacă ne-am lua după aceste bârfeli, Messalina ar fi, pe lângă Teodora, o persoană... serioasă, modestă și cu moravuri aproape cuviincioase; trebuie să adăugăm însă că, în acele jocuri, Teodora fu în curând atât de compromisă încât oamenii cinstiți care o întâlneau pe stradă se îndepărtau de ea de teamă să nu se dezonoreze prin această atingere impură și că doar faptul de a o fi întâlnit era considerat ca o prevestire rea.

Nu știu dacă Teodora se sinchisea prea mult de opinia publică; dar, alergând astfel după aventuri, încercă alte neplăceri la care fu mai sensibilă. În ciuda atenției de care dădea dovadă ca să evite un atât de supărător accident, i se întâmplă să rămână însărcinată și toate tentativele pe care le făcu de a scăpa înainte de termen de neplăcuta sa progenitură rămaseră fără efect. Avu

deci un fiu care fu numit Ioan; dar îi făcu acestui copil nedorit o atât de proastă primire, plângându-se atât de strașnic de piedicile pe care i le punea în cariera ei, încât tatăl socoti că n-ar fi prea prudent să-i încredințeze pruncul; și, cum chiar în acel moment era obligat să plece în Arabia, fie ca slujbaş, fie din alte motive, preferă să-și ia copilul cu el decât să-l lase Teodorei. Copilul avea să reapară mar târziu și să-i pricinuiască Teodorei unele neplăceri; pe moment, curtezana fu încântată să scape de el. Lecția totuși nu-i ajută prea mult: știm cu certitudine că mai avu o fată de care se pare că s-a ocupat cu mai multă sollicitudine.

Era spre 517. în momentul în care prin frumusețea, spiritul, înclinarea ei către plăceri, devenise, una dintre stelele demimondului bizantin, Teodora n-avea nici opt-sprezece ani.

II

JOCURILE ȘI HIPODROMUL ÎN BIZANȚ

Bizanțul³ era un oraș mult mai puțin corupt decât acel Constantinopol de la începutul secolului al VI-lea, în care-și făcuse Teodora strălucitorul ei debut. Prostițuția se etala aici sub cerul liber, casele deocheate năpădeau toată cetatea și se instalaseră până și în venerabila umbră a bisericilor și mănăstirilor; pentru a furniza plăceri capitalei; așa-numiții *lenone* cutreierau tot imperiul ca să recruteze nenorocite pe care le amăgeau cu făgăduieli măgulitoare, cu veșminte frumoase și giuvaeruri somptuoase; se întâmpla ca și copile sub zece ani să cadă victimele acestor mizerabili. La aceste solicitări, multe femei, slave sau libere, cedau și ajungeau prizonierele corupătorilor, adesea chiar angajate printr-un contract, de a nu părăsi meseria la care se condamnaseră, umplând Bizanțul cu scandalurile și nerușinarea lor. Dar, asta nu era totul. Moravurile infame, viciile contra naturii, se manifestau aproape în plină zi; Constantinopolul amintea de Sodoma. Sufletele pioase care se temeau de dreapta mânie a Domnului, nu se nelinișteau câtuși de puțin de impietatea, de blestemele și de furia jocurilor de noroc. Se juca peste tot, ziua, noaptea, în locuri publice și

³ Vechea denumire a Constantinopolului, botezat astfel în cinstea lui Constantin cel Mare.

particulare; se angajau partide enorme, care înghițeau averi și răul era atât de mare încât până și oamenii bisericii erau atinși. Preoții frecventau casele de joc, aruncând priviri lacome asupra banilor de aur care se rostogoleau, murdărindu-și mâinile, întinându-și ochii și urechile cu vederea și sunetul lor necurat. Dar mai ales Hipodromul și Teatrul erau marea școală a corupției.

— Ne trebuie spunea Justinian, spectacole ca să se distreze poporul!

Una dintre marile griji ale guvernului era deci de a furniza, prin strălucirea fastului ceremonial și al serbărilor, o hrană continuă curiozității populare. Cursele de care, vânătorile, luptele dintre oameni și fiarele feroce, reprezentațiile teatrale dintre care poporul gusta mai ales farsele și pantomimele, exercițiile acrobaților și caraghioslăcurile bufonilor se succedau fără încetare pentru plăcerea mulțimii. Șapte zile de serbări neîntrerupte marcau începutul Anului Nou și una dintre ele purta numele, într-adevăr curios și semnificativ, de „Ziua prostituatelor”. Noi atracții chemau fără încetare plebea la teatru sau la circ și Justinian nu găsisese un mijloc mai bun ca să câștige bunăvoința mulțimii, decât de a pune să se lupte în amfiteatru douăzeci de lei cu treizeci de leoparzi, de a împărți învingătorilor cai acoperiți cu valtrapuri bogate, de a oferi poporului un festin prodigios și de a cheltui în trei zile ceva mai mult de patru milioane.

Tot Bizanțul frecventa Teatrul și Hipodromul, tinerii din pătura bogată ca și plebea, preoții ca și laicii; și cu toate că obiceiul interzicea femeilor cinstite să se ducă acolo, ele nu se arătau mai puțin pasionate de tot. ceea ce privea cursele, caii și vizitii. Niciodată poporul, nici chiar poporul roman, nu s-a interesat mai atent ca bizantinii de treburile Hipodromului. Vizitii învingători sunt regii zilei; împăratul în persoană își face o cinste din a-i lăuda; administrația le ridică statui, spiritele înalte ale capitalei se întrec să celebreze prin mici versuri, meritele lor strălucitoare; oamenii cei mai de vază declară că fără ei viața ar fi lipsită de veselie; mulțimea se pasionează și se împarte după culoarea tunicilor lor. Verzii și Albaștrii s-au înjurat și s-au bătut timp de secole în cinstea lor ca și cum ar fi fost vorba să-și salveze patria din vreun pericol.

Ne putem imagina cât de numeroși erau slujitorii necesari pentru celebrarea acestor jocuri. Trebuiau poeți care să compună versuri pe care în anumite zile facțiunile le cântau în cinstea împăratului lor, trebuiau compozitori, numiți *melistes*, pentru a le aranja pe muzică, organiști pentru a-i acompania, șefi de orchestră pentru a executa aceste cântece; erau necesari slujbași pentru a menține ordinea în circ, paznici ai barierelor pentru a le lăsa în jos la plecare, slujbași la vestiare care aveau în grijă păstrarea tunicilor și a coroanelor de aur ale vizitiilor; trebuiau dansatori, mimi, acrobați, saltimbanci pentru pauze, paznici de grajd, paznici de animale, costumieri și costumiere; trebuiau, în sfârșit și, mai ales, vizitii. Tot acel popor mișuna în culisele și în împrejurimile Hipodromului, societate, firește, foarte amestecată unde se strecurau numeroși aventurieri și petrecăreți în nădejdea de a găsi vreun prilej de plăcere sau de profit. Și cum cea mai selectă parte a capitalei ținea la cinstea de a aparține uneia sau alteia din cele două mari societăți, un fel de Jockey-club-uri care aveau ca scop organizarea curselor, lumea cea mai bogată și elegantă se întâlnea astfel în culisele cercului, amestecată în chip straniu cu acea mulțime interlopă de vizitii, de clovni, de codoși și de prostituate.

Cercul era de obicei în centrul discuțiilor mondene; întreg Constantinopolul discuta despre vizitiul favorit, despre actrița la modă, și paria pe cursele apropiate. Oamenii cei mai serioși nu se dădeau în lături să discute despre originea jocurilor și a culorilor pe care le purtau vizitiile, să caute în asta un sens simbolic și să determine semnificația profetică pe care o avea victoria fiecărui partid. Toți știau că verdele, simbolizează pământul, triumful acestei culori prevestea deci un an fertil; albastrul, simbolizând marea, succesul acestei culori anunța navigații liniștite; și firește, agricultorii țineau cu Verzii, marinarii cu Albaștrii.

Cercul dădea tonul modei. Tinerii eleganți care erau obișnuiții Hipodromului, adoptaseră, pentru a se distinge de gloată, întocmai ca *muscadinii*⁴ Directoratului, un

⁴ *Muscadini* - nume dat după 9 termidor (1794), regaliștilor eleganți.

costum deosebit și purtări excentrice. Purtau, în felul perșilor, barbă lungă și mustăți și mai lungi; întocmai ca hunii, își râdeau părul de pe frunte, iar la ceafă îl lăsau să cadă în bucle lungi. Purtau tunici cu manșete foarte strimte deasupra pumnului, bufante la umeri, în- cântați de a da astfel — când ridicau, la teatru sau la circ, brațele ca să aplaude -r- iluzia de robustețe și de mușchi viguroși; se îmbrăcau cu nădragi și cu încălțări după moda hunilor, cu mantii ample, bogat brodate; și astfel dichisiți, purtând la centură săbii scurte cu două tăișuri, hoinăreau noaptea prin Constantinopol, atacând și molestând pe trecătorii liniștiți, deposedîndu-i de bijuterii și de haine, adesea asasinându-i când păreau că vor să se plângă. Partidul Albaștrilor, puternic la Curte după moartea împăratului Anastasie și venirea noii dinastii, adusesese la modă, primul, aceste „plăcute“ distracții; și cum nici poliția, nici justiția nu interveneau pentru a pune capăt acestor fărădelegi ale căror victime erau de obicei Verzii, adversarii guvernului, impunitatea asigurată vinovaților stimulase cutezanța tuturor pungașilor și haimanalelor din drojdia societății; și cum, în sfârșit, Verzii, amenințați fără încetare și niciodată protejați, organizară la rîndul lor bande, ca să se apere, ordinea și siguranța dispărură repede din Constantinopol.

Curând, oamenii de treabă nu mai cutezară să mai iasă noaptea; Oamenii bogați, pentru a evita să fie atacați, nu mai purtau decât veșminte de sărmani și bijuterii de proastă calitate. Totuși teroarea domnea. Nu mai erau neliniștiți acum că aveau de-a face doar cu Verzii sau cu Albaștrii; debitorii profitau de dezordine pentru a-i obliga pe creditorii să le înapoieze chitanțele, sclavii pentru a . se elibera de la stăpânii lor, fiii pentru a sustrage bani de la părinți, amanții pentru a-și răpi amantele, petrecăreții pentru a-și satisface capriciile. Aveai vreun dușman, lesne găseai ucigași plătiți ca să te scape de el; se omorau oameni până și în biserică, în toiul slujbei, fără măcar să se știe de ce; să dobori dintr-o singură lovitură un om fără apărare, devenise un sport foarte gustat și care trecea drept dovadă de putere și curaj. Și cum poliția, când se hotăra să intervină, nu lovea decât în Verzi, cum judecătorii, tremurând pentru viața lor dacă neglijau poruncile facțiunii uitau de orice dreptate, firește că incidentele se agravau zilnic.

Într-o zi, într-unul din porturile Bizanțului, o tânără femeie se îmbarcă împreună cu soțul ei ca să meargă pe coasta Asiei; câțiva tineri, găsind-o frumoasă, începură s-o urmărească și, punând mâna pe ea, o obligară cu forța să treacă în barca lor. Bărbatului ei care protesta în van, i se răspunse prin huiduieli. Ca să-și salveze onoarea, nenorocita nu mai avu alt mijloc decât să se arunce în Bosfor unde se înecă sub ochii bărbatului, neputincios și disperat. Multe altele trebuiră să recurgă la acte la fel de tragice fără ca supraviețuitorilor să li se facă dreptate.

Așa că le trebuia un real curaj slujbașilor ca să pornească împotriva vinovaților pe care-i protejau la Curte influențe puternice. Prefectul orașului, Teodot, făcu experiența în dauna sa. Un oarecare Hypatios, personaj de vază, fusese asasinat în biserica Sfânta Sofia; orașul era profund tulburat. Or, în acel moment, nepotul basileului — Justinian — ca de obicei apărătorul Albaștrilor, era foarte grav bolnav; cei care se plângeau, avură, printr-o excepție, acces la împărat. Acesta ordonă prefectului să acționeze cu asprime. Teodot nu se lăsă poftit de două ori; arestă un mare număr de răufăcători, execută pe mulți dintre ei, și printre aceștia pe un oarecare Teodosie Tzica, foarte bogat și care avea un rang ilustru. Asta-l pierdu pe prefect. Justinian, restabilit ca prin minune, nu se gândi decât să-și răzbune prietenii; datorită influenței sale, Teodot, adus în fața senatului sub pretextul unor calomnii, fu destituit, exilat în Ierusalim și finalmente obligat să intre la mănăstire pentru a scăpa de pumnalul asasinilor înverșunați să-l piardă. Astfel, certurile Hipodromului creară în oraș o stare de teamă, de frământare, care avea să se transforme, câțiva ani mai târziu, într-o adevărată revoluție.

În vremea asta, astrologi și șarlatani, prevestitori și ghicitori, vraci și oameni care împrăștiu zvonuri tulburau echilibrul intelectual și moral al capitalei.

Într-o zi, la Poarta de Aur, o femeie, apucată de un delir profeție, vesti că, peste trei zile, marea, ieșind din maluri, va îneca lumea într-un nou potop; mulțimea, cuprinsă de panică, năvăli în biserici și, prosternată la picioarele altarelor, aștepta consternată îngrozitoarea catastrofă.

Alteori, astrologii citeau în ceruri cataclisme de neînălăturat; vraci rătăcitori alergau pe străzi, ca urmăriți de

fantome nevăzute, și dezvăluiau trecătorilor îngroziți că sfârșitul lumii era aproape.

Și norodul, tremurând, încrezându-se în vorbele lor, umplea bisericile cu rugăciuni și lamentări. Unii intrau la mănăstire, renunțând la averea și la demnitățile lor; alții își ofereau bunurile bisericii și-și cheltuiau banii în opere de binefacere; fiecare voia să moară iertat și dezordinea dura uneori săptămâni, fără că împăratul să poată găsi mijlocul de a potoli o spaimă pe care dealtfel o împărtășea și el. Oamenii rezonabili socoteau că ar fi trebuit, fără nici o formă procesuală, să-i aresteze pe acei agitatori care tulburau capitala cu înșelăciunile lor; dar superstiția era profundă, credulitatea universală.

Femeile, firește, erau în mod deosebit accesibile acestor minuni. Pentru a-și păstra bărbații sau a-și lega amanții de ele, aveau mai puțină încredere în frumusețea și seducția lor decât în filtrele și incantațiile magice. În asta, ca și în toate celelalte, Teodora mergea în pas cu vremea; împreună cu bunele ei prietene Indaro și Crisomallo, făcea farmece, pregătea băuturi minunate care trebuiau să-i asigure asupra adoratorilor ei o veșnică și diabolică putere; credea în demoni, în magicieni, în ghicitori, în cei care interpretau visele; și, încrezătoare în viitorul ei, își aștepta destinul.

III

AVENTURILE TEODOREI

Teodoră iubea plăcerile; iubea și banii. Strânsese o avere destul de frumoasă, când i se întâmplă un lucru supărător. Avea ca amant pe un sirian cu numele de Hecebolos, care lucra în serviciul administrației imperiale. Acest personaj, destul de important, fu numit în guvernământul de la *Pentapolis*⁵ din Africa; Teodora se hotărî să-l însoțească în provincia lui îndepărtată; în acel moment era desigur sătulă de legăturile trecătoare și căuta o așezare cât mai durabilă. Din nenorocire, romanul dură puțin: foarte repede, nu se știe din ce cauză, amanții se certară; brutal, cu înjurături grosolane, Hecebolos o izgoni pe Teodora, și, fără bani, fără strictul necesar, nenorocita trebui, o bucată de vreme, se spune, să îndure mizeria prin întregul Orient. Fu văzută la Alexandria, în Antiohia, în alte locuri, exercitându-și peste tot, ca să trăiască, trista ei meserie; ca și cum, spune Procopiu, cu solemă și naivă gravitate, diavolul ar fi voit să nu existe loc pe lumea asta care să nu cunoască lipsa de rușine a Teodorei. Asta se întâmplă în

⁵ *Pentapolis* - azi Cirenaica, pe coasta de nord a Africii, la apus de Egipt.

jurul anului 521. Se pare dealtfel că șederea destul de lungă a Teodorei în Egipt și-n Siria avu în viața ei o importanță deosebită.

În acel moment, Alexandria nu era numai un mare oraș comercial ai cărui negustori se duceau până în Ceylon să caute mirodeniile și nestematele Indiei, până în China să caute mătăsurile ei, până în Egipt și Levant de unde se răspândeau în toată Mediterana grâul din valea Nilului și produsele Levantului. Alexandria nu era numai o cetate elegantă, frumoasă și bogată, ușuratică și coruptă, pământul de unde se alegeau curtezane faimoase, ca Thais și Chrysis. Începând din secolul al IV-lea, capitala Egiptului era și una dintre capitalele creștinismului. În nici o parte luptele religioase nu erau mai aspre, disputele teologice mai subtile și mai arzătoare, fanatismul mai ațâțat; în nici o parte amintirea marilor fondatori ai vieții cenobitice, ca Antonie, Pacomie, Snudie, Serapion nu dăduse loc la o mai bogată înflorire a mănăstirilor, misticilor și asceților. Periferia Alexandriei era populată cu mănăstiri, deșertul Libiei era atât de plin de solitari încât ar fi meritat să fie numit „deșertul asceților“.

În momentul în care trecea pe acolo Teodora, Egiptul era mai tulburat ca niciodată. Era în vremea în care împăratul Justin, dornic să restabilească uniunea cu Roma, dezlănțuise în Siria cele mai sălbatice persecuții. Toți cei care refuzau să subscrie la credința ortodoxă proclamată de Conciliul din Calcedonia, toți cei care, după exemplul lui Eutyces, nu admiteau în persoana lui Hristos decât o singură ființă — din această pricină au și fost numiți *monofiziți* — au fost loviți fără milă. Șefii cei mai iluștri ai sectei, Sever, patriarhul Antiohiei, Iulius din Halicarnas, Ioan din Telia, Petru din Apameea, mai bine de cincizeci de episcopi, fuseseră alungați din funcțiile lor, afurisiți, exilați; comunitățile monastice din Siria fuseseră risipite cu forța, mănăstirile închise, călugării obligați să fugă, bătuți, închiși sau masacrați. Multe din aceste victime căutaseră azil în Egipt, unde patriarhul Timotei, încrezător în armata lui de călugări fanatici și devotați, rămânea cu încăpăținare fidel doctrinei monofizite; și, din Alexandria unde se refugiase, Sever, omul cel mai însemnat al partidului, „stânga lui Crist“, cum îl numeau contemporanii

săi, „paznicul nezdruncinat al adevăratei credințe”, întreținea prin înflăcărarea predicilor și ardoarea propagandei sale o puternică agitație în întreaga lume orientală.

În grotele munților libieni, în mănăstirile pierdute în mijlocul pustiului, oameni de neam mare, femei elegante și delicate, înflăcărare de o puternică dorință de singurătate, de renunțare și de ascetism, veneau să caute, cu sutele, salvarea și uitarea.

Preafericitul Toma aparținuse unei familii ilustre; fusese crescut ca un copil de rege; avusese avuții mari, bogăție, mulțime de servitori; fusese, spune cronicarul naiv care i-a ridicat în slăvi sfințenia, atât de măreț, și atât de dornic de fast și de curățenie încât se spăla de mai bine de zece ori pe zi, pe față și pe mâini. Când vântul persecuției suflă pe deasupra Siriei, îl urmă în Egipt pe Maras, episcopul Amidei; ca să trăiască, acest mare nobil trudea cu mâinile sale, împletind coșuri din frunze de palmier pe care le vindea; pentru salvarea sufletului, acest bogătaș voi să fie considerat mort pentru lume, și, în peștera pe care și-o alesese ca să se retragă, trăi ani în șir, mortificându-și trupul,

rugându-se fără încetare și plângându-și păcatele. Când muri trupul îi era negru, ars de soare și uscat; plete lungi și sălbătice îi cădeau în dezordine pe umeri și pe față, zdrențe sordide îi acopereau trupul, până și prietenii abia îl recunoscuseră.

— Ce importanță are, spunea el, prăbușirea acestui trup pieritor, câtă vreme sufletul, murdărit de atâtea păcate, scapă cu acest preț de focul cel veșnic?

Cezareea era patriciană, și ea de, asemenea de neam mare, înrudită cu familia împăratului Anastasie. Și ea și-a părăsit casa și bunurile ca să se ducă să trăiască retrasă în Alexandria; femeia aceasta, crescută în lux și splendoare, a uluit toată lumea prin austeritatea sa. Se abținea să mănânce până și pâine, mulțumindu-se — și- asta doar la două zile o dată — cu câteva legume pregătite grosolan, cu sare și oțet, și cu câțiva ciorchini de struguri; se culca pe un sac, întins pe pământul gol. Până și preoții blamau excesul posturilor sale, și-i dădeau dezlegare să adauge uneori, duminica, puțin ulei la mâncare, temându-se ca boala să n-o facă incapabilă să-și îndeplinească îndatoririle. Dar Cezareea se încăpățâna în penitență. Foarte instruită,

citea zi și noapte scrierile sfinților părinți și discuta cu plăcere despre problemele de morală și de dogmă, foarte umilă chiar și în fața celor mai modești călugări, lacomă de a primi din gura lor ecoul cuvântului divin. Dar, mai ales, râvnea să fugă de lume, să trăiască în pustiu, și era foarte tristă când sfătuitoarii ei aduceau vorba despre vârsta și slăbiciunea ei. Timp de cincisprezece ani uimi Alexandria prin operele caritabile și umilința sa; în mănăstirea pe care a întemeiat-o voi să, fie ultima dintre surori, dând tuturor exemplul de modestie și de supunere.

Mulți alții trăiau la fel. Maras, singuraticul, fusese de curând convertit și el la ascetism, postind, veghind, rugându-se fără încetare, acordând trupului doar o oră sau două de odihnă. Când zăpada atingea aproape înălțimea unui om, el se ducea, cu picioarele goale, să taie lemne pe munte, și-l puteai urmări după dărele de sânge care-i curgeau din răni. În sfârșit, pentru a scăpa de ai săi, veni în Egipt, și, urmând școala celor mai iluștri solitari, stârni și acolo, prin moravurile sale, admirația tuturor.

Dar femeile, mai ales, erau incomparabile. Preafericita Suzana refuza alimentele cele mai obișnuite, cerând să nu i se mai aducă decât un căuș cu apă în fiecare duminică, și puțină pâine la două zile o dată,

și-și petrecu anii în pustiu, susținând — zice-se — lupte formidabile împotriva răului, ieșind întotdeauna victorioasă, încât până și dracii strigau că nu-i femeie, și că avea o piatră în loc de inimă și fier în loc de carne. Cu obrazul întotdeauna înfășurat în văluri, care abia lăsau să i se zărească vârful nasului, nu voia să vadă nici un chip omenesc, nici să ducă ea însăși pe careva în ispită. Vorbea celor care veneau s-o viziteze despre slăbiciunea cărnii, vanitatea lumii, amenințările cumplite ale judecății Domnului. Vindeca trupurile și liniștea sufletele, exaltând curajul solitarilor săi vecini, transmițându-le, ca o femeie puternică, *exemplul zelului și al virtuților sale*⁶

⁶ Din aceste exemple se "vede cât de înapoiată era mulțimea în epoca respectivă, și cât de puternică era Biserica, direct interesată ca prin făgăduieli iluzorii să pună mâna în chip abil pe marile averi, întărindu-și în felul acesta atât puterea morala, cât mai ales cea materială.

În deznădejdea în care se afla, Teodora nu rămăsese insensibilă la influența mediului în care o aruncaseră evenimentele. În timpul șederii sale la Alexandria, ea intră în legătură cu patriarhul Timotei și, cum episcopul pare să fi exercitat asupra ei o acțiune profundă, ea îl numi mai târziu părintele ei spiritual; având în vedere acest titlu de onoare pe care ea i l-a rezervat numai lui, te poți întreba, dacă, grație acestui preot, curtezana pocăită nu s-a trezit, cel puțin pe moment, la o viață mai creștinească și mai pură. Îl frecventa și pe Sever din Antiohia, căruia i-a păstrat toată viața un fidel și respectuos atașament, o admirație fără margini. Și dacă ea apăru ca o protectoare firească a dizidenților persecutați, „ca împărăteasa stârnită de Dumnezeu — după cuvântul unui contemporan — pentru a-i susține pe cei necăjiți împotriva asprimilor furtunii”, dacă își puse toată încrederea în slujba, lui Sever și a prietenilor săi, primindu-i la palat, favorizându-le propaganda, străduindu-se să-i impună lui Justinian; dacă se aruncă, cu toată ardoarea, în controversele teologice ale vremii sale, n-a făcut aceasta — se va vedea — numai din spirit politic, dintr-un simț foarte drept și foarte fin al necesităților guvernării; a procedat într-o oarecare măsură astfel și datorită amintirii crizei religioase prin care a trecut la Alexandria, dintr-o duioasă recunoștință față de oamenii care au primit, instruit și descoperit pe curtezana pierdută.

Dar Teodora era femeie, fiind tot atât de schimbătoare pe cât de pasionată; era de asemenea ambițioasă, dornică să-și refacă situația și averea. În Antiohia, unde se duse părăsind Egiptul, în marele oraș sirian unde gustul serbărilor, dragostea de lux și de trai bun, rivalitățile neîncetate ale circului și ale teatrului alcătuiau rutina obișnuită a vieții, ea pare să fi frecventat mai puțin bisericile decât culisele Hipodromului, prețuind mai puțin compania preoților decât tovărășia ghicitoarelor. O dansatoare, Macedonia, aparținând ca și ea facțiunii Albaștrilor, se interesă de dânsa, o consolă în tristețea ei, și-i prezise o soartă strălucită. Încet, Teodora se lăsă legănată de speranțele acestea și noaptea visa că, întoarsă

la Constantinopol, devenea favorita unui prinț, că reușea să se mărite cu el, și că intra în stăpânirea tuturor bogățiilor lumii.

Buna Macedonia cunoștea, se pare, pe Justinian, și având prilejul

să-i facă unele servicii, se bucura de oarecare trecere la Curte. Să fi uzat ea de asta pentru a i-o recomanda moștenitorului prezumtiv al tronului pe prietena sa Teodora? Nu știm. Se pare, în tot cazul, că înapoindu-se în Bizanț, teatrul primelor sale acțiuni, Teodora, cumițită, coaptă, obosită de viața rătăcitoare și de nebuneștile ei aventuri, dornică poate să se fixeze în vreo căsătorie oarecare, se strădui, sincer sau nu, să ducă o viață mai retrasă și mai castă. Conform unei tradiții care în secolul al VI-lea încă se mai practica în capitală, Teodora se stabili, la reîntoarcerea ei din Asia, corectă și discretă, într-o modestă locuință, păzind casa și torcând lină, ca matroanele din vechile timpuri romane. Legenda adaugă că, mai târziu, devenind împărăteasă, Teodora, departe de a încerca să facă uitată această parte a vieții sale, voi dimpotrivă,

să-i perpetueze amintirea. În locul porticului, unde mâinile ei torseseră lână ca să trăiască, în locul căsuței care o adăpostise, umilă și sărmană, ea ridică o biserică în cinstea sfântului Pantelimon. Numele acestui sfânt înseamnă milă: merită acest nume, dacă sub protecția lui, Teodora l-a întâlnit pe Justinian.

IV

TEODORA ȘI JUSTINIAN

În momentul în care Justinian o întâlnește pe Teodora, către anul 522, fără îndoială, viitorul stăpân al imperiului, era un om de 38—40 de ani. Cu un ten curat și înfloritor, cu părul buclat și mustața fină, care și

începuse a încărungi, cu silueta lui elegantă și talia bine făcută, avea o înfățișare foarte atrăgătoare; manierele îndatoritoare, tonul amabil și plăcut, grația lui simplă sfârșeau prin a-l face simpatic și seducător. Era binecrescut și foarte elegant; în plus, grație intrigilor palatului care-l așezaseră pe tron pe unchiul său Justin, devenise, începând din acel moment, unul dintre primele personaje ale Statului. Înnobilat cu titlurile de comite și de *patriciu*⁷, de comandant-șef al trupelor care alcătuiau garnizoana din Constantinopol, tocmai ocupase, cu un fast extraordinar, funcția de consul, și, în fiecare zi, bunăvoința suveranului îl apropia tot mai mult de treptele tronului. Era deci pentru Teodora o cucerire frumoasă de făcut.

Ambițios și abil, Justinian părea mai ales ocupat să-și sporească averea. Știuse, nu fără oarecare perfidie, să-și îndepărteze rivalii care puteau să-i stingherească drumul și, nu mai puțin dibaci, să obțină favoarea tuturor claselor societății bizantine. Foarte evlavios, și cu severitate ortodox, s-a făcut plăcut Bisericii, prin zelul și

⁷Titlurile de *patriciu* și de *patricia* au fost conferite de Constantin cel Mare, la început membrilor familiei imperiale, apoi altor persoane. Ele n-aveau nimic comun cu patriciatul din epoca romană veche și se acordau de către împărat fără a se ține seama de origine sau de avere.

cucernicia sa; prin fastul și cheltuielile sale nebunești, era idolul mulțimii; plăcea, în sfârșit, senatului și aristocrației. Cum avea, pe deasupra, o reală experiență în afaceri, o capacitate prodigioasă de muncă, o grijă atentă față de lucrurile legate de administrație, creditul de care se bucura în fața împăratului era mare, avea chiar, și pe drept cuvânt, reputația de a fi, mai mult decât bătrânul și mediocrul suveran, adevăratul șef al guvernului.

Foarte calm, foarte stăpân pe el, cu o voință destul de despotică, părea să aibă mintea coaptă, caracterul format. Acest om serios, acest politician, acest diplomat, se îndrăgosti nebunește de Teodora.

Această legătură, care avea să se termine cu o căsătorie, a părut atât de ciudată contemporanilor, atât de surprinzătoare, încât, pentru a o explica, au făcut apel la minuni și au atribuit filtrelor și practicilor magice influența pe care Teodora a căpătat-o repede asupra amantului ei. În realitate, nu-i nevoie să complicăm atâta lucrurile. Justinian avea, se spune, un temperament de mare îndrăgostit; și mai ales, sub aparența lui severă, ascundea un suflet nedecis și slab, gata să suporte influența oricărei voințe energice și puternice. Teodora era frumoasă, remarcabil de inteligentă; avea o grație înăscută, era spirituală și plăcută, reținea lângă ea până și pe cei mai nestatornici adoratori; avea, mai ales, spiritul lucid și ferm, și totul atesta în ea o fire hotărâtă, autoritară și pătimașă.

Prințul fu cucerit cu totul de la prima vedere; până în ziua în care Teodora muri, el avea să-i păstreze fidel pasiunea fără margini pe care, tânără, ea i-o aprinsese în inimă. Ea era pentru el, după cuvântul unui istoric al epocii, „farmecul cel mai plăcut”; era, cum îi plăcea s-o proclame el însuși, jucându-se cu numele Teodorei „darul lui Dumnezeu”. Așa că, îndrăgostit nebunește, nu i-a refuzat nimic. Ei îi plăceau banii: a copleșit-o cu bogăție. Era lacomă de onoruri și considerații: a obținut pentru ea, datorită slăbiciunii unchiului său, înalta demnitate de patriciană. Era ambițioasă, avidă de influență: el s-a lăsat călăuzit de sfaturile sale, s-a făcut servitorul docil al simpatiilor și al ranchiunelor sale.

Din tinerețea ei, petrecută în Hipodrom, păstrase cu tenacitate ura împotriva partidului Verzilor: Justinian, ca

să-i fie pe plac, s-a făcut, chiar până la scandal, protectorul Albaștrilor. Din călătoriile sale, din șederea la Alexandria, păstrase o duioasă recunoștință față de monofiziții persecutați: Justinian, ca să-i placă, a consimțit să slăbească rigorile ortodoxismului și să le dea mână liberă dizidenților.

Legătura moștenitorului tronului a devenit într-adevăr repede publică. Curând, chiar în afara capitalei, în ținuturile îndepărtate ale Siriei și Egiptului, se află, cu o oarecare mirare, desigur, că micuța curtezană de odinioară, penitenta lui Timotei și a lui Sever, devenise patriciană și că era iubită oficială a lui Justinian. În acest eveniment neașteptat, sufletele pioase nu ezitară să vadă mâna Domnului; dornice să aibă o protectoare fidelă se adresară cu toții Teodorei, ca să îndulcească soarta martirilor și să atenueze rigorile persecuției. Iar ea fu în- cântată să facă treaba aceasta. Maras, episcopul din Amida, fusese, împreună cu preoții săi, deportat la Petra; în climatul aspru al Arabiei, în acel dur exil, nenorociți! păreau condamnați la o moarte sigură., în mizeria lor, se gândiră la Teodora și unul dintre ei, diaconul Ștefan, făcu o călătorie la Constantinopol. Nădejdea lor nu fu înșelată. Nu numai că Teodora îl hotărî pe ortodoxul ei amant să intervină pe lângă împărat pentru dizidenți, dar ea însăși, pentru a-l face pe Justinian să consimtă, nu-și menajă nici rugămintele, nici lacrimile; și ceea ce e și mai remarcabil, câștigă cauza de care se ocupa. Protejării ei fură autorizați să se retragă la Alexandria unde puteau să trăiască liniștiți printre coreligionarii lor. Era o frumoasă victorie care dovedește influența pe care Teodora o exercita asupra iubitului ei.

Făcu și mai mult încă. Justinian ajunse în curând la acea fază în care voi din toate puterile să se însoare cu amanta sa. Bunul împărat Justin nu părea că are de gând să târăgâneze consimțământul ce trebuia dat nepotului iubit, oricât de greu i-ar fi venit s-o facă. Era un soldat bătrân, de origine foarte umilă, pășându-i prea puțin de gradele ele noblețe; el însuși se însurase cu o fostă sclavă, după ce-i fusese multă vreme amantă; plimbată prin taberi după ce deveni împărat, o așeză fără scrupule pe tronul Cezarilor pe acea femeie de treabă, rustică și necioplită ca și el. De aici deci, de unde te puteai aștepta cel mai puțin,

veni opunerea la proiectele lui Justinian. Cu bunul ei simț de țărancă, împărăteasa Eufemia, acesta era prenumele cel mai elegant cu care fusese împodobită⁸ până ajunsese la putere vechea sclavă devenită basilisă, fu șocată să vadă o Teodoră oarecare sortită să-i urmeze la tron; și, cu toată dragostea pentru nepotul ei, cu toată obișnuita bunăvoință de a-i îndeplini dorințele, despre această problema nici nu vru să-audă. Din fericire pentru Justinian, Eufemia muri în 523. După asta totul se aranjă fără nici o greutate. Legea interzicea senatorilor și înalților demnitari să se căsătorească cu femei de condiție joasă, fete de han, actrițe sau curtezane; ca să-i facă plăcere nepotului său, Justin abrogă legea. Voind, cum spunea el, să imite bunăvoința Domnului, care știe să ierte orice păcat omenesc, hotărî ca femeile care se urcaseră pe scenă, și mai apoi se căiseră părăsindu-și dezonoranta lor meserie puteau

contracta cu oricine o uniune legitimă, cu singura condiție de a cere în acest scop autorizația oficială. Cum acest demers, puțin cam umilitor, ar fi jignit poate orgoliul Teodorei, fu stipulat în plus că orice comediantă primind de la prinț una dintre demnitățile ierarhiei aulice, ar fi prin asta, scutită de orice opreliște legală care ar putea să împiedice căsătoria ei cu oameni de-un anumit, rang și că, în consecință, nu mai avea de cerut nici o permisiune specială. Și ca lucrurile să fie bine făcute, împăratul voi în sfârșit ca fiicelor acestor actrițe — Teodora avea o fiică — născute înainte sau după căința mamei lor, să le fie și lor îngăduit să se mărite fără nici o restricție. Justinian se căsători deci cu amanta sa — căreia avu grijă să-i constituie, cu acest prilej, un larg fond dotai — fără ca Bizanțul să fi fost prea scandalizat. Singure câteva persoane supărate, gândindu-se la frumoasa căsătorie pe care ar fi putut s-o facă moștenitorul imperiului cu o tânără fată nobilă, binecrescută și pură, găsiră, fără să cuteze s-o spună prea tare, că o astfel de aventură era de ajuns să te facă să te gândești la calitatea sufletului și să apreciezi morala lui Justinian. Nici senatul, nici armata, nici Biserica nu scoaseră un cuvânt de protest și poporul, care-și

⁸ Inițial se numea *Lupicina*, care amintea de *Lupa* — femeie ușoară; mai apoi numele

i-a fost schimbat în Eufemia care înseamnă femeie de bună reputație.

amintea c-o aplaudase pe comediană, își risipi fără să ezite, omagiile și duioșia fața de suverană.

Asociată, din acest moment, oficial la viața moștenitorului imperiului, foarte apreciată de bătrânul Justin, care se pare că prinsese o mare dragoste față de ea, Teodora se amesteca în fiecare zi, cu tot mai multă îndrăzneală, în treburile publice. Printre multele cusururi, ea avea o calitate rară; rămânea fidel atașată celor pe care-i iubea. Monofiziții făcură în curând experiența. Simțind pericolul care exista pentru monarhie de a perpetua în Orient certuri religioase inutile, Teodora se folosi cu dibăcie de trecerea pe care-o avea ca să pregătească încetarea acestor persecuții. Era în relații de mare amicitie cu patriarhul Sever, cu marele predicator eretic Ioan din Telia; era preocupată să cunoască oameni eminenți care, printre creștinii dizidenți, să fie capabili să pregătească pentru frații lor un viitor mai bun. Printre ei, cel mai cunoscut era Iacob Baradeu, restauratorul bisericii monofizite.

Îl se lăuda știința, austeritatea moravurilor, disprețul său pentru lucrurile lumesti, vindecările pe care le săvârșea, o aureolă îi înconjura figura de tânăr călugăr sirian. Teodora voi să-l cunoască. Îl văzuse — se zice — în vis, ținând în mână vase de aur, de unde țâșneau ape vii din care se adăpa norodul roman; voi să-l vadă aievea. Spre anul 527, împreună cu un alt călugăr, Sergiu din Telia, Iacob veni deci la Constantinopol. Faima gloriei sale îl precedase. Poporul se înghesuia pe urmele pașilor săi; Teodora încântată de venirea lui, îl primi cu mare pompă la palat, împreună cu tovarășul lui, le puse la dispoziție o casă, le asigură toate cele necesare, le acordă, pe față, protecția sa. Trebuia oarecare îndrăzneală ca să riști, la această Curte habotnică, asemenea fapte; dar Teodora își cunoștea puterea și o vedea crescând întruna. Începând cu căsătoria lui, Justinian urcase, într-adevăr, fără încetare: Justin îl făcuse nobilissim; în aprilie 527, l-a asociat în mod oficial la domnie. În marele triclinium al palatului, în prezența senatului, a soldaților din gardă, a reprezentanților armatei, bătrânul împărat urcă pe tron și anunță că, la cererea poporului său, îl făcea pe nepotul său Justinian, basileu. în picioare, în dreapta suveranului, patriarhul Epifanie rosti rugăciunile solemne, la care

întreaga adunare răspunse „Amin!” cu pioșenie. Apoi Justin puse el însuși coroana pe capul asociatului său imperial, în vreme ce asistența striga de trei ori vivat, și noul prinț, salutând poporul cu mâna și făgăduind totul, după obicei, dădu o gratificație soldaților. Trei zile după asta, în ziua de Paști, în biserica Sfânta Sofia, scânteind de lumina luminărilor, patriarhul consfințea în mod solemn pe noul împărat, ungându-l cu untdelemn sfințit, în toată strălucirea pompei suverane, îmbrăcat în tunică aurită, mărginită de o bandă lată de broderie de preț, cu picioarele încălțate cu pantofi de purpură, încins cu bogata centură înstelată din email și pietre prețioase, având pe umăr largă mantie de purpură, prinsă cu o agrafă de aur, pe cap o diademă și purtând asupra lui toate giuvaerurile coroanei, Justinian luă în primire imperiul la care râvnise atâta. Alături de el, înveșmântată într-o mantie lungă de purpură violetă, la poalele căreia o largă broderie de aur se desfășura în pliuri luminoase, în plete cu ciucuri de perle și de pietre prețioase care-i cădeau pe umeri în cascade sclipitoare, cu diadema pe cap, Teodora, împodobită ca o icoană, împărtășea triumful soțului ei; și, după ce a fost, împreună cu el, încoronată în mod solemn în biserică, noua Augustă, veni, după obiceiul suveranilor Bizanțului, să primească aclamațiile poporului în Hipodromul care o văzuse debutând. Visul i se realizase.

Când, peste câteva luni, Justin muri, la 1 august 527, Justinian nu mai întâlnește nici o dificultate ca să-și ia în primire moștenirea, și Teodora împărți puterea cu el. Timp de douăzeci și unu de ani, din 527 până în 548 ea avea să domnească, stăpână peste cel mai frumos imperiu care exista pe atunci în lumea civilizată.

V

LEGENDA TEODOREI

Acesta este romanul Teodorei așa cum l-a povestit Procopiu; și de aproape două secole și jumătate de când s-a descoperit manuscrisul *Istoriei secrete* această povestire, destul de superficială, s-a bucurat de o încredere aproape universală. Pentru asta trebuie oare s-o și acceptăm în totul? În anii din urmă, spiritele de treabă au refuzat, în diverse rânduri, să dea crezare scornelilor pamfletarului și s-a putut vorbi mult mai serios despre legenda Teodorei. Oamenii s-au întrebat, și pe bună dreptate, cum, dacă Teodora a trăit în văzul lumii această viață desfrânată prin care a scandalizat Constantinopolul, nu s-a găsit, printre contemporani, decât un singur martor care să-și mai aducă aminte de asta? Or, se pare că, într-adevăr, în afară de Procopiu, nici un scriitor din secolul al VI-lea, nici un istoric, nici măcar din secolele ce au urmat, n-a povestit aventurile din tinerețe ale Teodorei, n-a riscat, asupra acestor fapte scandaloase, nici cea mai timidă aluzie. Să nu se spună că din respect față de împărat sau din teamă de răzbunarea împărătesei, au păstrat ei această tăcere prudentă; nici pomeneală de așa ceva. Mulți din acești scriitori, mai ales clerici, n-au ezitat s-o copleșească cu ocări încă din viață pe suverana a cărei erezie o detestau, nu s-au temut s-o încarce cu toate blestemele. Și, chiar dacă ai presupune că toți contemporanii, ar fi tăcut de frică, de ce Justinian și Teodora o dată morți, limbile acestora nu s-au dezlegat? Și dacă e astfel, ce mai valorează atunci, în fața tăcerii generale, unica mărturisire a lui Procopiu când te gândești, mai ales, cu ce naivă nerușinare, în atâtea pagini din *Istoria secretă*, pamfletarul a exagerat ori a mințit? Dacă înainte de a fi împărăteasă, Teodora a fost într-adevăr marea curtezană care se spune, cum de nimeni altul n-a cules, chiar atenuându-l, ecoul scandalurilor care circulau atât de fățiș pe seama ei? Cum, în acea scenă de neuitat a răzvrătirii din 532, când poporul răsculat îi aruncă în față lui Justinian cele mai sângeroase jigniri, să nu auzim, prin intermediul procesului verbal pe care l-am păstrat cu privire la acea pitorească discuție dintre prinț și supușii săi, nici un cuvânt urât la adresa Teodorei? Și cum, în sfârșit, Justinian, pe care până și detractorii săi

ni-l înfățișează ca pe un om cu judecată și stăpân pe el, să fi cutezat, nu zic să și-o ia de amantă, dar să se căsătorească în mod public cu o femeie a căreia oricine îi întorcea spatele pe stradă? Ar fi însemnat să se joace cu popularitatea sa, să-și compromită toate șansele de a ajunge pe tron; și el nu mai era, când a întâlnit-o pe Teodora, un om capabil de asemenea imprudențe.

Oricât de juste ar fi în aparență aceste remarci și oricât de tare aş disprețui bârfelile lui Procopiu, n-aș risca totuși s-o înălbesc prea mult pe cea pe care el a înnegrit-o într-un mod atât de jignitor; și, măcar că începând din ' secolul al VI-lea s-au întâlnit panegiriști care, ca să fie pe placul lui Justinian, au făcut-o pe nevastă-sa să intre direct în rai, m-aș teme să nu cad în paradoxul de a voi s-o fac prea virtuoasă.

E neplăcut că Ioan, episcop din Efes, care a cunoscut-o bine pe Teodora, a omis, din respect pentru mărimile pământului, să ne relateze injuriile cu care călugării, oameni de o franchețe aspră, o întinără nu numai o dată pe împărăteasă; cel puțin e sigur că printre contemporani, oameni din anturajul imperial, ca secretarul Priscus, prefectul Ioan de Capadocia, îi cunoșteau punctele slabe în care puteau s-o lovească. Nu știu dacă în tinerețe a avut în adevăr un fiu pe care i-l atribuie Procopiu, și a cărui naștere, se pare, a constituit un atât de neplăcut accident; e sigur însă, în orice caz, că avusese o fată, care în mod incontestabil nu era a lui Justinian, fără ca dealtfel această amintire a unui trecut puțin tulbure, să pară, dacă judecăm după averea pe care o făcu la Curte fiul acestei fete, să fi deranjat pe împărat sau pe împărăteasă. Anumite trăsături, în sfârșit, ale psihologiei Teodorei, solicitundinea arătată fetelor sârmane pe care, în capitala sa, nevoia le făcea să se piardă adesea mai mult decât viciul, măsurile pe care ea le luă ca să salveze aceste nenorocite și să le smulgă, cum spune un autor al vremii, „din jugul rușinosului lor sclavaj asprimea puțin disprețuitoare pe care-o arăta întotdeauna bărbaților, se potrivesc destul de bine cu ceea ce se spune despre tinerețea sa. Și, dacă se admit toate acestea, care dealtfel sunt de netăgăduit, cum să iei hotărârea să arunci tot ceea ce ne-a povestit *Istoria secretă*?

Sigur că este o problemă delicată și de altfel anevoie de rezolvat să încerci să determini până unde a putut să decadă Teodora și pe care anume treaptă a infamiei a pășit. Două observații poate că ne-ar putea totuși permite să ne apropiem mai mult de adevăr, și să explicăm unele obscurități ale acestei istorii.

Una, că multe lucruri care ni se par astăzi foarte scandaloase, oamenilor din secolul al VI-lea li se păreau infinit mai puțin blamabile. Citești într-un document oficial al epocii că persoane foarte oneste nu ezitau deloc din pură milă, să elibereze, cu prețul aurului, pe nenorocitele închise în casele deocheate, și să se însoare după aceea, în toată regula, cu acele femei atât de compromise; și se pare că opinia publică era într-adevăr mai înclinată să admire decât să blameze astfel de acte a căror intenție delicată nouă ni se pare un pic excesivă. E de presupus că în astfel de împrejurări Justinian s-a putut însura cu Teodora fără să-i mire, nici să-i scandalizeze prea mult pe contemporanii săi.

Pe de altă parte, e sigur că Teodora, în momentul în care și-a întâlnit ultimul amant, se îndreptase în mod radical; trecuse, în timpul șederii sale la Alexandria, printr-o criză morală și, sub influențe bune, se căise pentru viața ei trecută; la înapoierea sa în Constantinopol, era foarte săracă, ceea ce ne face să credem că cel puțin atunci era virtuoaasă. Or, în marea capitală, o curtezană, chiar celebră, este uitată repede; după doi ani de absență, credeți că mulți oameni își mai aminteau ce fusese odinioară amanta lui Justinian? Și dacă observăm, în sfârșit, obiceiurile lui Procopiu, grandoarea perversității epice pe care-i plăcea s-o confere personajelor sale, înclinăm, fără să vrem, să facem din Teodora, un model de virtute și de castitate, să transpunem simplu povestea *Istoriei secrete*, și, în locul curtezanei mărețe, un adevărat înger al răului, care prin voința diavolului, cum spune autorul, și-a plimbat nerușinarea prin lume, să vedem în Teodora, chiar dacă asta ar scădea-o, eroina celei mai banale povești, o femeie pe care împrejurările o duc la pierzanie poate mai mult decât viciul, o dansatoare care, purtându-se cum s-au purtat în toate timpurile cele mai multe dintre

seminele sale, obosită într-o zi de iubirile ei fără perspectivă, și găsind un om serios care să-i asigure o așezare durabilă, se cuminți prin căsătorie, o aventurieră, dacă vrei, dar inteligentă, discretă, destul de șireată pentru a salva unele aparențe și care izbuti să fie luată de nevastă, chiar de un viitor împărat, fără un scandal răsunător.

Oricum ar fi, lovitura soartei care o așează pe Teodora pe tron șocă profund imaginația poporului. Încă din viață, prodigiosul ei destin miră pe contemporanii săi. După moartea sa, legenda puse stăpânire pe ea și mai intens. Orientali și, occidentali, sirieni, bizantini și slavi vor ilustra, din dorința de amănunte romantice, romanticul ei destin și astfel se transmise până la noi, înfrumusețată sau transformată din generație în generație, rând pe, rând indulgentă sau severă, amintirea prestigioasă a soției lui Justinian.

Începând din secolul al IX-lea, tradiția bizantină preamărea, în afară de frumusețea trupului și farmecul chipului ei, austeritatea moravurilor, puterea inteligenței sale prin care era superioară tuturor tinerelor fete din vremea aceea. Și, netemându-se a o compara cu pioasa mamă a lui Constantin, preafericita Elena, tradiția aceasta vedea în Teodora, după cum scrie un venerabil hagiograf „un adevărat potir al tuturor darurilor lui Dumnezeu”. Tot la fel tradițiile slave din secolele al XII-lea și al XIII-lea, nemulțumindu-se să-i laude numai minunata frumusețe, povesteau că ea fusese cea mai distinsă, cea mai cultivată, cea mai savantă dintre femei. Tradițiile siriene erau și mai pline de laude. În dorința de a o preamări pe protectoarea lor, monofiziții din secolul al XII-lea îi dădură ca tată Teodorei, în locul bietului prăpădit care păzea urșii Hipodromului, pe un bătrân senator, foarte atașat de credințele sectei lor și adăugară că atunci când Justinian, atras de reputația frumuseții și inteligenței tinerei fete, veni să-i ceară mâna, acest tată bun nu consimți s-o mărite cu moștenitorul tronului, decât cu condiția că n-o va constrânge niciodată pe Teodora să accepte canoanele blestemate ale Conciliului din Calcedonia. În sfârșit, până în mănăstirile îndepărtate din Occident, se propagă ecou răsunătorului ei renume. Cronicarul Aimoin de Fleury,

care a trăit în secolul al IX-lea, relatează că Justinian și Belizarie, tineri amândoi și legați printr-o strânsă prietenie, întâlniră într-o zi două surori, Antonia și Antonina, ieșite din „rasa”, amazoanelor și care, devenite prizonierele bizantinilor, fuseseră silite să practice, într-o casă deocheată, cea mai dezonorantă meserie. Belizarie o iubea pe una, Justinian o luă pe cealaltă; Antonia, pe care o presimțire o avertizase despre soarta

ce-l aștepta pe amantul ei, îl puse să jure că dacă vreodată va deveni împărat se va însura cu ea. Apoi legătura se rupse, nu înainte ca Justinian să-i fi dat Antoniei drept gaj al făgăduielii sale un inel. Anii trecură, prințul deveni împărat; și, într-o zi, la porțile palatului, văzură apărând și cerând audiență o femeie în veșminte bogate, de o incomparabilă frumusețe. Introdusă, în fața suveranului, Antonia nu fu la început recunoscută; dar ea arătă inelul, aminti de jurămintele de odinioară și Justinian, cuprins de patima din trecut, o proclamă, fără nici o întârziere pe frumoasa amazoa, împărăteasă. Poporul și senatul, adaugă cronicarul, fură puțin surprinși de această căsătorie neprevăzută; execuțiile îi făcură pe cei nemulțumiți să tacă și Antonia împărți fără contestație, tronul cu Justinian.

E lesne de recunoscut în această poveste aventura Teodorei și de întrevăzut, prin aceste istorii, tot ceea ce minunata soartă a împărătesei a putut să inspire imaginației unor gură-cască din vremea sa. Dar, fie bună ori rea, indulgentă sau severă, nu-i poți pretinde unei legende să țină loc de istorie, ci doar să reținem din însăși această legendă câteva amănunte esențiale despre tinerețea Teodorei. Când Ioan, episcopul Efesului, care-o cunoscuse bine pe basilisă, o numește undeva, sigur, cu destulă brutalitate, dar de altfel fără să pară că-i face vreun reproș „Teodora prostituata”, el confirmă în mare și printr-un singur cuvânt, ceea ce Procopiu a istorisit pe îndelete. Așa că, oricum ar sta lucrurile, e bine să nu credem în virtutea și-n castitatea ei din tinerețe; înainte de ziua în care l-a întâlnit pe Justinian, înainte de a ajunge împărăteasă, ea fusese o curtezană oarecare, celebră ori pocăită, puțin interesează. Înclin să cred că, pe vremea când trăia ea,

acest lucru n-avea prea mare importanță, cu atât mai mult cu cât Teodora, împărăteasa care a fost, a făcut-o repede uitată pe curtezana care va fi fost.

Partea a doua

ÎMPĂRĂTEASA TEODORA

I

PALATUL SACRU DIN BIZANȚ

La apus de Sfânta Sofia, între Hipodrom și mare, pe vârful și pantele colinei care coboară până pe țărmul mării de Marmara, se ridica, în secolul al VI-lea, palatul împăraților Bizanțului. Acesta nu era ca modernele 'noastre reședințe regale, un edificiu prea puțin somptuos, desfășurându-și în vreo piață publică liniile simetrice ale unei fațade oarecare. Ca vechiul Serai al sultanilor otomani, ca și Kremlinul țărilor de pe vremuri, palatul basileilor bizantini cuprindea în vasta lui incintă o multitudine de construcții diverse, de săli de recepție și de biserici, de băi și de hipodromuri, de mănăstiri și de cazărmi, de apartamente de ceremonie și de odăi particulare, de terase înalte, descoperite, de unde privirea se întindea până departe, pe mare și pe coasta Asiei, un întreg ansamblu de clădiri mărețe, dar izolate unele de altele, și între care se întindeau curți cu dale de marmoră, galerii lungi, scări urcând și coborând și de asemenea păduri de lămâi și mari grădini înflorite care se întindeau până pe țărmul mării udat de valuri.

Palatul era, în capitală, ca un oraș aparte, pitoresc și misterios, ascunzându-și în umbra copacilor verzi cupolele aurite, pavilioanele și chioșcurile ferite de orice zgomot și de orice privire indiscretă din afară, azil splendid și de nepătruns unde se adăposteau fastuoasele odihne, ceremoniile incomparabile, intrigile complicate care constituiau viața de Curte a unui împărat bizantin. Nimic nu egala bogăția, eleganța, luxul scilpitor al Palatului Sacru.

Dincolo de poarta grea de bronz, care se deschidea spre piața Augusteionului, vestibulul Calceu, așa cum îl reconstruise Justinian, era o minune de «arhitectură savantă și de somptuoasă decorație. Sub cupola înaltă care acoperea rotonda, marmorele multicolore și mozaicurile de aur își amestecau sclipirile; pe jos, porfirele, jaspul, serpentinele, onixul și sideful se răsuceau în cute ingenioase, păreau să acopere pământul cu covoare prețioase, unde florile de purpură erau semănate în desimea gazonului; pe pereți, tablouri mari de mozaic reprezentau victoriile imperiale, generali înfățișându-i basileului pe regii înfrânți și comorile cucerite și, printre curtenii și senatorii în costume de sărbătoare, adorându-și stăpânul ca pe un Dumnezeu, Teodora în mare ținută de Curte, în picioare, alături de soțul ei. Mai departe, dincolo de sala gărzilor, marele Consistorium nu era mai puțin splendid. Aceasta era sala tronului, unde împăratul dădea audiențele solemne, primea ambasadorii și darurile suveranilor străini. Trei uși de ivoriu dădeau aici, împodobite cu minunate draperii de mătase, cărora le corespundeau, pe peretele celălalt, trei uși de bronz cizelat. Pereții străluceau de sclipirea metalelor prețioase, podeaua era acoperită de covoare somptuoase; în fundul camerei, ridicat pe o estradă pe care te urcai pe trei trepte de porfir, între două Victorii cu aripile întinse, care țineau coroane de lauri, tronul imperial, constelat în întregime de pietre scumpe și de aur, era așezat sub o cupolă de aur susținută de patru coloane. Alături se deschidea marele Triclinium, unde se dădeau în zilele de sărbătoare, ospăturile de gală. În aceste zile, pe mesele drapate cu purpură se așezau serviciul somptuos executat din porunca lui Justinian, vasele prețioase scânteind de nestemate, farfuriile de aur pe care, printre basoreliefurile ce istorisau victorii, era cizelat chipul împăratului. Măreția acestui decor, frumusețea costumelor, buna primire, erau de o asemenea măreție încât barbarii veniți în audiență sau poftiți la masa imperială, uluiți, stupefiați, credeau, după cum spunea un poet al epocii, că pășind pragul palatului intrau de-a dreptul în rai.

Deasupra apartamentelor care alcătuiau Calceul, legate între ele printr-o suită de curți, de galerii, de scări

largi desfășurându-se sub cerul liber, un alt palat, cel a lui Dafne, își înălța pe Colină terasele înalte și cele două etaje ale clădirilor sale. Temelii colosale, ale căror ruine provoacă astăzi admirație, racordau panta naturală a terenului și suportau somptuosul edificiu. Acolo se găseau instalate, la parter, numeroasele servicii ale casei imperiale; la primul etaj, saloanele de gală deschise spre lungi galerii decorate cu statui de unde ochiul descoperea minunatul tablou al grădinilor și al mării. Mai departe, complet izolate între singurătatea și răcoarea copacilor mari se găseau apartamentele particulare ale suveranilor, gineceul misterios, populat de femei și de eunuci, unde se ascundea viața intimă a împărătesei. Acolo se înnodau intrigile complicate ale dragostei și ale politiciii, acolo se petreceau, în umbră, obscure și ciudate aventuri și adesea însuși împăratul nu știa ce se petrece înăuntru. Când părinții Conciliului din anul 536 îl învinovățeau, ca suspect de erezie, pe Antim, patriarhul din Constantinopol, și când Justinian îl amenință cu mânia sa pe prelatul excomunicat, Teodora, ca să-l sustragă pe protectorul ei persecutorilor, nu se temu să-i dea aici azil. Timp de doisprezece ani, Antim trăi în palat neștiut decât de doi șambelani, pe care împărăteasa îi pusese în serviciul său; toată lumea, chiar și Justinian, îl credeau mort sau plecat în vreun exil; uimirea fu de nedescris, când, la moartea împărătesei, se descoperi că preafericitul trăise în pioșenie, devotat austerităților și rugăciunilor sale, în liniștita și singura retragere a gineceului imperial.

Mai erau apoi, în Palatul Sacru, nenumărate capele și oratorii unde evlavia bizantinilor venera pe sfinții cei mai celebri ai ortodoxiei; mai erau încă alte palate la fel ca cel de la Magnaur pe care Justinian îl restaurase cu aceeași măreție; existau porticuri, galerii, care puneau reședința în legătură pe de o parte cu Sfânta Sofia, pe de alta cu somptuoasa tribună Katisma, de unde Curtea asista la jocurile din Hipodrom.

Astfel, Palatul Sacru, centrul politic al monarhiei, se găsea strâns legat de cei doi poli ai lumii bizantine, Biserica, centrul vieții religioase și Circul, tumultuoasă arenă unde poporul suveran își manifesta voința.

Un întreg norod, mai bine de zece mii de persoane, locuia în acest oraș care era Palatul. Aceștia erau oamenii

casei imperiale, ataşaţi serviciului personal al prinţului, *cubicularii* însărcinaţi cu masa, *vestitores*, ocupaţi cu garderoba, *silentiarii*, care trebuiau să facă linişte la trecerea basileului, *cartularii*, care pregăteau promoţiile de soldaţi, referendarii care primeau jalbele, secretarii care aveau grijă de corespondenţă, o lume împestriţată de funcţionari şi eunuci, punându-se în mişcare la poruncile marelui maestru de cameră. Era apoi casa împărătesei condusă de marea stăpână a palatului şi strâns legată de suverană, care trimitea ea însăşi slugilor sale, femeilor şi eunucilor, însemnele distincte ale atribuţiilor lor. Mai era serviciul grăjdarilor imperiali, ascultând de un comite al grăjdarilor, şi mulţimea funcţionarilor civili, care lucrau în birourile cancelariei sub înalta autoritate a maestrului oficiilor. Mai erau soldaţii din gărzi, servitorii şi protectorii, *scholarii*⁹ şi candidaţii, trupe de gală în uniforme splendide, care, cu veşmintele lor frumoase, tunicile lungi, albe pe care scliffeau colanele de aur, cerceii de aur, cu monograma lui Crist, caschetele de aur cu pene roşii de egretă, lanţurile încrustate cu aur, săbiile lungi şi splendide, făceau la ceremonii un efect nemaipomenit. Erau apoi călăreţii împăratului, *excubitorii*, soldaţii din garda particulară, uriaşi magnifici care purtau pe umeri cumplita secure cu două tăişuri. Erau ostiarii, heralzii, uşierii, cameristele, doamnele de onoare, o mulţime imensă şi complicată, a cărei dificilă conducere, aparţinea *curopalatului*, sau primar al palatului. Erau, în sfârşit, oamenii bisericii, capelani şi călugări, dintre care mulţi trăiau în locuinţa imperială, şi a căror aspră simplitate, zdrenţele adesea sordide, contrastau în mod straniu cu eleganţa şi rafinamentele acestei Curţi ceremonioase şi politicoase.

La comandamentul maestrului oficiilor, şef al protocolului şi arbitru suprem al etichetei, toată această mulţime în costume pompoase era aranjată după ierarhii savante, pentru a pune în valoare splendoarea serbărilor şi pitoreasca varietate a procesiunilor imperiale. În fiecare zi aveau loc noi solemnităţi. La începutul anului, în amintirea vechilor tradiţii romane, împăratului îi plăcea câteodată să se înveşmânte în haine de consul. Aşezat,

⁹ *scholarii* - oşteni conduşi de un *magister officiorum*, care păzeau palatul şi luau parte la parade.

purtând *trabeul*, anticul costum al vechilor consuli din Roma, primea, cu un aer solemn și grav, într-una din sălile palatului, omagiile supușilor săi. Asculta felicitările senatului, panegiricele retorilor, privea lunga și tăcuta defilare a funcționarilor Curții; și tuturora le împărțea vase de argint cizelate, dipticuri de ivoriu, piese de aur, înghesuite la picioarele sale în coșuri, gratificații! proporționale cu fiecare grad și fiecare demnitate. Apoi, la chemarea crainicilor, se alcătuia alaiul, și străbătând apartamentele, în strălucirea uniformelor și scânteierea armelor, procesiunea se desfășura până la Augusteion, până la Marea Biserică, până la Capitoliu, sau, în aplauzele poporului și cântările ritmate ale facțiunilor, basileul, urcat acum pe un car triumfal se înapoia pe străzile presărate cu ramuri verzi, acoperite de mătăsuri de un roșu aprins și de tapiserii de preț.

Alteori aveau loc audiențe solemne, când, în marele Consistorium, împăratul conferea noi demnități, anunța, noile promoții de soldați, înmâna insignele gradelor. Urmau primirile regilor barbari care veneau adesea însoțiți de copiii și nevestele lor, ca să-i aducă omagii lui Justinian și ale căror costume stranii și pitorești ațâtau puternic curiozitatea poporului. Erau apoi vizitele ambasadorilor străini care aduceau împăratului darurile stăpânilor lor; și pentru a-i ului pe toți acești barbari pentru a imprima în mințile lor grosolane impresia

profundă și formidabilă a puterii bizantine, se făcea uz de toate rafinamentele luxului, de toate complicațiile etichetei. Începând de la poarta Canceului până la marele Consistorium, soldații de gardă stăteau în șir în ținută de paradă, și printre fluturările stindardelor multicolore, în strălucirea săbiilor grele și a lăncilor ridicate prin imensitatea sălilor, splendide, defila încet cortegiul ambasadorilor. În sala de audiență, înconjurat de gărzi, de eunuci, de mari demnitari, așezat pe tron între cele două Victorii care țineau atârinate deasupra capului său coroanele de lauri, împăratul aștepta nemișcat și solemn. Brusc, la un semnal, draperiile de mătase se trăgeau în lături, orgile cântau, acompaniind corurile facțiunilor; cu umilintă, ambasadorii se prosternau de trei ori, până când împăratul îi invita să se ridice. Apoi darurile prețioase sau ciudate aduse de ambasadă erau prezentate guvernului;

și în formule scurte, reglementate de ceremonial, discuția începea, banală, oficială și rece. Apoi urmau ospătățile de gală unde pivnița imperială își etala bogățiile pentru oaspeții exotici ai împăratului: avari cu chipuri aspre, cu cozi lungi unduind ca niște năpârci, huni cu părul atârând, cu mustăți enorme, cu nădragii strânși pe coapse, abisinieni pe jumătate goi împodobiți cu giuvaeruri barbare, arabi bruni sau spanioli supli. Tuturora suveranul le împărțea daruri, demnități, cuvinte politicoase, deosebit de fericit când putea să-i convertească la ortodoxie și să completeze recepțiile palatine cu vreun botez la Sfânta Sofia, unde însuși împăratul nu se dădea în lături să fie nașul noilor creștini. Astfel în Palatul Sacru, de la un capăt la altul al existenței sale, ceremonialul reglementa în mod minuțios toată viața publică a unui suveran bizantin.

Totuși, uneori, cu această strictă etichetă, incidente neașteptate și puțin conforme cu protocolul puneau pecetea unui pitoresc neprevăzut. Maras solitarul era unul dintre acei puțin egipteni, fanatici și vizionari pe care nici un respect uman nu-l oprea când credea că simte inspirația divină. Alungat din chilia lui de persecuții, veni la Constantinopol și se prezintă, plin de îndrăzneală, în fața lui Justinian și a Teodorei. Numai costumul lui și era de ajuns să facă senzație la palat: purta un veșmânt alcătuit din mii de bucăți de toate culorile cusute grosolan, cu fire multicolore, o mantie la fel, totul atât de unsuros, de murdar încât nici cel mai sărac nenorocit — spune contemporanul care istorisește această povestire — nu le-ar fi primit chiar dacă n-ar fi avut nimic altceva cu care sa-și acopere trupul. Dar și mai mult decât veșmântul, te uluia limbajul lui Maras: se apucă să-i jignească pe suverani cu o asemenea violență, încât cronicarul nu îndrăznește, din respect pentru mărimile lumii, să reproducă cutezătoarele și jignitoarele cuvinte, atât de brutale și de grosolane, că până și oamenii de nimic abia le-ar fi suportat. Partea frumoasă e că Justinian și Teodora îl ascultau cu o răbdare admirabilă pe acest om pe care nu-l tulbura nici strălucirea coroanei, nici splendoarea purperei și, plini de stimă pentru acest

călugăr desăvârșit, care se exprima în critici atât de libere, declarau că era în adevăr un filozof. Mai mult, împăratul făgădui, se pare, să țină seama de sfaturile sale, iar împărăteasa voi să-l păstreze la palat ca să discute cu el despre treburi sufletești.

Zooras era și el tot călugăr și, ca și Maras, persecutat pentru credința sa. Și el crezu că e de datoria sa să meargă în capitală, cu câțiva discipoli ca să-l braveze pe tiran. Bine primit de Justinian, invitat să se explice în fața unei adunări de episcopi, el izbucni, firește, în ocări împotriva prințului care persecuta biserica Domnului, vărsa sângele credincioșilor și susținea Conciliul nelegiuit din Calcedonia.

— Pentru toate nenorocirile pe care le-au îndurat creștinii, strigă el, Dumnezeu îți va cere socoteală în ziua Judecății de Apoi.

Împăratul se înfurie. Nu cuteză să-l oprească pe călugăr, dar cuvinte amenințătoare îi scăpară din gură:

— Tu ești cel care, replică el, faci parte dintre răsculați, dintre turbulenți; Conciliul este drept și nu voi admite să mi se mai vorbească multă vreme pe acest ton. Dacă spui adevărul, cerul o să-mi arate asta printr-un semn; dacă nu, oricine va blestema Conciliul va fi condamnat la moarte!

Fără să se tulbure, Zooras ripostă:

— Ca să creadă, adevărații credincioși n-au nevoie de semne. Dar fii liniștit... Cerul îți va da un semn și chiar asupra ta însuși.

Și ieși. A doua zi, spune cronicarul, Justinian înnebuni; nu mai vedea, abia dacă mai avea înfățișare omenească. Din fericire șireata și prudenta Teodora era acolo îl închise pe bolnav într-un apartament secret al palatului și, de teamă ca zvonul morții sale să nu se răspândească prin oraș, nu admise lângă el decât doi medici și doi secretari. Apoi puse degrabă să-l caute pe călugăr, făgăduindu-i că dacă prințul se va vindeca, ea va reda de îndată pacea Bisericii. Când Zooras intră, spuse:

— Iată într-adevăr semnul pe care l-ai cerut!

Și — spune legenda — îl readuse pe muribund la

viață...

Justinian, venindu-și în fire, îl recunoscuse pe bătrân și înțelese; și de atunci, cuprins de teamă față de monah, se călăuzi în toate lucrurile după sfaturile sale.

Astfel era Palatul Sacru din Bizanț în vremea în care Teodora domnea acolo ca stăpână. Ambițioasă cum era, despotică și rece, nu i-a trebuit mult să apuce cu mână fermă puterea pe care o cucerise; foarte femeie cu Justinian, întotdeauna cochetă și dornică să placă, ea s-a obișnuit uluitor de repede cu grandioasa sa majestate.

II

VIAȚA IMPERIALĂ A TEODOREI

Rar suverană din naștere care să iubească și să guste mai mult decât Teodora bucuriile multiple ale luxului și măruntele satisfacții ale orgoliului, pe care ți le poate da exercitarea autorității supreme. I-au plăcut întotdeauna fastul și podoabele; desfășură la Palatul Sacru toate rafinamentele și toate extravagantele. Voi apartamente somptuoase, costume mărețe, bijuterii scânteietoare. Arată mai ales o grijă constantă și delicată față de frumusețea ei. Ca să aibă un obraz odihnit și fermecător își prelungea somnul prin sieste interminabile; ca să-și păstreze strălucirea și prospețimea tenului, făcea băi dese, urmate

de ceasuri lungi de odihnă. Dorința ei de a plăcea, era o cochetărie firească, mereu trează la o femeie ca Teodora. Era de asemenea și o abilitate politică; Teodora știa bine că farmecul ei era cel mai sigur garant al influenței sale.

Masa îi era întotdeauna servită cu un gust fin și căutat. În vreme ce Justinian se complăcea într-o simplitate de viață uluitoare, nebând niciodată vin, abia mâncând, mulțumindu-se în general cu câteva legume și sculându-se adesea de la masă fără să fi gustat din bucatele înfățișate, în vreme ce, din evlavie el stătea adesea zile și nopți fără să mănânce, Teodora cerea la fiecare din mesele sale mâncărurile cele mai fine, băuturile cele mai variate. Ținea de asemenea, cu strășnicie, la formă exterioară a puterii. Îi trebuiau o Curte, însoțitori, gărzi, cortegii; ca o adevărată parvenită, adora și multiplica în juru-i complicațiile ceremonialului. În vreme ce împăratul se arăta accesibil tuturor,

neîndepărtând pe nimeni de la audiențele sale, nepărând șocat de ușoarele încălcări care, prin atitudine sau prin limbaj, puteau jigni protocolul, discutând familiar cu vizitatorii săi și încurajându-le răspunsurile, Teodora împingea la extrem exigențele etichetei. Păstrase din trecerea ei prin teatru, gustul și plăcerea punerii în scenă; dar mai ales, orgolioasă cum era, ținea să-și marcheze rangul și să păstreze distanțele, fericită poate, în taină, de a vedea aplecându-se cu umilință peste papucul ei de purpură atâția mari seniori care odinioară o tratau cu atâta familiaritate.

De multe secole, ceremonialul era foarte complicat în anturajul împăraților, înlocuind simplitatea voită de la Curtea primilor Cezari. Pe vremea lui Justinian și mai ales grație Teodorei, viața la Curte căpătă o și mai mare dezvoltare. Ca mai târziu Ludovic al XIV-lea la Versailles, suveranii voiau să-i vadă mereu la palat pe marii demnitari și pe funcționari; și cum palatul era centrul tuturor lucrurilor, cum toate marile afaceri se tratau aici, cum toate favorurile aici își aveau sursa, cum a te abține să te arăți însemna un pericol, firește că toți se înghesuiau să se arate. Dar o etichetă foarte riguroasă reglementa raporturile dintre curteni și stăpân. Odinioară, te apropiai destul de ușor de prinți. Acum trebuia să-ți supui înfățișarea și vorba exigențelor protocolului. Altădată, când seniorii se prezentau în fața împăratului, patricii, punându-și mâna

dreaptă pe inimă, se mărgineau să se încline foarte adânc pentru a primi sărutul basileului. Alți membri din înalta adunare se mulțumeau să-și îndoiaie genunchiul drept; nici o onoare specială nu era acordată împărătesei. Acum, în fața lui Justinian și chiar în fața Teodorei, oamenii de cel mai înalt rang trebuiau să se prosterneze până la pământ, cu gura lipită de sol, cu mâinile și picioarele întinse, să sărute papucul de purpură al suveranilor. Plini de respect, îi spuneau prințului *majestate*, iar ei își ziceau *sclavii săi umili*, și Teodora mai ales se arăta asupra acestui punct foarte exigentă, concediind ca pe un bădăran, în mijlocul râsetelor și huiduielilor celor din anturajul său, pe oricine nu respecta cel mai mic ritual al ceremonialului. Mai mult decât atât, înainte de a fi introdus la ea, trebuia să faci vreme îndelungată anticameră, și Teodorei îi plăcea în mod deosebit să prelungească aceste umiltoare așteptări, fericită de a transforma, cum spune un contemporan, într-o rușinoasă servitute, așa-zisele libertăți ale Statului. Nu-ți rămânea deci decât să-i faci și mai asiduu curte; o știai autoritară, vanitoasă, atotputernică; știai perfect de bine că o favoare obținută peste capul ei aducea după sine primejdii grave și dizgrații iminente. De aceea, în fiecare dimineață, puteai să-i vezi anticamerele pline de solicitanți, care se înghesuiau ca o turmă de sclavi; cei mai mari seniori ai Bizanțului lânzeau acolo, așteptând, adesea timp de mai multe zile în șir, rândul să fie primiți și înălțându-se pe vârfurile picioarelor pentru a-și arăta chipul și a se face remarcați cel puțin de eunucii de serviciu. Și când, în sfârșit, erau admiși în fața suveranei, ceremonialul le reglementa gesturile și cuvântările; trebuiau să se mărginească să răspundă la întrebările împărătesei, fără să-și îngăduie vreodată să-i adreseze ei întâi cuvântul. Și, în general, audiența era scurtă, redusă la o foarte rapidă și oficială discuție. Într-adevăr toate acestea, care l-au scandalizat atât de tare pe Procopiu, n-au nimic în sine atât de extraordinar în viața unei Curți, și dacă notez aceste detalii, o fac mai ales fiindcă ele arată cu câtă ușurință, cu ce flexibilitate se mlădia Teodora la exigențele noului său rang.

Fără plictiseală, ea luă și ceru să ia parte la toate ceremoniile și la toate treburile imperiului. O vedeai primind Fecioara de aur din mâinile ostiarului și înmânând-

o, în semn de investiură, silențiarilor din slujba ei; o vedeai, în marele Consistorium, așezată pe tron alături de împărat, dând patriciilor centura dalmatică și lungul văl alb, eșarfa brodată și pălăria înaltă, însemnele înaltei lor demnități. O vedeai — fapt care nu se mai întâlnise niciodată mai înainte — acordând audiență ambasadurilor și regilor barbari și copleșindu-i cu daruri; o vedeai, seducătoare și amabilă, împărțindu-și cu dărnicie atențiile și darurile mărețe suveranilor rustici ai iberilor și ai hunilor. Astfel, în ochii tuturor ea

însemna puterea și influența pe care o exercita asupra politicii generale a imperiului. Voia, peste tot pe lângă sine, aceeași desfășurare a fastului. Când părăsea Constantinopolul ca să se ducă să petreacă o vreme la apele bytiene, băi la modă din Bitynia, o însoțea un cortegiu somptuos, doi miniștri, o mulțime de patricii, patru mii de șambelani, de soldați și de gărzi, și această deplasare semăna cu un marș triumfal. Gustul ei pentru lux cerea, fără încetare, noi exigențe. Căpătase de la Justinian proprietăți imense în Capadocia, în Pont, în Pamflagonia, domenii întinse care cereau o administrare specială și din care Teodora scotea un venit mare. Voi și mai mult. Îi plăceau banii; se strădui să creeze noi resurse, chiar prin mijloacele cele mai arbitrare. Îi plăceau luxul și măreția; se sătură repede de Palatul Sacru socotind vechea locuință cu care se mulțumiseră atâția împărați prea mică și prea modestă pentru ea. Ca să-i² placă, Justinian construi, cu mari cheltuieli, în împrejurimile capitalei, vile somptuoase, unde Curtea petrecea cea mai mare parte a anului. Dintre toate, împărătesei îi plăcea palatul Hieria. Acesta, construit pe coasta asiatică a Bosforului, era o elegantă casă de petreceri, înălțată pe țărmul mării, plină toată de umbră și de ape curgătoare. Poeții epocii i-au slăvit deliciile; „în acest loc, scrie unul dintre ei, nimfele și naiadele, nereidele și hamadriadele își disputau domnia, între ele, Grația slujea de arbitru și nu știa cui să dea dreptate; în așa fel erau adunate în acest loc plăcerile cele mai felurite. Un altul se exprima astfel: „O, pădure sacră a lui Dafne, situată departe de valuri, oricare ar fi frumusețea singurătății tale

rustice, ești obligată să-mi cedezi întâietatea. Aici nimfele pădurilor și nereidele mărilor și-au fixat locul de întâlnire. Își dispută stăpânirea mea. Dar Neptun a judecat și a dat câte o jumătate fiecărei părți.”

Curtea se transporta întruna în acest loc încântător. Împăratul venea aici toamna să sărbătorească culesul viilor; împărăteasa venea mult mai des să caute odihna și liniște. Dar cum, chiar la țară, voia în jurul ei o Curte numeroasă și atentă, călătoriile la Hieria constituiau disperarea anturajului imperial. Slujitorii, găzduiți destul de prost, se plângeau adesea de lipsa, în această somptuoasă vilă, a celor mai necesare lucruri; în plus, traversarea le tulbura peste măsură mințile. într-adevăr, de aproape cincizeci de ani, un monstru marin de temut îngrozea Bosforul; era o balenă enormă, lungă de aproape cincisprezece metri care răsturna navele și-i îneca pe călători. În zadar au încercat s-o prindă: toate poruncile, împăratului rămăseseră fără efect și curtenii nefericiți erau grozav de neliniștiți când trebuiau să traverseze strâmtoarea ca să se ducă la Hieria. Până la urmă totuși, prinseră cumplitul cetaceu. Urmărind o ceată de delfini, monstrul se împotmoli în nămol, la gurile fluviului Sangarios și nu mai izbuti să iasă de acolo. Cei de pe țărm alergară la această veste, uciseră balena cu lovituri de secure, o târâră pe uscat și o aduseră în triumf în satele lor. Astfel Bosforul își regăsi liniștea. Teodora, dealtfel, se neliniștea prea puțin de tulburarea servitorilor ei. Când apuca să ia o hotărâre și era vorba de vreun capriciu al ei, nimeni pe lume n-ar mai fi izbutit s-o facă să-și schimbe părerea. De aceea n-ar fi fost imposibil, oricât de puțin adevărat pare acest amănunt, ca să fi admis, în intimitatea ei, câteva prietene cam deocheate, din zilele tinereții sale, ca de pildă dansatoarea Crisomallo și actrița Indaro și că, din atașament pentru vechile camarade, de asemenea dintr-un fel de bravadă, ea să fi acordat acestor femei un loc în adunările sale.

I se întâmpla câteodată, dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, să amestece în treburile cele mai serioase umorul și invențiile ciudate care constituiseră altădată

succesul comediei. Când cineva venea, de exemplu, să i se plângă, de necazurile făcute de cei din preajma sa, găsea, ca să scape de cei care-o deranjau, cuvântul mucalit ce-i acoperea de ridicol. Pentru a-i ține întotdeauna la distanță pe solicitorii inoportuni, ea imagina glume de cabotin, pe care le punea în scenă cu un talent extraordinar.

Un patriciu, om în vârstă, care făcuse parte din înalta magistratură, datora o mare sumă de bani unuia dintre servitorii împărătesei; neputând să-și achite datoria, el ceru audiență Teodorei, nădăduind s-o înduioșeze cu soarta lui. Suverana era într-o zi de buna dispoziție. Porunci deci eunucilor să se așeze în juru-i, pentru primire, și le distribui rolurile în comedia pe care-o pregătea. Patriciul fu introdus în gineceu și bietul om, înlăcrimat, prosternându-se la picioarele împărătesei, conform etichetei, începu un lung discurs ca să-și explice necazul.

— E un lucru cumplit, majestate, pentru un patriciu să fie atât de sărac. Oamenii de rând într-o astfel de situație înspică compasiune; pentru un om de rang înalt, sărăcia nu-i decât un prilej de jignire. Un biet nenorocit, care-i ruinat, își poate mărturisi disperarea creditorului său; un patriciu, dacă nu-și poate plăti datoriile, roșește pentru o astfel de mărturisire și dealtfel, nu va convinge pe nimeni că un om de rangul lui poate sărăci, sau, dacă ajunge astfel, se află cu desăvârșire dezonorat. Or, majestate, am creditori ca și debitori. Dar pe creditorii mei, din respect pentru rangul meu, nu-i pot îndepărta, iar debitorii, care nu sunt patricii, se eschivează sub mii de pretexte de obligațiile lor. Sunt deci foarte încurcat și-o rog pe măria-ta să-mi vină în ajutor și să mă scape de necaz...

Teodora îl lăasă să vorbească. Apoi, cu o voce suavă:

— Dragul meu patriciu, începu ea, și, isprăvind fraza, corul eunucilor exclamă: „Suferi de surpătură la vintre”. Și de fiecare dată când nenorocitul își relua rugămințile Teodora și curtenii răspundeau în cor același lucru. Până la urmă, bietul om, prosternându-se protocolar, părăsi locul. Și tare se mai amuzară la palat — se spune — de farsa pe care i-o jucase suverana acestui nedorit. Astfel de glume, totuși, care ni se par dealtfel destul de puțin nostime, nu erau frecvente la Teodora. Dacă-și amintea de trecutul ei, nu ținea să-l mai amintească și altora și n-ar fi admis cu

plăcere ca să se pomenească de asta prea deschis. Din această cauză, inteligentă și practică, și, cum era și firesc, orgolioasă, ea se învălui cu atenție în proaspăta sa majestate și tocmai pentru asta avu grijă să nu-și compromită, în aventuri de dragoste și în galanterii zadarnice, poziția pe care știuse să și-o cucerească. Pe cât putuse odinioară să fie de liberă și de cutezătoare curtezana, pe atât de rezervată, de corectă, de prudentă și de ireproșabilă, fu împărăteasa.

III

BÂRFELILE CAPITALEI

Zilnic, sub arcada porticului regal, se ținea la Constantinopol marele târg al noutăților. Prin mulțimea leneșă de pierde-vâră, oamenii care se împopoțonau cu titluri de filozofi vorbeau cu ușurință prin dughenele ce populau cartierul, despre orice, teologie și medicină, po-

litică și religie, comentând măruntele evenimente ale orașului și ale Curtii. Prin aerele lor mărețe, prin vorbirea pompoasă și curgătoare, prin marile probleme pe care le abordau, prin felul în care explicau totul, ei impuneau vulgului care-i asculta cu îngăduință; și chiar dacă aceștia nu erau în general decât niște oameni de nimic, fără instruire, fără educație, și cărora mai ales vinul pe care-l băuseră le stimula imaginația și elocința, lumea îi admira grozav. Oamenii subțiri vedeau în ei niște bufoni ai moralității destul de echivoce, nevoiți să devină paraziții caselor bogate, și, deși, amuzându-se de necuviințele și obrăznicile lor, îi tratau cu o familiaritate adesea jignitoare și brutală. Dar mulțimea asculta lacomă deșartele discursuri pe care le debitau; ea se minuna de relațiile suspuse de care făceau paradă, credea orbește în povestirile pe care le istoriseau, în veștile pe care le aduceau din călătoriile lor în străinătate.

Când Uranios, medic și filozof, foarte mândru de prietenia pe care

i-o arăta Cosroe, scotea neglijent, din buzunar, scrisorile pe care le primea de la marele rege, când amintea, cu complezență, discuțiile familiare pe , care le avea cu suveranul, la Ctesifon, mulțimea își spunea că un astfel de om desigur că știa multe despre tainele politicii; și multe din lucrurile pe care le povestea păreau surprinzătoare, multe din ele găseau crezare în mințile credule și ușurate.

Constantinopolul, ca orice capitală, era azilul firesc a tot ceea ce provinciile revărsau în fiecare an în marele oraș al lenei: oameni fără căpătâi, hoți și cerșetori. În această mulțime fără ocupație, agitată și bătăioasă, orice flecăreală era bine primită, orice povestire, oricât de pipărată, minunată sau ciudată, era crezută pe cuvânt și dusă imediat mai departe, din gură în gură.

Când Antemios din Tralles, marele arhitect, urzea câte o glumă nouă pe seama vecinului său, avocatul Zenon, istoria făcea înconjurul orașului și atâtă bucuria norodului. Întreg Bizanțul știa cum eminentul savant, ca să-i joace un renghi adversarului său, avu într-o zi ideea de a așeza, într-o cameră joasă, vase pline cu apă, . acoperite cu țevi de piele, ale căror capete fuseseră vârâte sub grinzile casei lui Zenon, și cum aprinzând focul sub acele vase produsese vecinului său, prin degajarea vaporilor, un fel de cutremur

de pământ; și tot Bizanțul râdea închipuindu-și mutra speriată a avocatului, năpustindu-se în stradă și întrebându-i trecători dacă cutremurul mai provocase și alte pagube. Nu se distrară mai puțin nici altă dată, când Antemios, cu ajutorul unor oglinzi, proiectând brusc razele de soare pe niște corpuri sonore ciocnite unele de altele iscase pentru vecinul său, într-o zi când acesta avea lume, o adevărată furtună artificială; li se păru de asemenea destul de caraghioasă riposta lui Zenon, care se dusesese să se plângă împăratului, declarând că el, un simplu muritor, n-avea , puterea să lupte și împotriva lui Zeus, care tuna și fulgera, și împotriva lui Poseidon, care zguduia pământul.

Superstiția populară nu comenta cu mai puțină lăcomie toate evenimentele care păreau să prezică viitorul, Constantinopolul, un adevărat muzeu unde Constantin înghesuisese minunățiile sanctuarelor păgâne, era populat de statui. Fiecăruia mulțimea îi atribuia legende minunate și virtuți miraculoase. Fiecare știa, de exemplu, că dacă marele bou de bronz, așezat în apropierea circului, ar începe, să mugească, o mare nenorocire ar amenința orașul, și că fiecare inscripție tainică gravată pe una dintre statuile Hipodromului vestea catastrofe înfricoșătoare. Nimeni nu ignora faptul că, în Forum, o serie de chipuri înălțate pe coloane închideau în ele taina viitorului, și că Apolonius din Tyane, faimosul astronom, citise acolo numele viitorilor împărați. De aceea astrologii erau și ei foarte numeroși și foarte de& consultați în această capitală; Justinian, care nu avea nici o încredere în ei, socotind că aceștia ațâtau în mod inutil o mulțime și așa destul de credulă, recomanda adesea poliției sale să fie cât mai aspră cu ei.

Dar mai ales minunile dădeau de lucru imaginației și limbii ascuțite a mulțimii acesteia fără căpătâi.

La biserica din Constantinopol exista un vechi obicei de a împărți copiilor de școală pâinea care rămânea de la împărțanie. Or, într-o zi, un mic păgân se nimeri și el printre cei chemați la împărțeală. Când preotul, un sticlar foarte fanatic, află că copilul mâncase din trupul simbolic al lui Crist, furios, îl azvârli în cuptorul aprins unde-și pregătea pasta de sticlă; timp de trei zile, mama copilului, neștiind ce se întâmplase cu fiul ei, îl căutase cu disperare prin oraș, când, dintr-o dată, se auzi strigată de el din

interiorul cuptorului, și deschizând ușa își regăsi copilul viu și fără nici o rană sau arsură.

Băiatul istorisi cum o doamnă frumoasă, îmbrăcată în purpură îi adusese de mâncat și de băut, și că tot ea stinsese cu grijă cărbunii

care-l înconjurau. Și poporul, încântat de o atât de 'minunată întâmplare, adăugă că mama și copilul fuseseră pe loc ^s botezați, și că răutăciosul preot fusese, din porunca împăratului, crucificat în mahalaua Sike ca ucigaș de copii.

Lumea aceasta nu se preocupa, desigur, cu mai puțină însuflețire de tot ceea ce era în legătură cu Curtea și cu persoana suveranilor. Despre existența lor misterioasă, abia întrevăzută în strălucirea mărilor ceremonii, știau în general prea puține lucruri; de aceea își imaginau cu atât mai multă. Făceau ocol poveștile despre împărat, când în legătură cu cerul, când cu iadul. Prea puțin înclinat să doarmă, năpădit de treabă, Justinian se culca târziu, se scula o dată cu zorile, adesea chiar își părăsea culcușul la miezul nopții pentru a se apuca de lucru. Despre aceste plimbări nocturne imaginația acestei mulțimi înapoiate și superstițioase broda un întreg roman.

Se spunea că atunci când basileul rățăcea noaptea prin apartamente, avea numai trup, fără cap, un trup care străbătea nesfârșitele săli pustii și ca, dintr-o dată, aidoma unui bolid, apărea reîntorcându-se nu se știe de pe unde și capul basileului, care i se lipea brusc de trupul pe care-l părăsise într-un chip atât de ciudat. Se spunea de asemenea că oamenii din anturajul imperial, stând alături de stăpân îi vedeau adesea chipul schimbându-i-se pe neașteptate, sprâncenele i se ștergeau, ochii îi dispăreau, tot aspectul omenesc pierdea, și am povestit legenda după care călugărul Zooras ar fi vindecat una din acele înfricoșătoare metamorfoze. Se mai spunea că Sabas, faimosul ascet al Palestinei, introdus într-o zi în cabinetul lui Justinian, o luase la goană ca un nebun, spre adâncă uimire a eunucilor din cameră, și că povestise mai târziu că-l văzuse pe dracul în persoană stând pe tronul imperial. Pentru a întări aceste spuse, se citează mărturii ale servitorilor palatului, oameni cică zdraveni la minte, care ar fi văzut aceste lucruri și care n-au mai vrut să se întoarcă acolo. Se afirmă că însăși mama suveranului povestea că

avusese legături cu o ființă supranaturală, că mai pe urmă căzuse într-un vis și că din această întâmplare se născuse Justinian.

Pentru această mulțime înapoiată nu era de asemenea prea greu de explicat nici cheltuielile uriașe pe care le făcea basileul. Intr-o zi, cică împăratul vizita noile șantiere de la Sfânta Sofia, cu inima tristă, căci îi lipseau banii ca să continue construcția începută. Urcat pe schele, privea, nu fără melancolie, marea operă sortită să rămână neterminată, când văzu venind spre el pe unul dintre eunucii palatului.

— Pentru ce, îi spuse omul acela, vă neliniștiți din pricina banilor, sire? Dați-mi mâine pe câțiva dintre demnitarii voștri; vă voi procura atâția bani câți vă poștește inima!

A doua zi, când prințul inspectă din nou lucrările, apărură același personaj:

— Dați-mi câțiva oameni de încredere, îi spuse, și să mergem.

Mirat de această insistență, Justinian îi delegă pe Strategios, ministru al tezaurului, pe chestorul Bazilide și pe Teodor Kolokyntes, prefect al orașului și patriciu cu o suită numeroasă și cu douăzeci și unu de catări zdraveni. Eunucul îi duse afară din oraș și, dintr-o dată li se ivi în fața ochilor un palat minunat care nu părea făcut de mână omenească. Călăuza îi invită pe demnitari să coboare de pe cai și îi introduse într-o sală plină cu monezi de aur; apoi, luând o lopată, misteriosul personaj încarcă pe fiecare catâr patru sute de livre de aur care ar echivala cu 450 000 de franci. Îngrădind astfel pe măgari cam nouă milioane, își trimise însoțitorii la împărat, spunând că el se va duce să încuie sala. Când Justinian văzu acel aur, îi puse pe oameni să-i povestească în amănunt întâmplarea, și cum eunucul nu se mai întorcea, trimise să-l caute. Dar locul unde se ridicase mai înainte palatul era acum pustiu, iar omul dispăruse. Așa că împăratul nu ezită să recunoască în această întâmplare o minune, și s-o atribuie gloriei cerului.

Despre felul cum își umplea Justinian vistieria imperială cronicarii avură cu totul alte păreri, dar pe care le spuneau mai pe ocolite. Se zice că împăratul fabrica testamente false pentru a pune mâna pe moștenirile bogate, că făcea

speculă cu grâu, cu mătase, cu hrană și cu plăcerile norodului său, și că nu se dădea înapoi, pentru a se îmbogăți, nici din fața dizgrațierilor nedrepte nici chiar din fața asasinatului. Cu aceeași asprime o criticau și pe Teodora, familia și aventurile ei. Știau că iubește banii; povesteau cum se înțelegea cu împăratul ca să-i despoaie pe cei din preajmă pe care-i lăsase, în prealabil, să se îmbogățească, sau să confiște, în profitul ei, sub pretextul infracțiunii împotriva legii care reglementa tranzacțiile comerciale, obiectele prețioase, stofele frumoase, bijuteriile somptuoase care o ispiteau. O știau ranchiunoasă, răzbunătoare, crudă, capabilă de orice pentru a-și pierde un adversar și a-și asigura puterea. , Imaginau deci, pe seama ei, cele mai tenebroase istorii. Se povestea că, dacă cineva avea neșansa de a-i displace, ea îl chema în taină la palat, și că acolo, pus în fiare cu capul înfășurat într-un vâl, nenorocitul era, sub pază bună, imbarcat de îndată și trimis departe, în exil, unde temniceri cumpliți își asumau repede sarcina să îndeplinească răzbunările suveranei. Despre ceea ce se petrecerea în dosul zidurilor de nepătruns al gineceului, flecarii capitalei povesteau multe. Existau acolo, se spunea, imense ascunzători subterane, închisori tăcute și de temut unde Teodora își închidea, își bătea și-și tortura victimele; acolo, în veșnicul întuneric, înlănțuiți atât de strâns încât abia se puteau apleca, nenorociți rămâneau închiși luni și ani; li se arunca, întocmai ca animalelor, ceva de mâncare;

și când, din întâmplare, ieșeau din acest infern, erau nebuni, orbi sau distruși pentru totdeauna din pricina cumplitei lor captivități. Încă cei care scăpau vii din această înspăimântătoare gheenă, labirint întunecat la a cărei intrare își lăsau orice speranță, puteau să se socotească fericiți. Alții dispăreau fără să lase nici o urmă. Unii oameni povesteau că într-6 zi se întorsese la palat acel fiu pe care Teodora îl avusese în tinerețe. Tatăl, pe patul de moarte, îi dezvăluise originea și copilul plecă la Constantinopol ca să-și găsească mama. Împărăteasa, foarte neliniștită, temându-se ca Justinian să nu se supere dacă află de această aventură din zbuciumatul ei trecut, îl primi pe tânăr și-l încredința unuia dintre servitorii săi, executorul obișnuit al planurilor ei secrete. Și niciodată, de atunci, nu l-au mai revăzut pe nenorocit.

Să ne ferim totuși să luăm drept literă de lege toate aceste povestiri. Însuși Procopiu, care a cules cu grijă aceste flecăreli, ne spune undeva că Teodora era o persoană tare misterioasă și că, atunci când voia ca unul din actele ei să rămână secrete, nimeni, oricât de dibaci ar fi fost, n-ar fi izbutit să-i pătrundă taina. E deci de mirare cum a putut să afle scriitorul toate aceste istorii îngrozitoare și atât de strict confidențiale, asasinate nocturne, închisori subterane, torturi clandestine și cumplite. Trebuie adăugat că, după propria sa mărturisire, se ieșea totuși nu prea greu și adesea chiar de mai multe ori din acele temnițe de temut, și că, pe de altă parte, unora dintre cele mai ilustre victime ale împărătesei le mergea în general destul de bine; ba mai și făceau, în ciuda dizgrațiilor trecătoare, o carieră destul de frumoasă. Sigur că în acel Palat Sacru, plin de cotituri și de taine, se puteau petrece lucruri ciudate, și întâmplarea patriarhului Antim, pe care am povestit-o, dă de gândit despre ceea ce se putea ascunde în umbra gineceului imperial. Tot la fel de sigur e că atunci

când, Teodora ura pe cineva, apoi cred că nu se dădea înapoi de la nimic, nici din fața scandalului unei nedrepte dizgrațieri, nici poate chiar din fața unui asasinat răsunător. Ranchiuna ei era tenace; toată viața și-a amintit de ocările cu care Verzii i-au copleșit tinerețea; niciodată nu; i-a iertat prefectului Ioan de Capadocia de a-i fi pus un moment în cumpănă puterea. Pentru a-și păstra autoritatea supremă, ea zdrobi toate piedicile care i se ridicară în cale, îndepărtă toate ambițiile care încercau să-i submineze puterea. Ca să pună mâna pe un adversar toate șiretlicurile erau bune, perfidia ca și violența, minciuna ca și corupția. Șireată, brutală, crudă chiar, când interesele sale erau în joc, ea nu mai avea scrupule în alegerea mijloacelor decât în ceea ce privea uneltele care trebuiau să-i execute planurile. Dar, după mărturisirea aceluiași Procopiu, această femeie crudă și pățimașă era capabilă de milă față de dușmanii ei, și e un fapt bine cunoscut că cei mai periculoși dușmani ai ei n-au plătit decât cu exilul insultele ori comploturile lor.

E de asemenea la fel de sigur că această răzbunătoare suverană acorda toată favoarea ei oamenilor pe care la început îi urâse și că, chiar dacă avea un suflet despotice și dur, ea rămase în schimb și o vom vedea, atașată cu încăpăținare de cei care o iubeau sau care o slujeau cu credință. I s-a adus, în sfârșit, o injurie gratuită atribuindu-i-se dispariția fiului său; fiica sa, în adevăr, care amintea și ea lui Justinian de un trecut supărător al Teodorei, n-o deranja câtuși de puțin, și împărăteasa nu cruță nimic pentru a-i face o situație strălucită nepotului ei Atanasie.

Flecarii din Constantinopol nu țineau câtuși de puțin seama de toate acestea. Dacă Teodora exercita asupra spiritului lui Justinian o influență atât de profundă, ar fi fost într-adevăr foarte simplu de explicat această influență prin pricini firești. Puțin importa că era frumoasă, că inteligența ei era de mână întâi; dacă-l guverna pe împărat după capriciul ei, apoi toată mulțimea aceea naivă își închipuia că în asta trebuie să fie ceva necurat. În zadar se spunea că Justinian avea o fire slabă, o voință mai inconsistentă decât pulberea pe care-o poartă vântul; le plăcea mai mult să creadă că vrăjile îi asigurau împărătesei puterea; și pentru că nimeni nu se îndoia că ea era vândută răului, se afirma

că pe vremea tinereții, sale, înșiși diavolii își disputau favorurile Teodorei și-i izgoneau iubiții din cameră.

Toate acestea se repetau, desigur, destul de discret. Basilisa, se spune, avea pretutindeni spioni și nu era bine să te expui urii sale. Se poate totuși crede ca, dacă împărăteasa ar fi continuat viața destul de liberă pe care o ducesă mai înainte, aventurile sale galante ar fi furnizat un amplu material bârfelilor unei capitale prea puțin respectuoasă cu suveranii ei. Se critica cu plăcere la Constantinopol virtutea femeilor, mai ales a aceloră de cel mai înalt rang: dovadă, următoarea povestioară destul de picantă.

În cartierul Zeugmă, pe țărmul Cornului de Aur, exista pe o coloană o statuie celebră a lui Venus. Ea ocrotea cu protecția ei una din cele mai faimoase case de toleranță ale capitalei; mai avea și o altă calitate, aceasta mai surprinzătoare și mai deosebită. Când un soț se îndoia de virtutea soției sale, spunea:

— Să mergem la statuia lui Venus; dacă ești nevinovată, dovada va veni de la sine!

Se zice că numai femeile într-adevăr cinstite, puteau trece, fără necazuri, prin fața chipului zeiței; celelalte, în clipa în care se apropiau de ea, se trezeau nu se știe prin ce vrajă, despuiate brusc de toate veșmintele. O poveste de acest gen, nespus de supărătoare i se întâmplă chiar unei nepoate a Teodorei. Trecea călare prin cartier, ducându-se la Blacherne, când o răpăială neașteptată de ploaie, o obligă să schimbe drumul; fără să se gândească, se îndreaptă spre statuie și dintr-o dată se trezi complet despuiată în public. Foarte umilită, și mai mult iritată, porunci să se dea jos statuia denunțătoare; dar palavragii din Bizanț se distrară enorm.

Dacă, în aceste condiții, cronica n-a atribuit nici o galanterie Teodorei după căsătoria ei, dacă nu pare să fi pus deloc la îndoială corectitudinea vieții sale particulare, explicația e că în aparență suverana se purta ireproșabil. Și pentru că în ultima vreme a devenit o problemă aproape la modă să se discute despre asta, să examinăm încă o dată ce trebuie să credem despre virtutea Teodorei.

IV

VIRTUTEA TEODOREI

De când Sardou, în drama sa, ne-a arătat o Teodoră îndrăgostită și alergând după aventuri, admitem cu plăcere că împărăteasa, păstrându-și pe tron purtările libere din tinerețe, nu s-a abținut, curtezană cum rămăsese, de a se reîntoarce la vechile-i păcate. N-aș vrea să devin ridicol și s-o fac pe apărătorul foarte hotărât al virtuții Teodorei după măritișul ei. În afară că, după o vorbă cunoscută, e întotdeauna dificil să fii sigur că astfel de lucruri, nu țin să spun, desigur, mai mult decât este necesar, că Augusta a fost ireproșabilă.

Cred mai curând că s-a distrat mult în tinerețea ei și asta nu mă miră; chiar dacă ar fi continuat și' mai târziu, n-aș simți nevoia să mă scandalizez, căci la urma urmei, singurul care ar fi avut dreptul să se plângă era Justinian. Dar faptele sunt fapte; și cercetarea lor atentă arată că ele pledează mai curând în favoarea Teodorei.

Mai întâi este cert că nici unul dintre scriitorii care' au fost contemporani cu ea, nici un istoric, nici măcar din secolele următoare (și totuși există printre ei unii care i-au reproșat aviditatea, atitudinea autoritară și violentă, influența excesivă pe care a exercitat-o asupra lui Justinian, scandalul pe care l-a provocat prin părerile ei eterodoxe) n-a spus nimic care să ne îngăduie să punem la îndoială, după căsătoria ei, corectitudinea vieții sale particulare. Însuși Procopiu, care ia calomniat-o atâta, care i-a exagerat cu atâta libertate aventurile din tinerețe, care a povestit, cu luxul de amănunte cunoscut, perfidiile, cruzimile, infamiile

maturității sale, nu-i pune în sarcină, după căsătorie, acestei femei atât de bârfite, nici cea mai mică înclinație către vreo aventură certă. Se va admite fără, greutate, socot, că dacă suverana ar fi oferit un cât de ușor pretext, pamfletarul nu s-ar fi dat în lături de a-i povesti pe larg adulterele. N-a spus însă nimic: și asta din cauză că n-a avut ce spune.

Dar oare n-a spus într-adevăr nimic? Dacă îți asumi sarcina să citești cu atenție *Istoria secretă*, te vei convinge cu ușurință că nu se spune nimic împotriva Teodorei, nici despre simpatia ei față de Teodosie, nici despre cea față de Petru Barsymes, nici chiar despre cea față de Areobinde.

Teodosie, pe care-l vom găsi în paginile care urmează, era iubitul oficial al Antoninei, soția lui Belizarie și favorita împărătesei. De aproape zece ani era în relații cu ea; o urmăsea în Africa, în, Sicilia, în Italia, fără ca vreodată slăbul și îndrăgostitul Belizarie, în ciuda anonimelor pe care le primise, să vrea să deschidă ochii. Până la urmă totuși, soțul înșelat, simțindu-se prea ridicol, s-a hotărât să ia măsurile de rigoare. Și-a închis soția și l-a autorizat pe fiul său vitreg, Fotios, să acționeze împotriva amantului mamei sale. Fără să ezite, tânărul l-a smuls pe Teodosie din adăpostul pe care-l aflate în biserica Sfântul Ioan din Efes și, sub pază bună, și-a condus prizonierul într-un castel îndepărtat din Cilicia; operația a fost atât de bine înfăptuită încât nimeni n-a aflat ce s-a întâmplat cu Teodosie. Acum intervine însă Teodora. Se arătase întotdeauna, se spune, indulgentă față de aventura favoritei sale, care o făcea să aibă autoritate asupra ei și, prin ea, asupra lui Belizarie. Ea se mai străduise o dată să-i redea Antoninei amantul pe care teama de război și de război îl îndepărtase momentan de lângă ea. Așa că Teodora se puse și mai activ pe treabă când află de hotărârea lui Belizarie. Avea, în acel moment, obligații cu totul deosebite față de Antonina care, în recenta dizgrație a lui Ioan de Capadocia, îi adusesese, prin dibăcia ei, servicii însemnate; așa că, neliniștită pentru prietena ei, se grăbi să-l recheme pe Belizarie în Bizanț, unde socotea ea că-și va putea proteja cu mai mult succes favorita și începu prin a-l obliga pe general să se împace cu nevasta lui. Făcu chiar mai mult. Izbutind să-l găsească pe Teodosie, ea îl aduse în taină la palat, și a doua zi o rugă pe Antonina:

— Scumpa mea prietenă, îi zise ea, mi-a picat ieri în mână un giuvaer minunat, cum n-a mai văzut nimeni până acum. Dacă vrei să-l vezi, îmi va face plăcere să ți-l arăt.

Și, după ce-i atâta bine curiozitatea Antoninei, îl aduse pe Teodosie din apartamentul eunucilor unde-l ascunsese. Vă dați seama de surpriza favoritei, de bucuria, de recunoștința ei.

— Salvatoarea, binefăcătoarea, stăpâna mea! nu mai înceta ea să repete. Pe urmă, din prudență și pentru a scăpa de răzbunarea lui Belizarie, împărăteasa îl ținu pe Teodosie la palat, veghind ca să fie bine tratat și să aibă ce mânca. Se spune chiar că Teodora se gândea să-i încredințeze vreun mare comandament militar când Teodosie muri pe neașteptate de dizenterie.

Așa sună — cât se poate de exact redată — povestea lui Procopiu; nu văd nimic care să lase să se creadă că împărăteasa îi luase favoritei sale amantul pe care se străduise să i-l aducă înapoi. Dacă autorul *Istoriei secrete* a bănuț într-adevăr vreo intrigă amoroasă în această poveste,

n-ar fi folosit, desigur, atâtea perifraze și atâtea discreție.

Pentru Barsymes, de asemenea, se spune că ar fi fost amantul împărătesei. Acesta era un sirian care începuse a face avere prin schimb de bani și care parvenise repede prin iscusința și nerușinarea operațiilor sale necinstite. Intrat mai târziu în birourile prefecturii pretoriului arată atâtea iscusință, încât îi plăcu Teodorei care-l numi în serviciul poliției sale secrete.

Împins de ea, ajunsese în curând la înalta funcție de prefect, și, pentru a explica rapida sa avansare, bârfitorii din Constantinopol povesteau că, prin filtre și vrăji, fermecase cu siguranță pe împărăteasă. Prefectul Barsymes, ca să reușească, n-avea deloc nevoie de astfel de artificii. Prin iscusința administrării sale acest bun ministru de finanțe, știu întotdeauna să fie în măsură să furnizeze bani la orice cerere a împărătesei; și asta era de ajuns ca să-i asigure creditul. Caracter dur, fără scrupule, a cârmuit cu asprime, traficând orice, tolerând orice hoții, făcând speculă cu grâu cu o atât de uimitoare îndrăzneală, încât, în fața răscoalei amenințătoare, Justinian trebui să-l concedieze. Dar continua protecție a împărătesei care a

încercat în zadar să-și salveze favoritul, îl consolă cel puțin pentru dizgrațierea lui. La puțin timp după cădere, acest slujitor util fu numit ministru al tezaurului și aici se făcu din nou apreciat prin felul în care reduse cheltuielile și organizează monopoluri lucrative. În istoria acestui administrator și a relațiilor lui cu suverana nu există într-adevăr nici o umbră de dragoste. „Teodora, spunea Procopiu, îl iubea enorm pe Barsymes“. În afară de faptul că acest cuvânt întrebuițat de scriitor n-are nicidecum semnificația pe care-o are în greacă, adică „iubire trupească“, pamfletarul și-a asumat sarcina de a ne explica motivele simpatiei imperiale, „îl iubea din pricina răutății sale, a asprimii cu care își cârmuia supușii și de asemenea pentru că era foarte priceput în acele practici magice de care ea se ocupa cu plăcere“. Nu există altceva în *Istoria secretă*, iar atâta nu-i de ajuns ca să faci din Petru amantul Teodorei. Dacă a reușit să parvină, asta s-a datorat altor pricini și dovada constă în faptul că, chiar după moartea împărătesei, încrederea de care s-a bucurat a dăinuit. La șapte ani, după ce murise Augusta, el a revenit la prefectura pretoriului și, în ciuda urii poporului, protecția lui Justinian l-a menținut cu încăpăținare în funcție pe acest prețios și devotat servitor al tronului.

Cât despre Areobinde, acesta era un tânăr barbar, foarte frumos, atașat pe lângă Curtea împărătesei, și Procopiu spune, într-adevăr, că suverana fusese bănuită de a fi fost foarte îndrăgostită de el. Dar trebuie remarcat faptul că autorul *Istoriei secrete*, atât de prompt de obicei în informații nu cutează să ia asupra-și istorioara pe care o povestește și e de ajuns să fi parcurs lucrarea sa, pentru a ști cât prețuiește ceea ce însuși pamfletarul pune pe seama celor spuse în public. În orice caz, reiese din povestire că, dacă Teodora ar fi simțit un oarecare imbold al inimii pentru Areobinde, ar fi avut ea grijă să și-l ascundă față de ceilalți și, la urmă, să-l îndepărteze pe tânărul bărbat „înainte de toate dornică“, se spune textual, „să se spele de orice acuzație“. Departe de a-i atribui o slăbiciune, va trebui, în mod corect, mai curând s-o felicităm de a fi rezistat ispitei.

Și chiar când Procopiu îi va atribui în mod precis amănți, chiar și atunci vom avea dreptul de a ne îndoi de aserțiunile sale. Dealtfel Sardou a spus foarte corect: „Tot

ceea ce se bazează pe spusele lui Procopiu, n-are mai multă valoare istorică decât pamfletele". Tocmai pentru asta e semnificativ faptul că *Istoria secretă* nu-i atribuie Teodorei nici o aventură galantă. N-aş vrea să se spună că proslăvesc calităţile morale ale Teodorei. Dar în afară de faptul că nu mai era prea tânără când s-a urcat pe tron — avea în jur de treizeci de ani şi la această vârstă o orientală este în pragul bătrâneţii — şi că nu mai era deloc tânără în epoca în care ar fi putut să-i aibă ca amanţi pe Teodosie sau pe Petru Barsymes — avea la acea dată aproape patruzeci şi cinci de ani — era, în orice caz, prea inteligentă şi prea ambiţioasă ca să rişte să-şi compromită, în intrigi amoroase, situaţia pe care a ştiut să şi-o cucerească. Puterea supremă avea atâta preţ încât, pentru a o păstra, ea luă unele măsuri şi demnitatea vieţii sale face tot atâta cinste simţului practic al Teodorei, cât şi simţului ei moral.

Totuşi, dacă-ţi asumi sarcina să studiezi cu oarecare atenţie psihologia suveranei, anumite trăsături te fac să te gândeşti că a existat, în corectitudinea atitudinii sale, altceva decât o ipocrizie interesată şi aş crede cu plăcere, în ce mă priveşte, că simţea oarecare căinţă şi oarecare dezgust pentru trecutul ei. Se arăta păsitoarea severă a moralei publice, foarte grijulie de a face să fie respectate legăturile sacre ale căsătoriei, foarte puţin indulgentă, orice-ar spune *Istoria secretă*, cu aventurile de dragoste; fu, mai ales, plină de solitudine faţă de nenorocitele pe care nevoia le ducea la pierzanie mai mult decât viciul, se preocupă, cu o ardoare pătimăşă, să le salveze, să le scape, să le ridice; o vedem cum toată viaţa ei, după spusele unui contemporan, a fost „înclinată în mod firesc să ajute femeile în nenorocire". Oare nu cumva se observă în acest fapt, că regreta poate de a nu-şi fi văzut propria-i tinereţe protejată împotriva corupţiei şi ispitelor lumii? Eu cred că Teodora a găsit în a fi curtezană, mult mai puţină plăcere decât însinuează Procopiu. A fost astfel, ca o consecinţă aproape inevitabilă a meseriei sale de actriţă; dar se plictisi destul de repede de o asemenea viaţă. Religia o aduse curând la căinţă, ambiţia contribui la totala sa transformare. Urcată pe tron, această femeie cu un spirit superior, de o inteligenţă rară, cu o voinţă hotărâtă şi puternică, această fiinţă despotică şi pătimăşă, lacomă de putere, avu în cap alte griji decât aceea de a se preocupa de capricii vulgare. Ea

poseda unele din acele calități rare care motivează tendința către autoritate, o energie mândră, o fermitate bărbătească, un curaj calm de la înălțimea împrejurărilor celor mai dificile. Ea voi să fie împărăteasă, nu una trândavă, îndrăgostită de recenta sa măreție. Timp de douăzeci și unu de ani domni alături de Justinian, guvernează tot atât cât și el, poate chiar mai mult, amestec ciudat de bine și de rău, de virtuți și de vicii, de patimi de femeie și de calități de bărbat de Stat, neliniștită și complexă, adesea surprinzătoare, dar întotdeauna nespuse de seducătoare.

V

VERZII ȘI ALBAȘTRII. RĂSCOALA NIKAI

În luna ianuarie 532, Constantinopolul era foarte tulburat: agitația facțiunilor cercului devenise mai primejdioasă ca niciodată.

După suirea ei pe tron, din ură față de Verzi, Teodora le lăsase Albaștrilor toată libertatea de a comite cele mai crâncene excese. În zadar se supăra Justinian: sfârșea întotdeauna prin a ceda dorințelor soției sale; sau, când din întâmplare se hotăra la vreo măsură mai aspră, bătea repede în retragere în fața mâniei și reproșurilor împărătesei. Siguri de protecția suveranei, Albaștrii se obișnuiseră cu toate cutezanțele; le plăcea un funcționar, un guvernator avea curajul să le reprime obrăznicile, imediat partidul se ridica și venea să ceară, cu zarvă mare, basileului, destituirea și pedepsirea dușmanului său. Un comite din Orient, pentru că-și îngăduise porunci să fie bătuți cu vergi câțiva răzvrățiți ai facțiunii Albastre, a fost el însuși supus unui tratament asemănător în marea piață a Antiohiei. Un prefect din Cilicia, pentru că omorâse doi Albaștri care-l atacaseră cu armele în mâini, pe străzile din Anazarbe, fusese, din ordinul Teodorei, crucificat în capitala provinciei sale, victimă a dorinței de a face ca legea să fie respectată. La Constantinopol se asasina în plină zi; până la porțile palatului, până sub ochii împăratului, Albaștrii se aruncau, cu sabia în mână, asupra adversarilor lor. Și dacă basileul, din întâmplare, nu părea destul de grăbit să

facă dreptate plângerilor lor, dacă părea dispus să protejeze pe vreunul de care ei socoteau că aveau dreptul să fie nemulțumiți, își făceau, fără scrupule, singuri dreptate, atacându-și dușmanul la ieșirea de la audiența imperială, năucindu-l cu lovituri și adesea lăsându-l mort pe loc. Neputincioasă, poliția nu îndrăznea să-i pedepsească; sau când din întâmplare, sfârșea prin a interveni, oamenii facțiunilor rezistau curajoși, cu armele în mâini, în fața soldaților.

Ceea ce sporea gravitatea situației, era că Verzii, foarte supărați de parțialitatea Curții, începeau să dea opoziției lor o culoare politică. Mulți dintre ei rămaseră atașați familiei vechiului lor protector, împăratul Anastasie, ai cărui nepoți Hypatios și Pompeios locuiau în capitală și, din această cauză, se arătau pe față ostili noii dinastii. Între tiranica prietenie a Albaștrilor și dușmănia prost ascunsă a Verzilor, guvernul, destul de încurcat, menținea cu greu ordinea temându-se, pe bună dreptate, ca nu cumva vreun incident să ducă la coaliția facțiunilor.

Pe deasupra, proasta administrație și hoțiile celor doi principali miniștri ai împăratului, chestorul Tribonian și prefectul preturii Ioan de Capadocia, întrețineau o stare de nemulțumire generală. Unul, om foarte savant și jurisconsult eminent, dar extrem de lacom și gata la orice pentru bani, făcea fără rușine trafic cu dreptatea, falsificând legile după nevoile și dărnicia solicitanților.

Celălalt, administrator remarcabil, dar dur, fără scrupule, vulgar, nu se dădea înapoi din fața nici unui lucru ca să smulgă supușilor banii necesari cheltuielilor imperiale, torturând și mergând adesea până la uciderea celor pe care-i bănuia că-și ascund averea, îngăduind agenților săi cele mai cumplite atacuri. Amândoi, detestați de lume, aveau mare trecere la împărat care le cunoștea devotamentul și le prețuia serviciile. Din toate aceste pricini se născu o stare de frământare de temut, de unde avea să iasă formidabila răscoală, cunoscută sub numele de răscoala Nika și care, începută la circ, s-a întins curând în întreg orașul fiind cât pe-acți să-l facă pe Justinian să-și piardă tronul.

La 11 ianuarie 532, într-o duminică, la Hipodrom aveau loc, ca de obicei, curse.

Împăratul era de față, și, fără îndoială, că în dosul ferestrelor cu zăbrele ale bisericii Sfântul Ștefan, oare dădeau spre circ, se afla și Teodora, cu toată Curtea ei de patricii și de doamne de onoare; eticheta, într-adevăr, la această Curte bizantină foarte pătrunsă de obiceiurile orientale, nu îngăduia suveranei să se arate prea des în public. Asistența era agitată. În zilele care trecuseră, în plin oraș mai multe persoane fuseseră asasinat; Verzii, pe deasupra, mai aveau a se plânge de părtinirea unui ofițer al palatului, marele șambelan și spătar Calopodios. De aceea, din tribunele ocupate de ei se ridicau întruna huiduieli și strigăte furioase, atât de puternice încât, până la sfârșit, Justinian, nerăbdător, porunci crainicului care stătea în picioare lângă el să interpeleze poporul și să afle ce vrea. Păstrăm procesul-verbal autentic al dialogului uluitor care se angajă atunci între purtătorul de cuvânt al Verzilor și cel al împăratului; este unul dintre documentele cele mai curioase, care ne-a rămas din acea epocă, unul dintre cele mai caracteristice de asemenea pentru obiceiurile bizantine și pentru libertatea pe care o păstra în Hipodrom în fața împăratului atotputernic, această plebe care-și mai amintea că e urmașa poporului roman.

La început, respectuoși față de persoana imperială, abia cutezând să-i desemneze pe persecutorii lor prin aluzii neclare, Verzii începură pe parcurs să se înfurie. Îl numiră pe Calopodios călăul lor, amenințară cu justiția lor pe oricine le va mai face vreo nedreptate.

— Voi n-ați venit deci aici să vedeți spectacolul, le strigă Justinian, înfuriat, ci să insultați cârmuirea!

Și din amândouă părțile tonul începu să se ridice.

— Tăceți, urlă crainicul imperial, tăceți păgânilor! Tăceți sau vă tai capul!

— Iuda! Călău, ucigaș, replicară Verzii exasperați. Dacă tatăl tău, *Sabbatius*¹⁰ n-ar mai fi văzut lumina zilei, n-ar mai fi zămislit un ucigaș!

Ironia se amestecă apoi cu insultele, judecata cu invectivele. Verzii se plâneau de a fi excluși de la palat și din guvern, de a fi lipsiți de orice libertate, de a fi,

¹⁰ Numele de *Sabbatius*, purtat de tatăl lui Justinian, s-a păstrat și în titulatura oficială a împăratului care-și spunea Flavius Petrus Sabbatius Justinianus.

victimele veşnice ale autorităţii publice.

— Să ni se suprimă culoarea şi justiţia nu va mai avea nici o treabă cu noi!

Şi aruncându-i prinţului, în faţă, crimele comise, freşte de Albaştrii: „Laşi să fim asasinaţi, strigară ei împăratului, şi pe deasupra ordoni să ne mai şi pedepsească!”

Acum, în cercul plin de zarvă, intrară la rândul lor în scenă Albaştrii, susţinând prin strigătele lor, vorbele crainicului:

— Candidaţi la spânzurătoare, blasfematori, duşmani ai Domnului, n-aveţi de gând să tăceţi din gură?

— Dacă „Majestatea-ta porunceşte, ripostară Verzii, vom tăcea, de trei ori venerat, împărat, dar împotriva voinţei noastre. Ştim tot, auzi şi tu tot; dar e mai bine să tăcem. Noapte bună 1 Dreptate, iată-te moartă! Plecăm, o să ne facem păgâni! Mai bine să fii păgân decât Albastru!

Şi Verzii părăsiră în masă Hipodromul; era cea mai sângeroasă ofensă care se putea aduce majestăţii imperiale,

În timp ce la ieşirea din circ, mulţimea mânioasă se răspândea pe străzi, Justinian reîntră în palat, socotind, după obicei, că fidelitatea Albaştrilor va calma repede furia celui alt partid. Din nenorocire, Eudemon, prefectul oraşului, făcu o prostie. Dintr-un frumos exces de zel, el arestă un număr oarecare de răzvrătiţi şi, fără să se informeze din ce partid făceau parte, condamnă pe cinci dintre ei să fie decapitaţi, iar doi spânzuraţi. Dar în privinţa acestora din urmă călăul nu-şi făcu treaba ca lumea: funia se rupse de trei ori sub greutatea condamnaţilor. Atunci mulţimea de faţă începu să ceară iertare pentru victime; până la sfârşit îi eliberă cu forţa şi călugării de la mănăstirea Sfântul Conon îi duseră într-o biserică alăturată. Or, se află că unul dintre prizonieri era Verde, iar celălalt Albastru; cele două facţiuni se treziră astfel apropiate prin primejdia morţii. Asta se văzu a treia zi în Hipodrom. Cu insistenţă, Verzii şi Albaştrii cerură de comun acord, împăratului, să-i ierte pe vinovaţi; prinţul nici nu voi să audă. Imprudentă gravă: acum în cercul unde în ajun se auzise exclamaţia: „Cinste împăratului Justinian”, urmară strigăte de temut: „Viaţă lungă Verzilor şi Albaştrilor, uniţi prin milă!” şi năpustindu-se în stradă, dându-şi drept

cuvânt de ordine strigătul *Nika* (victorie) — de aici răzvrătirea și-a luat numele pe care și-l păstrează în istorie — răsculații se răspândiră prin oraș. Se năpustiră la prefectura orașului și-i cerură prefectului să-i pună în libertate pe prizonieri; ia refuzul acestuia, dădură foc palatului, forțară închisorile, eliberară pe prizonieri, masacrând pe soldații care încercaseră să restabilească ordinea; în timpul nopții, poporul în fierbere străbătu străzile capitalei căutând, ca să-i ucidă, pe funcționarii pe care-i ura.

A doua zi, poporul veni să bată în grilajul palatului cerând destituirea lui Calopodios, a prefectului Eudemon și, în plus, pe cea a celor doi consilieri ai prințului, Ioan de Capadocia și Tribonian. Justinian cedă, îi numi pe Bazilide la chestură, pe Focas la prefectura pretoriului și, un moment, văzând aclamațiile și imnurile de slavă cu care poporul îi primi, când se prezentară în fața sa, pe noii miniștri, crezu pericolul înlăturat. Din păcate, concesiia imperială venea prea târziu: ea nu făcu decât să încurajeze o mulțime furioasă, care-și dădu seama de puterea ei. Revolta deveni o revoluție.

Până atunci, totuși partea chibzuită a populației se ținuse la o parte de evenimente și nu era încă totul pierdut. Justinian crezu că e bine să încerce Lin act de putere. La 15 ianuarie, trimise asupra insurgenților pe soldații barbari din gardă sub comanda lui Belizarie. Din nenorocire, în cursul luptei, acești aspri mercenari, îi. înghesuiră pe preoții de la Sfânta Sofia care, ținând în mână sfintele taine, ieșiseră din biserică pentru a încerca să-i despartă pe combatanți. La vederea acestui sacrilegiu, pioasa populație a Bizanțului se dezlănțui fără nici o măsură. De pe ferestre, din înaltul acoperișurilor în terase, începu să plouă cu o grindină de țigle și de pietre, și femeile mai ales, ațâțate, se amestecară activ în luptă. Deconcertați, soldații bătură în retragere către palat, și pentru a le grăbi deruta, poporul victorios dădu foc edificiilor publice din vecinătate. Senatul, băile lui Leuxip, Sfânta Sofia căzură pradă flăcărilor; însuși palatul imperial fu atins și Calceul arse cu o parte din cazărmile gărzilor. Timp de trei zile focul, împins de un vânt violent, își spori ravagiile asupra orașului, distrugând biserica Sfânta Irina, Xenodochimul din Eubule, băile lui Alexandru,

marele spital din Sampson, care arse cu toți bolnavii închiși înăuntru, prăvăliile din bazar, un număr mare de palate somptuoase și de case particulare, tot cartierul, unul dintre cele mai frumoase din oraș, care se întindea din Piața Augusteion, până la Forumul lui Constantin. Mai bine de un sfert din oraș fu preschimbat în cenușă. Și printre grămezile de coline înnegrite, rămășițe de clădiri dispărute, în mijlocul fumului, în mirosul de ars care făcea orașul aproape de nelocuit, pe străzile presărate cu cadavre, printre care se vedeau multe leșuri de femei, bătălia continua; hoția și focul făceau ravagii, și oamenii de treabă, în fața primejdiei care creștea, fugeau în masă de cealaltă parte a Bosforului.

La Palat, dezordinea era mare. În ciuda întăririlor chemate în grabă, din garnizoanele vecine, lipseau trupele. Corpurile de gardă, soldați frumoși de paradă, puțin preocupați de lovituri, fuseseră dintotdeauna un destul de slab ajutor, iar pe deasupra fidelitatea lor era foarte nesigură și cei mai mulți dintre ei, așteptând să vadă ce întorsătură vor lua lucrurile, rămaseră neutri; prin atitudinea lor ambiguă, paralizară apărarea. Ca să reziste, Justinian nu putea conta decât pe câteva regimente vechi întoarse de curând din Persia cu Belizarie și pe veteranii care alcătuiau garda particulară a generalului, în total abia două sau trei mii de oameni, pe cei trei mii de heruli ai lui Mundus, care se aflau aproape de strâmtoarea Constantinopolului, pe spahiii și pe șambelanii săi, în sfârșit pe un mic număr de credincioși care rămăseseră legați de el. Era puțin împotriva unui oraș răsculat. De aceea, foarte neliniștit, crezând că vede în jurul lui numai conspiratori și asasini, împăratul își pierdu din ce în ce capul. Încă de la începutul răzcoalei, Hypatios și Pompeios, nepoții lui Anastasie, veniseră la palat să-și arate devotamentul; în ciuda rugămintelor lor, Justinian le porunci să se întoarcă acasă. Nu înțelegea că astfel el dădea insurgenților singurul lucru care le lipsea: conducătorii.

La 18 ianuarie, într-a șaptea zi a răzcoalei, Justinian, care nu dormise toată noaptea, făcu un efort suprem. Pe coridoarele care duceau din palat în loja imperială, ajunse la Hipodrom și, poruncind să se deschidă ușile mari de bronz ale tribunei, apără ținând în mână *Evan-*

ghelia și făgăduind solemn să-i ierte pe toți, dacă răsculații lăsau jos armele.

— Eu singur sunt de vină, spuse el cu umilință, Astea sunt păcatele mele că v-am refuzat ceea ce mi-ați cerut în Hipodrom!

Câteva aclamații timide primiră aceste cuvinte, dar din toate părțile se ridicară ocări:

— Mincinos, măgar, sperjur...

Pietrele zburară către tribuna imperială; ocările plouau asupra lui Justinian și a Teodorei. Nu mai avea altceva de făcut decât să se retragă.

Se întâmplă ceea ce era de prevăzut. Poporul grăbit să pună pe tron un alt împărat — de mai multe zile aclamau în toate ocaziile pe Hypatios — se duse la palatul acestuia, unde însuși Justinian îl trimisese, ca să-l caute pe nepotul lui Anastasie. În zadar soția sa Maria, li se agăța de veșminte, plângând, strigând că-i duceau bărbatul la moarte, și rugându-se de prietenii lui să-i vină în ajutor. În zadar se apăra el însuși? Mulțimea entuziastă îl duse în Forumul lui Constantin; acolo îl așezară pe un scut; pe frunte, în loc de diademă, îi puseră colierul de aur al unui soldat; i se aduseră insignele imperiului și roba imperială luată în jaful părții invadate a palatului. Apoi, luându-1 pe sus pe noul său șef, mulțimea se precipită spre Hipodrom, îl cocoță pe Hypatios în loja imperială și șefii răscoalei, în ciuda sfaturilor de amânare pe care le dăduseră câțiva oameni înțelepți, începură să discute despre cel mai bun mijloc prin care să ia cu asalt reședința imperială. Acum, din toate părțile, partidul insurecției își îngroașe, rândurile cu toți nemulțumiți, cu toți nehotărâții; un mare număr de senatori, de nobili, se pronunțară pe față pentru nepotul lui Anastasie; și începuse să circule zvonul că Justinian și cu Teodora fugiseră. Tinerii din partidul Verzilor, care patrulau cu armele prin oraș, credeau victoria sigură, încât până și neliniștitul Hypatios își recăpătă încrederea în soarta sa.

Sosi după-amiaza zilei de 18 ianuarie. Momentul era decisiv. Însuși imperiul, după un cuvânt al unui contemporan, părea în ajunul prăbușirii sale. Orașul era în flăcări; la Hipodrom, poporul triumfător îl aclama pe Hypatios și acoperea cu insulte numele lui Justinian și al Teodorei. Palatul părea pe punctul de a fi luat cu asalt. Fără speranțe, fără armată, împăratul era deznădăjduit

că nu putea potoli revolta, și se temea, chiar de a nu-și mai putea apăra nici viața. În grabă, prin grădinile care dădeau spre mare, se încărcară pe vase bogățiile trezoreriei imperiale și Justinian își făcea socoteala să fugă pe același drum. Într-un consiliu suprem, basileul deliberă cu ultimii săi credincioși: Belizarie, Mundus, Constantiolus, Bazilide, câțiva șambelani.

Teodora asista la consiliu.

În această tragică zi în care Justinian, îngrozit, pierzându-și capul, nu mai vedea salvarea decât în fugă, în care miniștrii și generalii îi împărtășeau slăbiciunea, în descurajarea generală, singură Teodora își păstră curajul și calmul. Încă nu spusese nimic; dintr-o dată, în mijlocul tăcerii, se ridică și indignată de lașitatea generală le aminti, împăratului și miniștrilor lui, de îndatoririle pe care le părăseau.

— Chiar când nu va mai rămâne, declară ea, altă scăpare decât fuga, și tot n-am să vreau să fug. Cei care au purtat coroana nu trebuie să mai supraviețuiască după pierderea ei. Nu voi vedea niciodată ziua în care lumea va înceta să mă mai salute cu titlul de împărăteasă. Dacă vrei să fugi, Cezar, foarte bine; ai bani, vasele sunt pregătite, marea ți-e deschisă; eu rămân! Mi-e dragă această veche maximă, cum că purpura este cel mai frumos giulgiu pentru un împărat.

În ziua aceea Teodora i-a salvat tronul lui Justinian. Și în acea luptă supremă, în care erau în joc imperiul sau viața sa, ea s-a ridicat, din ambiție, până la eroism.

La aceste vorbe energice, Justinian și consilierii săi își veniră în fire. În acest timp dibaciul Narses, unul dintre oamenii împărătesei, se străduia să-i rupă pe Albaștri de revoltă, izbutind, cu prețul aurului, de vreme ce în urma acestei diversiuni, discordia prinse să se facă simțită printre insurgenți, ba începuseră chiar să se audă și aclamații de credință ca: „Trăiască Justinian! Doamne, ocrotește-i pe Justinian și pe Teodora!” Belizarie și Mundus pregăteau asaltul Hipodromului. Străbătând repede ruinele înflăcărate. Belizarie se îndreptă spre loja imperială unde se afla Hypatios; dar soldații din gardă, care ocupaseră palatul Kathisma, refuzară să-l asculte și se încăpăținară să nu i se alăture. Disperat, generalul se retrase în palat, socotind partida pierdută; de data asta trebui ca Justinian să-i

întărească curajul. Până la urmă, prin Calceu și porticurile Albaștrilor, Belizarie reuși, cu mare greutate, să-și croiască o trecere și să pătrundă în arenă și cu sabia în mână îi atacă cu furie pe răsculați. La zgomotul bătăliei, Mundus, care nu aștepta decât acest semnal, năvăli la rândul său, cu barbarii lui, prin extremitatea opusă a Hipodromului, forțând intrarea care se numea Poarta Morților; și, în timp ce, din înaltul culoarelor amfiteatrului trupele imperiale făceau să plouă asupra mulțimii o grindină de -săgeți, alții, cu scutul în mână, își tăiară largi deschideri însângerate prin mulțimea compactă și fără apărare. Atunci izbucni în cerc o adevărată panică. În zadar voiau să fugă: răsculații erau înconjurați din toate părțile. În zadar voiau, să reziste bătrânii ostași ai lui Belizarie înfingeau spada în toți și nu cruțau pe nimeni; se masacră fără milă, până seara; tot ceea ce căzu în mâinile soldaților fu trecut prin sabie. Noaptea, când carnagiul se opri, mai bine de treizeci de mii de cadavre după unii, aproape cincizeci de mii după mărturisirile altora, erau presărate pe pământul însângerat al Hipodromului.

Hypatios, arestat de doi nepoți ai împăratului, fără ca vreunul din partizanii săi să încerce să-l apere, fu, împreună cu vărul său Pompeios, condus în fața lui Justinian. Pompeios, suflet slab, rău croit pentru evenimente atât de tragice, se ruga și plângea; Hypatios, mai ferm, își arăta nevinovăția, jurând că poporul îl luase cu forța, adăugind că dând rebelilor ordin să se strângă în Hipodrom, o făcuse cu unicul scop de a-i preda fără luptă lui Justinian. Era adevărat: din nenorocire, din cauza coridoarelor întortocheate ale palatului, mesagerii lui Hypatios n-au putut să ajungă până la împărat. Atunci Justinian, care-și recăpătase sângele rece, răspunse cu o ironie crudă celor ce se rugau:

— Foarte bine. Dar pentru că aveți atâta autoritate asupra acelor oameni, ar fi fost mai bine să vă fi folosit de ea înainte ca ei să-mi ardă capitala!

Și porunci să fie executați, a doua zi în zori. Cadavrele fură aruncate în Bosfor.

Totuși Justinian, se spune, i-ar fi iertat poate, socotind suficientă ca pedeapsă îngrozitoarea măcelărire care pusese capăt acestei bătălii de șase zile. Teodora însă, de o cruzime mult mai mare, ceru să fie executați.

Se jurase, povestește un contemporan, pe numele sfânt al Domnului și pe propriul ei cap, să nu-i cruțe pe șefii răscoalei și-i smulsese și împăratului un astfel de jurământ. Ceru deci îndeplinirea făgăduinței și el trebui să se supună. Urmară alte prigoane. Un anumit număr de patricii și de senatori, compromiși în răscoală, fură condamnați la moarte ori trimiși în exil; bunurile lor fură confiscate în profitul trezoreriei sau distribuite ca recompensă intimilor palatului. Fură urmăriți, cu o asprime deosebită, toți cei care păreau a fi trădat guvernul legitim, curtenii care se îndoiseră de tăria lui, soldații din gardă care ezitaseră să-l apere, oamenii facțiunii Albastre care făcuseră cauză comună cu Verzii. La ordinul împăratului, prefectul orașului începu o lungă anchetă și în capitală domni o vreme teroarea.

Insurecția era înăbușită și Justinian putea, pe drept, într-o proclamație adresată tuturor cetățenilor imperiului, să anunțe că-i învinsese pe uzurpatorii ridicați împotriva lui. Dar mai ales Teodorei îi datora el triumful și de aceea, în viața împărătesei, răscoala Nika a marcat un ceas hotărâtor. În acea zi de criză, ea se dezvăluise imperialului ei asociat, ca un adevărat om de Stat, superior prin sângele rece și energia sa. Și prin asta, cum s-a mai zis cu mult spirit, ea și-a meritat într-adevăr m consiliul imperiului, locul pe care până atunci nu-l datora poate decât slăbiciunii împăratului. Ea și l-a păstrat și pe mai departe și Justinian, recunoscător, nu mai avu de ce să șovăie. Și cum avea simțul marilor afaceri și dorința de a le face să izbutească, sentimentul foarte precis al necesităților cârmuirii și viziunea clară a realităților posibile, Teodora nu numai că guverna ca o stăpână, asociată la toate actele autorității imperiale, dar, și mai mult, guverna bine.

VI

CÂRMUIREA TEODOREI

Într-o piesă în versuri adresată lui Justinian, după aproape cincisprezece ani de la moartea Teodorei, celebrând amintirea „minunatei, frumoasei și înțeleptei suverane”, Pavel Silențiarul, curtean și poet, arăta că ea fusese, în viață, în toate marile evenimente, colaboratoarea activă a soțului ei. Toți contemporanii sunt de acord să spună că uza fără scrupule de influența fără margini pe care o avea asupra împăratului, că-și exercita autoritatea tot atât cât și el, ba chiar mai mult, și că însuși Justinian făcea uneori această mărturisire. În fruntea marei ordonanțe din 533 care a reformat administrația monarhiei și care a fost unul dintre actele cele mai de seamă ale domniei, i-a plăcut să constate că și de data asta, înainte de a hotărî ceva, el a ținut să se sfătuiască „cu reverendissima soție pe care i-a dat-o Dumnezeu”. Îndrăgostit cu pasiune și până în ultimele zile de femeia pe care a adorat-o de tânăr, irezistibil subjugat de această inteligență superioară, de această voință hotărâtă și puternică, el nu i-a refuzat nimic, nici onorurile, nici semnele puterii supreme. Timp de douăzeci și unu de ani cât a domnit, ea s-a amestecat în toate, în administrația pe care a umplut-o cu protejații ei, în diplomatie, în politică, în biserică, și dacă influența ei a fost uneori supărătoare, dacă lăcomia, violența, mândria sa atâțând și mai mult orgoliul și lăcomia împăratului inspirară și măsuri regretabile, trebuie să recunoaștem și faptul că a avut adesea o vedere justă în interesele Statului și că politica la care visa, dacă timpul i-ar fi îngăduit să-și realizeze pe deplin opera, făcând imperiul bizantin mai

puternic și mai tare, ar fi schimbat poate însuși cursul istoriei. Astăzi încă, multe mărturisiri atestă locul pe care l-a ocupat ea în cârmuirea monarhiei. Pe zidurile bisericii pe care a clădit-o Justinian, pe deasupra porților cetăților pe care le-a construit, se citește, alături de numele împăratului, numele Teodorei; pe capitellurile Sfântului Sergiu și ale Sfintei Sofia monograma sa figurează alături de cea a basileului și inscripțiile laudă, cu pietate, activitatea, munca neobosită a împărătesei „încununată de Dumnezeu”. La San-Vitale din Ravenna, în absida solitară unde strălucesc mozaicurile de aur, imaginea ei face pereche cu cea a soțului ei imperial; ba chiar în mozaicul care decorează apartamentele Palatului Sacru, voința lui Justinian a asociat-o pe Teodora până și în victoriile militare și în gloriile cele mai strălucitoare ale domniei. Pe pecetea imperială, ea apare alături de suveran; întreg imperiul, orașe, provincii se mândreau ca în cinstea ei să li se dea numele de Teodoriade și de Teodoropolis. Ca și lui Justinian, recunoștința cetățenilor i-a ridicat statui; și, ca și lui Justinian, funcționarii prestară jurământ de fidelitate celei care toată viața sa a fost egală împăratului. Episcopi, magistrați, generali, guvernatori de provincii jurară „pe Domnul Atotputernic, pe fiul său Isus Cristos, pe Sfântul Duh, pe sfânta și glorioasa Teodokos, pe Maria întotdeauna Fecioară, pe cele patru *Evanghelii*, pe sfinții arhangheli Mihail și Gavril, de a presta un bun serviciu preapioșilor și preasfinților suverani Justinian și Teodora, soția majestății-sale imperiale, și în exercitarea magistraturii pe care le-o încredințase bunăvoința celor doi prinți, de a munci fără doi, nici fraudă întru progresul autorității lor comune”. Astfel, stăpână pe tot, și sigură pe puterea sa, Teodora reglementa totul după bunul plac, în Stat ca și în biserică; și chiar atunci când simțea scăpându-i uneori firea nehotărâtă a lui Justinian, chiar atunci când în fața împrejurărilor sau în fața

influențelor mai puternice, părea pe moment că cedează, întotdeauna spiritul ei îndrăzneț și suplu a știut să păstreze pentru viitor revanșele strălucitoare; ambițioasă și șireată pretindea întotdeauna și în toate lucrurile să aibă ultimul cuvânt și reușea.

După capriciul său făcu și desfăcu și după interesele sale numi și destitui papi și patriarhi, miniștri și generali, la fel

de avidă să forțeze norocul favoriților săi, pe cât de pătimasă era să distrugă încrederea și puterea adversarilor săi. Știa să iubească și să urască în aceeași măsură. Oricât de înaltă ar fi fost situația unui om, oricât de mari serviciile pe care le-ar fi adus țării, oricât de drag ar fi putut să fie însuși împăratului, pieirea sa era sigură dacă avea ghinionul să nu fie pe placul Teodorei; mai devreme sau mai târziu, ea tot îi smulgea împăratului dizgrația lui. Dacă vreun funcționar izbutea sa-și croiască drum fără protecția ei, nu-l costa deloc mai puțin: mai curând ori mai târziu, o destituire bruscă îl făcea să învețe că în afară de Teodora nu există nici o cale sigură către onoruri. În schimb, „împărăteasa fidelă”, cum o numeau prietenii, nu se menaja câtuși de puțin pentru cei de care se atașase o dată, necerându-le în schimb decât s-o slujească cu o credință oarbă. Toată administrația știa că a-i merita favoarea era cea mai sigură garanție împotriva tuturor dizgrațiilor, un mijloc infailibil de a parveni repede și de a ajunge cât mai sus, și toată administrația se comporta în consecință.

Se știe cum ajunse Petru Barsymes prefect al pretoriului; de asemenea eunucul Narses îi datora întreaga sa avere. Ajuns în slujba de servitor palatin acest omuleț cu o aparență fragilă și gingașă, cu o înfățișare delicată, cu maniere elegante, știu să-și facă repede apreciate de împărăteasă înaltele sale calități, inteligența sa plăcută, abilitatea suplă, și ingenioasă, energia fermă și rece. Teodora făcu din el confidentul ei, instrumentul planurilor sale politice; făcu din el un diplomat, care izbuti de minune, în misiunile de încredere cu care-l însărcină; scoase din el un general care făcea să se clatine renumele și gloria lui Belizarie.

Sigur că uneori se înșela în alegerile sale; așa se întâmplă când îl susținu împotriva tuturor, pentru că se însurase cu o rudă a favoritei sale Antonina, pe tânărul și incapabilul Sergius numit în guvernământul general din Africa, și care, prin stângăciile sale, a subminat acolo autoritatea împăratului. Dar, în general, cei pe care-i proteja se arătară demni de bunăvoința sa și devotați cu înflăcărare oricăror fapte cerute de ea.

Se va vedea mai departe cum nici în domeniul treburilor religioase nu vădea mai puțină statornicie în a-și apăra sau a-și ajuta favoriții. Antim pe care-l făcu patriarh al Constantinopolului, Vigiliu pe care-l făcu papă, Sever din

Antiohia și Teodosie din Alexandria, Ioan din Telia și Iacob Baradeu. Se va vedea mai ales cu ce aprigă energie lovi în toți cei care păreau să scape de sub influența sa și care încercau să-i submineze puterea, generali ca Belizarie sau Butzes care nu se aplecau cu destulă umilință în fața autorității sale, miniștri ca Ioan de Capadocia sau Priscus, care riscară să-i dispute fățiș puterea, papi ca Silvestru care refuzau să-i asculte poruncile. Împotriva acestora ea recurse la orice, perfidie, cruzime, brutalitate. Și grație acestor lecții grăitoare, toată lumea înțelese că poruncile Teodorei trebuiau să fie pretutindeni respectate și că, dacă erau în contradicție cu dispozițiile lui Justinian — lucrul se întâmpla uneori —, era mai prudent și mai politic să ascuți de împărăteasă decât de împărat.

Teodora, într-adevăr, când era nevoie, nu ezita să contracareze pe față poruncile soțului ei. Unul dintre intimi, preotul monofizit Iulian, care trăia în anturajul Teodorei, un fost patriarh din Alexandria, își făcuse planul să se ducă să-i creștineze pe păgânii din Nubia. Împărăteasa îl încurajă din toată inima în hotărârea sa; dar la această veste Justinian se încăpățină să încredințeze misiunea preoților ortodocși și pregăti o solie care să ducă regelui Nubiei, bani, daruri prețioase, și veșminte de botez; fu expediat guvernatorului Tebaidei ordinul de a sprijini din toată puterea pe trimișii basileului. Ce făcu atunci Teodora? Trimise la rândul ei guvernatorului Tebaidei o scrisoare scurtă, dar energică. Se putea citi în ea cum că împărăteasa înțelegea că emisarul ei va ajunge în Nubia înaintea celui al împăratului și că dacă guvernatorul nu aranja, sub vreun pretext oarecare, să-i rețină pe trimișii basileului, în așa fel încât să-l lase pe Iulian să le-o ia înainte, își primejduia viața. Între aceste ordine care se băteau cap în cap, dar care erau la fel de auguste, guvernatorul Tebaidei nu mai șovăi: misionarii Teodorei trecură primii în Nubia, bine escortați și strașnic echipați. Când sosiră și cei ai lui Justinian, li se explicară prezentându-li-se toate scuzele că nu mai aveau pentru un moment nici măcar o singură vită de povară, disponibilă, că oamenii împărătesei rechiziționaseră totul și arătasera ordine în toată regula pe care nu îndrăzniseră să le calce. Trimii basileului ajunseră deci prea târziu și, găsind locul ocupat, nu mai putură face nimic. Istoria nu ne mai spune dacă guvernatorul Tebaidei care-o slujise atât de prompt pe

Teodora obținuse vreo avansare: s-ar putea crede că da. Dar se poate judeca cu ușurință câte asemenea incidente sporeau prestigiul și puterea basilisei.

Teodora nu se ocupa numai să umple administrația cu oamenii ei, ci să și determine pe funcționari să-și facă cea mai înaltă părere despre puterea ei. Foarte grijulie față de interesele vitale ale Statului, ea avea ideile sale în privința cârmuirii, politica și diplomația sa personală. Există în legislația lui Justinian o serie întreagă de măsuri care au fost sigur inspirate de ea. Unele, asupra cărora vom reveni, au în vedere unul din obiectivele obișnuite ale preocupărilor sale, ameliorarea situației femeilor; altele deși de mai mare răsunet, sunt legate de reforma administrației publice. Cu inteligența sa de om de Stat, Teodora vedea cu claritate cele două mari rele care compromiteau soliditatea imperiului: criza financiară și criza religioasă. Măcar că avea mare nevoie de bani, simțea, ca și Justinian, imprudența pe care o făcuseră de a-și stoarce supușii și de a spori astfel o nemulțumire crescândă. Pentru acest motiv ea i-a inspirat împăratului marea ordonanță din anul 535 care reglementa datoriile funcționarilor și le recomanda să fie cât se poate de echitabili, cinstiți, paterni cu cei pe care-i administrau; pentru asta, cel puțin în parte, ea a intrat în luptă cu ministrul venal, dur și corupt care era Ioan de Capadocia.

Teodora nu era mai puțin preocupată de problemele religioase. În vreme ce Justinian, sedus de grandoarea amintirilor romane, se ambiționa în conceperea unei idei rînd pe rînd măreață și tulbure, în vreme ce visa să restaureze imperiul Cezarilor și să asigure acolo, prin unirea cu Roma, domnia ortodoxiei, Teodora, mai fină și mai perspicace, își întorcea privirea către Orient. Simțea că acele bogate și înfloritoare provincii ale Asiei, Siriei și Egiptului constituiau într-adevăr forțele vii ale monarhiei; simțea pericolul pe care-l constituiau ele pentru monarhie, dizidențele religioase prin care, în acele regiuni, naționalitățile orientale își manifestau tendințele separatiste; simțea necesitatea de a aplană prin concesi oportune și printr-o largă toleranță, nemulțumirile amenințătoare; și străduindu-se să dirijeze către acest scop politica imperială, se poate afirma, fără paradox, că; vedea mai just decât asociatul ei imperial și presimțea mai

limpede viitorul.

Până în ultima ei zi, cu o atenție constantă, cu o tenacitate prodigioasă, cu o ingeniozitate nemaipomenită, ea s-a străduit să rezolve problema religioasă sau mai curând problema politică ce se ascundea de fapt sub aparențele religiei. Dar n-o făcea ca Justinian, din gustul de controversă, pentru plăcerea stearpă de a dogmatiza. Teodora făcea parte din familia marilor împărați ai Bizanțului, care sub forma trecătoare și schimbătoare a certurilor teologice, au știut să vadă întotdeauna fondul problemelor politice. Iată de ce, în numele intereselor Statului, ea și-a urmat cu hotărâre calea, protejând pe față pe eretici, bravând cu îndrăzneală papalitatea, antrenându-l după sine pe nedecisul și tulburatul Justinian, aruncându-se cu trup și suflet în luptă, fără ca vreodată să se recunoască înfrântă.

Până în ultima sa zi a luptat pentru credințele sale, cu tenacitate, ca un om de Stat, pățimășă ca o adevărată femeie, suplă sau brutală după împrejurări, destul de îndrăzneată pentru a cuteza să aresteze și să destituie un papă, destul de abilă pentru a-l supune pe un altul voinței sale, destul de curajoasă pentru a-și proteja prietenii persecutați și a le furniza mijloace spre a-și reconstitui biserica, destul de șireată pentru a-și impune adesea, prin orice mijloace, politica sa împăratului.

Teodora n-a fost mîi puțin atentă în conducerea treburilor monarhiei. Primea cu plăcere pe ambasadori și aceștia, care știau câtă putere are, se înghesuiau s-o aduleze. Purta corespondență cu suveranii străini, și aceștia, pentru a se menține în grațiile sale, îi măguleau cu plăcere vanitatea de parvenită și gustul neînfrînat al puterii. Cu ei, peste capul împăratului, și dincolo de birourile cancelariei, întreținea o diplomatie secretă.

Când Justinian, hotărât să pornească un război contra Italiei, se pregătea să rupă relațiile cu Teodat, regele goților, ambasadorul bizantin Petru, însărcinat să-i aducă la cunoștință prințului barbar ultimatumul imperial, eră de fapt un servitor devotat al Teodorei și corespondența destul de misterioasă pe care Teodora o avu în acel moment cu Curtea din Ravenna, pare să arate că ea avea în vedere alte planuri decât proiectele formulate în mod oficial de soțul ei. Să credem oare, după cum povestește *Istoria secretă* că ea

pusesese la cale asasinarea Amalasuntei, fiica marelui Teodoric, fiindcă în această prințesă inteligentă, distinsă și frumoasă se temea de o rivală capabilă să farmece inima soțului ei? Nimic n-o dovedește. Dar reiese din scrisorile sale că-și proclama cu plăcere puterea asupra lui Justinian, în relațiile diplomatice. îl invită pe Teodat să transmită prin ea cererile pe care voia să i le adreseze basileului; tot ea îi scrisese ministrului lui Cosroe, regele perșilor: „împăratul nu hotărăște niciodată nimic fără să mă consulte.

Sigur că această influență n-a fost întotdeauna la fel de fericită și se râdea câteodată, la Curțile vecine de acest imperiu unde guverna o femeie. Sub calitățile ei de om de Stat, Teodora rămânea într-adevăr femeie, și prin asta, prin violența pasiunilor și ardoarea mâniilor sale agita adesea monarhia. Iubea banii: propuse, pentru a și-i procura, măsuri nedrepte și jignitoare. Își iubea prietenii: se ocupa de ei adesea cu prea mare sollicitudine. Asigură viitorul alor săi cu o grijă poate excesivă. Sora sa mai mare, Comito, actrița de odinioară, se căsătorii, datorită grijii sale, cu un ofițer de rang înalt, Sittas, care fusese tovarășul de tinerețe al împăratului și rămăsese confidentul său. Teodora încercă să-l însoare pe nepotul ei Atanasie cu fata lui Belizarie și să-i asigure astfel imensa avere a generalului; îl făcu totuși, când acest proiect a eșuat, nespus de bogat și foarte influent la Curte. A măritat-o pe nepoata sa Sofia, cu nepotul lui Justinian, curopalatul Justin, moștenitorul prezumtiv al imperiului. Unchiul ei Teodor, fratele mamei sale, deveni patriciu și președinte al Senatului; în războiul cu perșii, el fu însărcinat cu comandamente importante, și rămase unul dintre sfătuitoarii cei mai ascultați ai împăratului până în ziua în care renunță la lume pentru a se retrage la mănăstirea Cora. Tot astfel multe alte neamuri ale Teodorei ocupaseră datorită ei, slujbe înalte și bănoase.

Teodora iubea, în sfârșit, puterea; pentru a o păstra fără s-o împartă, nu se dădu înapoi de la nimic și când interesele sale fură în joc, se arată, fără să ezite, perfidă, violentă, crudă, inflexibilă pentru toți cei care meritaseră ura sa și tulbură astfel, prin nenumărate intrigi, palatul și Curtea.

Toată viața sa, Teodora regretă amarnic de a nu fi avut fii care să se poată urca pe tronul Bizanțului ca urmași direcți. Când, în 530 marele solitar al Palestinei, Sabas, sosi la Constantinopol și fu primit cu onoruri aproape regale,

Teodora ca și Justinian, veniră să se prosterneze la picioarele preafericitului și să-i ceară, cu umilință, binecuvântarea. Apoi într-o zi, ea îl luă deoparte și-l imploră să roage cerul să-i dea în sfârșit copii.

Sabas însă refuză net:

— Tu, femeie, spuse el cu brutalitate, nu vei putea aduce pe lume decât dușmani ai Bisericii!

Ea nu se consolă niciodată că această căsătorie a sa rămăsese stearpă. Dar cel puțin, atâta cât trăi, guvernă ca stăpână, și oricare ar fi fost cusururile și viciile sale, Teodora și-a lăsat adânc amprenta în cârmuirea lui Justinian. După moartea ei, începu decadența, care isprăvi trist o domnie glorioasă sub un prinț obosit și îmbătrânit

VII

DUȘMĂNIILE TEODOREI

Printre prinții familiei imperiale, patriciul Germanos, nepotul lui Justinian, era cel mai remarcabil și cel mai popular. Soldat admirabil, general energic, diplomat abil, ei reușise în toate treburile pe care i le încredințase basileul: se distinsese în mod deosebit în Africa, unde printr-un amestec ingenios de concesii binevenite și de rigoare fermă, a știut, în câteva luni, să potolească o insurecție formidabilă și să restabilească în provincie ordinea și pacea. Peste tot pe unde a trecut, a lăsat amintiri, glorioase. Armata îl adora; de îndată ce-a fost desemnat comandant-șef, mercenarii se înghesuiseră să se înroleze sub steagurile sale și chiar și barbarii se simțeau onorați să slujească sub

ordinele lui. Provincialii îl iubeau pentru curajul său, pentru grija pe care-o avea de buna administrație și de justiție, pentru groaza pe care numai numele, său o inspira dușmanilor monarhiei. Era de asemenea foarte apreciat și în capitală. Preocupat de bunul renume al cârmuirii, păstrător scrupulos al legilor aducea la palat și în viața publică o demnitate calmă și mândră, ținându-se cu atenție deoparte de intrigile care tulburau prea adesea Curtea lui Justinian, nesacrificându-și timpul — lucru rar la Bizanț — nici pasiunilor circului, nici rivalității facțiunilor. Foarte bogat, liberal, împrumuta pe toți cei care-i cereau bani fără să pretindă vreo dobândă. În sfârșit, o fire plăcută și veselă care nu socotea că rangul lui de prinț l-ar obliga la o morgă inutilă; știa să primească, foarte îndatoritor, în casa și la masa sa. Prin marile sale calități, prin rarele sale virtuți, Germanos era una dintre cele mai nobile figuri din anturajul lui Justinian.

Pentru toate aceste rațiuni, era rău văzut la Curte. Prea iubit, prea popular, neliniștea într-un fel spiritul mereu bănuitor al împăratului; prea serios, prea distins, prea liberal, displăcea și mai mult împărătesei, căreia atitudinea lui părea o critică la adresa felului obișnuit de a fi al suveranilor. În el Teodora, detesta în plus pe moștenitorul probabil al acestui imperiu pe care! ar fi dorit atâta să-l asigure ea posterității; poate că îi displăcu de asemenea și mariajul prea ilustru pe care-l făcuse cu o nepoată a lui Teodoric cel Mare și care sublinia cam tare umila naștere a basilisei. Dar mai presus de orice, simțea în el un rival posibil, căruia voia cu orice preț să-i anuleze influența. Așa că nu pregetă să-i arate dizgrația.

Puțin câte puțin, sub influența soției sale, Justinian, care la început apela cu plăcere la talentele nepotului său, sfârși prin a-l ține la distanță, fără slujbă, aproape dizgrațiat, lăsându-i totodată să lăncezească în funcții obscure și pe cei doi fi ai lui Germanos, ale căror firi ambițioase și înflăcărate îi trezeau bănuieli. În curând apărură fără nici un echivoc, semnele dizgrației imperiale. Germanos avea un frate, Boraide; acesta muri lăsând lui Germanos și fiilor săi cea mai mare parte a uriașei sale averi; dar imediat Justinian anulă testamentul sub pretext că mortul lăsase o soție și o fată, care nu puteau fi astfel cu totul dezmoștenite. Ura Teodorei se manifestă și mai pe față încă, în așa fel,

încât de teama Teodorei nimeni nu îndrăzni să se încuscrească cu familia lui Germanos.

În afară de fiii săi, prințul mai avea și o fată care la optsprezece ani nu era încă măritată. În sfârșit, se prezentă un pretendent. Era un ofițer din armata lui Belizarie, Ioan, nepotul lui Vitalie, cel care odinioară, la Curtea lui Justin, făcuse să se clatine un moment soarta lui Justinian. Destul de prost văzut la palat din cauza acestei înrudiri, dar brav, îndrăzneț și nemăsurat de ambițios, Ioan își făcu socoteala că, neavând mare lucru de nădăjduit din partea cârmuirii, va avea un profit căutându-și norocul în opoziție; ceru deci lui Germanos mâna fiicei sale. Era o partidă mediocră pentru o nepoată de împărat; Germanos acceptă totuși cu entuziasm pe acest ginere nesperat și cei doi bărbați aveau fiecare asemenea teamă de a nu se năruie acest proiect la care țineau, încât se legară între ei prin jurăminte din cele mai solemne. La această veste, pe Teodora o apucă o mânie cumplită; prin toate mijloacele, prin intrigă, prin amenințări, ea se strădui să împiedice această căsătorie. Nu izbuti însă. Sfârși atunci prin a declara în mod deschis că Ioan ar putea să-și

plătească îndrăzneala cu capul și cum de foarte multă vreme ofițerul era într-o dezbinare fățișă cu Belizarie, nunta odată încheiată, Ioan, nu fără o oarecare teamă, se reîntoarse la armatele din Italia. Antonina, favorita și sufletul păcătos al Teodorei, se afla acolo, și nimeni nu se îndoia că împărăteasa i-ar fi trecut acestei abile intrigante grija răzbunării sale. Trebuie adăugat, spre cinstea Teodorei, că ginerele lui Germanos nu pare să fi avut de ce se căi pentru că a cutezat să înfrunte dușmănia suveranei. Totuși Germanos și fiii săi fură mai puțin fericiți. Atâta timp cit trăi basilisa, ei rămaseră în dizgrație și, prin calomniile sale interesate,

Teodora a știut atât de bine să-l ațâțe pe Justinian împotriva lor, încât chiar după moartea nevestei sale, împăratului îi trebui multă vreme până să creadă în fidelitatea lor și să le deschidă din nou calea către onoruri.

Astfel, pentru a-l ține pe Justinian în mâna sa, Teodora avu grijă să-i îndepărteze pe toți cei a căror influență putea s-o anihileze pe a sa. Răzbunarea ei fu și mai nemiloasă față de cei care cutezau să-i conteste autoritatea și să-i submineze influența.

Era în anul 542, Justinian zăcea grav bolnav de ciuma care făcea ravagii pe atunci la Constantinopol și vestea morții sale se și răspândise în capitală și în rândurile armatei. Mai mulți generali, dornici să profite de o schimbare a cârmuirii, deplorară că dacă prințul murea, ei nu vor lăsa Bizanțului, adică palatului și împărătesei, dreptul de a pune pe tron un alt împărat. Vorbe pe care Teodora n-avea să le ierte. De îndată ce însănătoșirea basileului îi reintrări autoritatea, ea îi chemă la Constantinopol pe cei pe care spionii săi îi denunțaseră ca pe principalii vinovăția Belizarie și Butzes. Primul, destituit de la comandamentul său, căzu în dizgrație și un moment se temu chiar pentru viața sa. Celălalt, invitat de Teodora să se înapoieze la gineceul imperial pentru o comunicare importantă, fu arestat și întemnițat într-una din celulele subterane unde împărăteasa — se spune — făcea să-i dispară în taină victimele. Mai bine de doi ani zăcu el în acel infern, trăind într-o noapte veșnică, nevorbind cu nici o ființă temnicerii care-i aduceau de mâncare aveau ordin să nu-i adreseze niciodată nici un cuvânt. Toată lumea îl credea mort și nimeni nu mai cuteza, nici măcar cu prudență, să pronunțe un nume care amintea de istorii întunecate, când deodată Butzes reapăru. Până la urmă Teodorei i se făcu milă de victima sa. Dar redându-i libertatea, îl făcuse de nerecunoscut. Din lunga sa captivitate Butzes ieși, spune Procopiu, cu vederea aproape distrusă, cu sănătatea ruinată pentru totdeauna.

O dizgrație asemănătoare îl lovi și pe secretarul Priscus, pe care favoarea lui Justinian îl ridicase la înalta funcție de comandant al gărzilor și care, mândru de simpatia pe care i-o arăta prințul, se crezu în stare să lupte împotriva Teodorei. Era un om destul de răutăcios, care prin funcția sa fusese împins în intimitatea basileului și știuse să-i placă făcând pe zelosul și pe devotatul.

Mai întâi profită de situația lui ca să-și alcătuiască o foarte frumoasă avere. Nu întârzie să viseze la și mai mult: încrezându-se, destul de imprudent în prietenia împăratului, amețit de marile funcții în care fusese înălțat și de consulatul cu care abia fusese investit, își luă aere arogante, o atitudine insultătoare față de basilisă, își îngădui chiar să vorbească despre ea în termeni de ocară. Teodora nu era femeia care să tolereze astfel de necuviințe; dar atât de

adâncă era influența favoritului asupra stăpânului, atât de reală afecțiunea lui Justinian pentru sfătuitoarea sa, încât la început basilica nu putu obține nimic. Se hotărî atunci la un act îndrăzneț. Își imbarcă deci cu forța dușmanul spre Cizica, unde acesta fu călugărit și obligat să intre în ordinul mănăstiresc. În fața faptului împlinit, Justinian, cu obișnuita lui slăbiciune, se înclină. Niciodată nu s-a mai informat ce s-a întâmplat cu Priscus; s-a mulțumit doar să confişte, în profitul său, imensa avere a favoritului de odinioară.

Și alți oameni încercară implacabila violență mâinilor Teodorei. Bassianos, ca și Priscus, își îngădui unele necuviințe pe seama împărătesei. Era un risc mare, mai ales când, cum era cazul acestui tânăr bărbat, aveai nenorocul să aparții facțiunii Verzilor. Așa că Bassianos, știind la ce era expus, a căutat azil în biserica Sfântului Arhanghel Mihail. Fără nici un respect pentru sfințenia locului, Teodora l-a arestat chiar acolo; dar cum era foarte șireată, avu grijă să nu facă caz de ocările asupra persoanei sale; Bassianos a fost întemnițat sub învinuirea de moravuri infame și condamnat repede de un magistrat binevoitor la pedeapsa capitală cu care legea pedepsea această crimă. În zadar mulțimea, emoționată de grația și frumusețea elegantului tânăr, ceru prin strigăte puternice eliberarea sa. Printr-un rafinament de cruzime, Teodora porunci ca pedepsei obișnuite să i se adauge o agravare printr-o mutilare rușinoasă; după care, conform obiceiului, ea confiscă în folosul tezaurului averea victimei.

Teodora nu era mai puțin pătimasă în a răzbuna ocările aduse prietenilor săi ca și sie însăși. Când Fotios, fiul vitreg al lui Belizarie, luă inițiativa să apere onoarea conjugală a tatălui său adoptiv și cuteză în plină zi, să-l răpească pe amantul Antoninei din biserica din Efes, Teodora îl făcu să plătească scump această violență îndrăzneată. Arestat, bătut cu vergile ca un sclav, Fotios fu supus celor mai cumplite torturi, ca să i se smulgă secretul locului unde-l ascunsese pe prizonierul său; dar, lucru neașteptat, acest om cu o sănătate delicată, acest elegant foarte grijuliu față de trupul său, a dat dovadă de o energie neașteptată. Nu i s-a putut smulge nicio mărturisire. Atunci Teodora l-a închis într-una din groaznicele ei temnițe subterane. Fotios scăpă și-și caută azil în biserica lui Teotokos. Prins din nou, încarcerat iarăși, el evadă și de data asta și alergă să se

refugieze la Sfânta Sofia, socotind că nimeni nu va cuteza să-l. smulgă din acel sanctuar venerat între toate. Dar nimic nu potoli ura Teodorei. La porunca ei, clerul din marea biserică, cuprins de frică, i-l dădu pe Fotios. Pentru a treia oară acesta intră la închisoare. Rămase aici trei ani, și începuse să-și piardă orice nădejde, când iată că pentru a treia oară Fotios reuși să iasă din temnița imperială și, de data asta, mai norocos, ajuns, înșelându-i pe emisarii trimiși să-l urmărească, la Ierusalim. Aici intră într-o mănăstire socotind că numai astfel putea să scape de mânia Teodorei. Mai târziu, după moartea lui Justinian, reintră în grațiile palatului și, lucru curios, deveni favoritul împărătesei Sofia, nepoata persecutoarei sale de odinioară.

Toți cei care l-au ajutat pe Fotios în fapta sa îi împărtășiră dizgrația. Mulți din familie au fost, din porunca Teodorei, sau bătuți cu vergile, sau exilați; alții au dispărut într-un mod și mai misterios. Prietenul său, senatorul Teodosie, care luase parte la lovitura din Efes, a fost tratat cu o cruzime deosebită. Aruncat în temnițele subterane ale împărătesei a fost legat, ca un animal, la o iese, cu un lanț atât de scurt încât îi era imposibil să se așeze. Trăi acolo, obligat să stea mereu în picioare, mâncând și dormind ca o vită; după patru luni, de asemenea regim, înnebuni. Atunci îl lăsară să plece și la puțin timp muri. Bunurile sale, firește, fuseseră confiscate.

Teodora dădea totuși adesea greș în răzbunările sale. Diogene, un om de neam mare, era foarte popular în capitală și, deși aparținea facțiunii Verzilor, era foarte iubit chiar și de împărat. Pentru toate astea împărăteasa îl detesta și se strădui să-l piardă.

Procopiu a uitat să explice de ce în această împrejurare, ea a renunțat la mijloacele sale expeditiv și secrete; fapt e că Diogene fu tradus în fața unui tribunal și învinuit de moravuri infame. Teodora avu grijă să-și pregătească martori recrutați dintre sclavii celui acuzat.

Dar se întâmplă că judecătorii, luându-și rolul în serios, nu considerară depozițiile ca suficient de doveditoare. Pentru a întări procesul suverana arestă pe unul dintre intimii lui Diogene, Teodor, și, alternând blândețea cu violența, încercă să-l determine să depună mărturie împotriva prietenului său. Cum nu obținu. nimic, îl supuse unui supliciu înfricoșător. Porunci să-i treacă o vână de bou

în jurul capului prizonierului și să fie strâns până când îi vor ieși ochii din orbite; în ciuda tuturor chinurilor, omul nu cedă. Până la urmă tribunalul, socotind afacerea nu prea limpede, îl achită pe Diogene, în aplauzele capitalei și spre marea nemulțumire a Teodorei.

Dacă vrem să examinăm mai îndeaproape povestirile pe care le-am menționat după *Istoria secretă* vom găsi în ele, și pe bună dreptate, un amănunt care nu ne inspiră încredere. Nu putem pricepe, trebuie s-o mărturisim, cum de-i plăcea Teodorei, care avea la dispoziție atâtea mijloace tainice și sigure de a-și pierde adversarii, să le intenteze procese în mod public, unde aceștia puteau uneori să fie achitați? Pe de altă parte, e sigur că din acele temnițe subterane de temut, despre care Procopiu ne face un atât de sumbru și de dramatic tablou, se putea scăpa — istoria lui Fotios ne-o arată — cu destulă ușurință; și exemplul lui Butzes însuși, care după ce a fost închis aici a reapărut mai pe urmă, nu numai în consiliile împăratului, ba chiar și în fruntea armatei, dovedește că nu fusese adus chiar într-o stare de ruină totală cum i-a plăcut pamfletarului să ni-l înfățișeze pe nenorocosul general. În sfârșit, după chiar mărturisirea autorului *Istoriei secrete* teribila femeie care era Teodora, putea fi câteodată capabilă de milă și de iertare, ceea ce nu se prea acordă cu răzburările implacabile, pe care i le atribuie, și e de asemenea un fapt cunoscut că cei mai periculoși dintre adversarii ei plătiră, nu cu moartea, ci cu un simplu exil, opoziția pe care cutezaseră să i-o facă, ceea, ce contrastează puțin cu gusturile sângeroase care i se atribuie.

Dar, fără a îngroșa din plăcere lista cruzimilor și victimelor sale, nu vrem totuși s-o facem pe Teodora prea clementă și prea bună. Când interesele sale erau în joc, ea nu se dădea înapoi de la nimic; un asasinat n-ar fi speriat-o deloc dacă l-ar fi socotit util și necesar. Aventura lui Priscus sau cea a lui Germanos arată de pe era în stare când era în joc puterea ei.

Istoria dizgrației lui Ioan de Capadocia este și mai caracteristică; această întâmplare ne face să pătrundem puțin în moravurile acestei Curți bizantine, atât de bogată în intrigă și în comploturi, punând într-o lumină destul de puternică firea pătimasă, sufletul ambițios, spiritul răzburător, energia fără scrupule, abilitatea perfidă a

împărătesei Teodora.

VIII

TEODORA ȘI IOAN DE CAPADOCIA

De aproape zece ani, Ioan de Capadocia ocupa înalta funcție de prefect al pretoriului, care făcea din el în același timp ministru de finanțe, ministru de interne și aproape primul ministru al monarhiei. Pornit de jos, de condiție foarte umilă, cu o pregătire 'mediocră, cu o educație care lăsa de dorit, a izbutit, prin superioritatea inteligenței . sale, prin abilitatea puterii și practica geniului, prin minunata înțelegere a afacerilor, să cucerească, puțin câte puțin, favoarea și prietenia lui Justinian. Prin făgăduieli frumoase, fluturându-i împăratului prin fața ochilor planuri grandioase de reorganizare financiară, a deșteptat atenția unui prinț veșnic în goană după bani; numit repede într-un post înalt din administrația finanțelor, promovat puțin după asta la demnitatea de ilustru, el ajunsese, în anul 531, în funcția de prefect al pretoriului.

Un proverb al timpului spunea despre oamenii din Capadocia: „Capadocianul este rău din fire; dă-i o funcție, devine și mai rău; arată-i cum să câștige bani, devine mai detestabil decât oricare”. Prin duritatea și lipsa sa de scrupule prefectul justifica pe deplin

Supărătorea reputație a compatrioților săi. Pentru a găsi bani, fie pentru vistierie, fie pentru el însuși, cu răceală, fără milă, fără remușcări, a sacrificat vieți omenești și a ruinat cetăți. A îngăduit totul oamenilor săi; urmărind

ca ei să-i aducă aur, le-a dat el însuși exemplu și le-a arătat mijlocul de a-l procura. În temnițele sale de la pretoriu a instalat un savant angrenaj de instrumente de tortură și cei pe care el îi bănuia că-și ascund averea aflară acolo cât putea să-i coste fraudă fiscului. Bătuți, spânzurați de mâini și de picioare, schingiuiți într-o sută de feluri, adesea până când mureau, oameni de orice rang, de orice vârstă, erau supuși cruzimilor prefectului; din mâinile sale, după vorba unui contemporan, victimele nu ieșeau decât despuiate de avere sau moarte.

Fire lacomă și . vulgară, Ioan de Capadocia, tot muncind pentru împărat, nu-și uită nici propria sa avere, „întotdeauna gata să fure”, cum a spus despre el un scriitor al epocii, prefectul făcea tot “felul de afaceri. În momentul îmbarcării armatei destinată să cucerească Africa, prefectul căruia îi revenea sarcina subzistenței militare, furniză trupelor pâine de război de o atât de proastă calitate, încât ar fi putut, pe drum, să dezlănțuie o adevărată epidemie în. corpul expediționar; dar Ioan de Capadocia a câștigat o sumă considerabilă cu treaba asta. Făcea speculă cu grâu, când obligându-i pe cei din provincie să plătească în aur impozitul de obicei perceput în natură, când acaparând recolte pentru a le revinde cu preț de speculă. Reducea solda, pensiile, vârand în buzunar diferența și din toate aceste jigniri, din toate aceste suferințe, își făcuse o enormă și scandaloasă avere.

Toată lumea îl detesta. Dar, în ochii lui Justinian, Ioan avea un merit deosebit: furniza pe loc banii pe care-i solicitau marile cheltuieli ale domniei.

Prin ce mijloace obținea aceste rezultate, pe împărat nu-l interesa și poate chiar că nici nu știa. În orice caz, prin ingeniozitatea sa de a crea resurse bănești, prin grija sa constantă pentru care basileul îl felicita în mod public, de a-i spori veniturile și încă pentru multe alte merite, prefectul a știut să se facă indispensabil și să i se ierte totul. Bun administrator, în ciuda viciilor sale, avea dealtfel eminente calități de om de Stat, energie, îndrăzneală, curaj, prin care se impunea împăratului. În ciuda urilor pe care le stârnea, toată lumea de la Curte tremura în fața atotputernicului favorit și, ca să-i facă plăcere prințului, îi ridica în slăvi prestigioasa abilitate și succesele administrației sale.

Răscoala Nika, la a cărei izbucnire contribuiră în mare parte și vexațiunile sale, fu cât pe-acți la un moment dat, să-i oprească soarta în Ioc. Fu dizgrațiat în aplauzele capitalei entuziasmate. Dar el era un om indispensabil; reveni repede la putere, mai dur, mai lacom ca niciodată și nu mai puțin sigur de favoarea stăpânului. Ajunse din nou prefect al pretoriului, consul, patriciu; și Justinian, care-i mulțumi printr-un act oficial „de a avea atât de puternic. Întrădăcinată în inimă salvarea împăratului”, sfârși prin a se mândri orbește cu acest util și devotat servitor. Atotputernic asupra spiritului împăratului, îmbogățit atât de neașteptat, Ioan începu să fie amețit încetul cu încetul, de averea sa. Fire destul de vulgară, amator de petreceri și senzual, iubise întotdeauna puterea pentru plăcerile materiale pe care ți le asigură. Îi plăceau viața costisitoare, vinurile fine, mâncărurile delicate; pentru o mâncare reușită îi numea pe bucătarii săi în înalte funcții publice; din Helespont, de la Pontul Euxin, de pe țărmurile îndepărtate ale Fazului soseau, pentru masa sa, peștii cei mai rari, vânatul cel mai prețios; mare mâncău, strașnic băutor, petrecea în companii vesele, nopți întregi în ospete, nesuportând să fie deranjat nici chiar pentru treburile Statului; și nu rareori se întâmpla să-l găsești dimineața beat criță sau atât de sătul de mâncare, încât acoperea podeaua, ba chiar și vecinii de masă cu torentul vărsăturilor sale. Moravurile lui erau deplorabile. Era văzut trecând pe străzile capitalei înveșmântat într-o haină verde care-i scotea în relief paloarea tenului, înconjurat de un cortegiu gălăgios de bărbați tineri și de curtezane îmbrăcate în tunici transparente, care lăsa să li se vadă toată frumusețea; întreg acest alai de femei ușoare, înconjurau litiera atotputernicului ministru, îl acopereau cu sărutări și mângâieri, în vreme ce Ioan, lăsându-se cu nepăsare dus pe umerii favoriților săi, urmarea prin această apariție pitorească și trăsnetă, prin această pompoasă etalare a luxului său, să uluiască spiritul contemporanilor și să-și pregătească viitorul la care năzuia ambiția sa.

Ca majoritatea oamenilor din vremea lui, Ioan de Capadocia era superstițios. Credea în ghicitori, în prezicători, în cei care-l vesteau cu plăcere că va îmbrăca într-o zi veșmântul de împărat; pentru a impulsiona aceste

preziceri, el însuși se deda la incantații magice și, plin de nădejde că se va vedea împărat, părea, după nostima expresie a lui Procopiu, că „pășea pe noi”. Netemându-se nici de Dumnezeu, nici de dracul, și de altminteri destul de suspectat de păgânism, cuteza, la această Curte ortodoxă și bigotă, să apară rar la biserică, dar și acolo murmură în loc de rugăciuni, litanii păgâne. Acasă la el îi plăcea să reînvie ceremoniile Greciei antice: îmbrăcat într-un costum de mare preot îi ruga pe zei sau pe demoni — nu se prea deosebeau pe atunci între ei — de a-i întări puterea asupra spiritului lui Justinian, așteptând să sune ceasul ca să-l răstoarne pe basileu. În sfârșit, cum avea simț practic, își folosi imensele sale bogății ca să creeze un partid în imperiu și începu să facă, în provincii, cu scopul de a deveni popular, călătorii oficiale cu mare pompă. Nu se temu, pentru a-și pregăti calea, să intre în luptă cu Teodora. În loc s-o lingusească, să-i arate respectul la care ea ținea atâta, ministrul își dădu față de ea aere mărețe și obraznice; făcu și mai mult: o calomnie în mod deschis față de împărat, sperând să întoarcă în mânie marea iubire pe care Justinian o purta soției sale. Erau lucruri pe care Teodora nu le putea ierta. Începând din acel moment, lupta înverșunată, inexorabilă, dintre suverană și ministru, începu.

Ea, hotărâtă la orice, n-aștepta decât un prilej ca să-și distrugă rivalul; el, simțind bine că Teodora era cea mai mare piedică pusă în calea ambiției sale, nu cruță nimic ca s-o piardă.

În această aspră și ascunsă bătlălie, prefectul își dădea seama ce adversară de temut atacase; o știa în stare de orice, chiar să se scape de un dușman prin tr-un asasinat; și noaptea, în ciuda miilor de gărzi de care se înconjurase, gânduri sinistre îi tulburau adesea liniștea; tresărind la fiecare zgomot, credea ea vede apărând la căpătâi vreun mercenar barbar însărcinat să-l strângă de gât și, neliniștit, cu urechea la pândă, supraveghea ușile, inspecta colțurile întunecoase, fără să poată închide ochii. Ziua, însă, îi revenea curajul. Își dădea seama de imperioasa nevoie pe oare o avea Justinian de serviciile sale, de ascendentul pe care-l avea asupra spiritului împăratului; se încredea de asemenea în inextricabila, dezordine pe care avea de gând s-o introducă în administrarea finanțelor și care, făcându-i succesiunea foarte greu de descurcat, îl făcea pe el însuși

indispensabil.

Și fără grijă de veșnica Nemesis care, cum spunea un contemporan, răsplătește întotdeauna răul cu rău, își continua fărădelegile și crimele, îmbogățindu-i pe ai săi, umplând administrația cu slugile sale, sporindu-și fără încetare scandaloasa avere; datorită atotputerniciei sale toată lumea se închina în fața acestui „dușman al legilor, cel mai rău dintre toți oamenii” — astfel vorbesc despre el cronicarii — și nimeni, la palat, nu cuteza să-i pronunțe numele fără să i-l acopere de laude.

Ioan de Capadocia nu-și dădea seama de adâncimea intrigii Teodorei. La început, împărăteasa încercă să-l lămurească pe Justinian despre suferințele pe care administrația prefectului le cășuna supușilor săi, despre marea nemulțumire pe care o producea, despre pericolul cu oare ea amenința însăși monarhia. Foarte abilă, suverana lăsă de-o parte plângerile sale personale și făcu apel la bunul simț al basileului, la dragostea lui pasionată pe care i-o cunoștea, pentru ordine și exactitate, la grija cu care se fălea că o are față de poporul său. Teodora nu obținu însă nimic. Justinian nu se putea hotărî să se despartă de un ministru pe care până și dușmanii săi îl proclamau „geniul cel mai puternic al vremii sale”, și oare era un minunat expert în „a prevedea toate eventualitățile și a rezolva toate dificultățile”. Atunci Teodora se strădui să-i trezească basileului bănuiele în legătură cu faptul că ambiția prefectului pune în pericol autoritatea, ba chiar și viața suveranului; Justinian, atât de prompt de obicei să culeagă denunțurile calomnioase, atât de grăbit, la cel mai mic demers care-i neliniștea gelozia, să-și părăsească cei mai buni prieteni, nu voi să audă nimic. Ca toate ființele slabe, ezită să alunge un consilier, față de care o lungă obișnuință și o oarecare afecțiune reală păreau să-l fi legat adânc. Teodora începu să fie foarte încurcată. Pentru a învinge încăpăținarea împăratului, ea nu putea, cum făcuse cu Priscus, să riște o lovitură de forță împotriva ministrului atotputernic; Ioan se păzea prea bine ca- ea să poată nădăjdui să se descotorosească de el, prin închisoare sau prin pumnal. Dar Teodora era femeia soluțiilor; pentru a-l pierde, ea imaginea o mașinație machiavelică.

Antonina, soția lui Belizarie, tocmai se întorsese din Italia la Constantinopol. Mare stăpână a palatului și foarte

atașată basilisei, această femeie inteligentă și îndrăzneță, pătimașă și ipocrită, era neîntrecută, spunea Procopiu care a cunoscut-o bine, să înnoade o intrigă și să izbutească să realizeze până și imposibilul. În multe împrejurări ea și-a arătat puterea dibăciei sale; și a adus împărătesei servicii însemnate; în acel moment ea ținea în mod cu totul deosebit să-i facă pe plac

suveranei, care-i cunoștea secretele și putea să-i ocrotească amorurile. Fu deci cu totul cucerită de planurile - Teodorei. Dealtfel, personal, ea îl detesta pe prefect. Știa cât de mult îl deranja pe Ioan de Capadocia gloria lui Belizarie, cât era de gelos ministrul pe prestigiul și pe popularitatea generalului; și măcar că nu se fălea că ar fi o soție prea fidelă, se temea pentru soțul ei de o dizgrație pe care ar fi împărțășit-o și ea. Acceptă deci propunerile Teodorei, și, ca să-i placă depuse tot zelul în intriga tenebroasă pe care o puseră la cale împreună.

Ioan avea o fată, Eufemia, încă foarte tânără, candidă și naivă; singurul 'copil, ea era bucuria și mândria prefectului. Antonina și-a făcut o prietenă; prin vizite zilnice și cuvinte măgulitoare îi câștigă cu abilitate prietenia, și, făcându-și-o confidentă, se prefăcu a-și deschide inima. Într-o zi, cum discutau singure, Antonina începu să vorbească despre nemulțumirea lui Belizarie, plângându-se cu amărăciune că după ce cucerise Africa și Italia, aducând în Bizanț doi regi prizonieri și bogății nemăsurate, generalul victorios nu întâlnise decât ingratură din partea stăpânului său și începu, cu acest prilej, să critice cu violență forma de guvernământ. Eufemia, fără nici o bănuială, asculta aceste vorbe primejdioase și cum și ea o detesta pe împărăteasă în care nu vedea decât o dușmancă a tatălui său, începu să spună cu nevinovăție:

— Dar, draga mea, de ce dacă aveți armata în mână suportați să fiți atât de nedemn tratați?

Tocmai asta aștepta și Antonina.

— O revoluție în tabără, replică ea, este un lucru imposibil dacă n-ai un aliat în capitală: Ah! Dacă tatăl dumitale ar vrea să fie acest aliat, n-am avea prea mare bătaie de cap să reușim!

Discuția fu, firește, raportată de fiică, prefectului, și acesta, încântat, crezând că și vede îndeplinindu-se

prezicerile care-i făgăduiau tronul, îi transmise Antoninei că ar fi fericit să discute cu ea chiar a doua zi. Pentru a-l înșela pe ministru și pentru a-i îndepărta din suflet orice bănuială de trădare, soția lui Belizarie refuză să dea curs acestei întrevederi. Asta însemna, declară ea, să joci un joc prea primejdios. Într-o capitală plină de spioni și de trădători, risca să se piardă pe sine și să piardă totul. Dar în câteva zile urma să-și întâlnească bărbatul în tabăra din Orient; ar putea, la ieșirea din Bizanț, să se oprească la vila izolată pe care-o avea Belizarie în cartierul Rufinianes, pe coasta Asiei, nu departe de Calcedonia. Pretextând că vrea s-o salute, prefectul ar putea veni acolo fără teamă și în acel loc ar fi posibil să discute liber și să pregătească alianța? O atât de prudentă abilitate îi plăcu lui Ioan de Capadocia, care hotărî ziua întrevederii. În vremea asta Teodora, ținută, la curent de favorita ei cu mersul acestei afaceri, îl înștiință pe Justinian.

Împăratul se încăpățină totuși să nu bănuiască nimic, neputând crede că ministrul său conspira împotriva lui. Nu fără greutate, împărăteasa îl decise să trimită, în ceasul întâlnirii hotărâtoare, pe doi dintre credincioșii săi, eunucul Narses și Marcelus, comandantul gărzilor, la vila lui Belizarie; ascunși cu grijă de Antonina, ei trebuiau să surprindă discuția și aveau ordin, dacă trădarea li se părea sigură, să-l aresteze pe prefect, iar dacă acesta se opunea să-l ucidă imediat. Teodora nădăjduia că dușmanul ei va dispărea astfel în învălmășeală fără să aibă timp să se explice sau să se justifice.

În vreme ce se pleca astfel voinței împărătesei; Justinian, dintr-un ultim rest de afecțiune, îl înștiință în secret pe favoritul său nu se ducă în casa fatală, Ioan de Capadocia nu ținu seama de nici un sfat și așa cum fusese convenit; noaptea, în mare taină, trecu Bosforul și veni la Rufinianes; avu grijă, din prudență, să fie bine păzit de oamenii lui. Primit de Antonina în grădina vilei, el făgădui tot ceea ce-i ceru, aceasta, și se angajă în mod solemn să concureze la căderea împăratului. În acel moment, Narses și Marcelus, care ascunși în spatele unui gard viu auziseră totul, ieșiră brusc cu oamenii lor și încercară să-l aresteze pe ministru. Auzind zgomot, oamenii lui Ioan alergic și începură să se bată. Marcelus fu rănit în învălmășeală, dar

până la urmă prefectul scăpă și părăsind în grabă capitala alergă să se refugieze în inviolabilul azil al Sfintei Sofia.

Lucrul acesta l-a pierdut pe acest om dibaci, care de obicei dădea dovadă de, mult sânge rece și de multă prezență de spirit. Dacă ar fi cutezat să se prezinte cu îndrăzneală în fața împăratului poate că ar fi izbutit să-l convingă de nevinovăția lui; fugind, se recunoștea vinovat, și mai ales îi lăsa câmp liber Teodorei. Ea îi smulse lui Justinian destituirea prefectului. După uzanța dizgrațiilor bizantine, ministrul era obligat să se călugărească. În grabă, chiar în biserica Sfânta Sofia, îl tunseră în ciuda rezistenței sale, și, cum n-aveau la îndemână hainele necesare noii sale situații, îi aruncară pe umeri, pentru ca treaba să se facă mai repede,

mantia unui eclesiast atașat vistieriei bazilicii care se găsea chiar atunci acolo. Procopiu arată că acest preot se numea August și că astfel, făgăduind prefectului că va purta într-o zi veșmintele lui August, oracolele nu mințiseră.

Niciodată Ioan de Capadocia nu s-a resemnat cu noua condiție niciodată n-a vrut să îndeplinească funcțiile de preot pentru a nu-și închide fără întoarcere drumul către onorurile publice.

Încrezător în soarta sa, el își păstră nădejdlile mângâindu-se cu gândul că va reentra totuși repede în grații. Într-adevăr Justinian l-a tratat cu o clemență extremă. Exilat în mahalaua din Cizic, Ioan s-a văzut reintrat, prin bunăvoința imperială, în posesia majorității bunurilor sale la început confiscate; și cum avusese pe deasupra, în vremea prosperității sale, prudența de a-și pune în siguranță o bună parte din avere, rămânea nemăsurat de bogat și, în neliniștita și somptuoasa sa retragere, trăia pe picior mare, într-adevăr fericit, dacă s-ar fi putut consola de marea sa pierdere. Opinia, publică din Constantinopol, se indignă și pe bună dreptate, că un asemenea om rău își ispășea atât de plăcut crimele și ducea, împotriva oricărei justiții, o viață mai plăcută ca niciodată.

Din fericire pentru morală, Teodora veghea. În această criză de temut, cea mai serioasă prin care trecuse în viața ei de împărăteasă, un moment tremurase pentru puterea sa p niciodată nu i-o va ierta omului care-i amenințase influența, ura ei, insuficient satisfăcută, nu va dezarma împotriva lui, niciodată; dușmănia ei încăpăținată nu va cruța nimic ca

să-și piardă rivalul; îl va persecuta până în ultima ei zi.

La conducerea bisericii din Cizic se afla un prelat pe nume Eusebiu, detestat de toată lumea. În zadar se ceruse împăratului destituirea lui; prin intrigile și încrederea de care se bucura la Curte, își menținuse statornic locul. Până la urmă nemulțumirea crescuse până într-atât, încât împotriva lui se puse la pale un complot; în plin forumul Cizicului, el fu asasinat. Or, se știa că Ioan era în relații proaste cu episcopul. Teodora sesiză în grabă prilejul de a-L compromite în această afacere trimițând imediat o comisie senatorială pentru a deschide o anchetă; Ioan fu arestat, întemnițat, bătut cu vergile ca un hoț sau ca un tâlhar de drumul mare. Nevinovăția sa era totuși atât de evidentă încât fu imposibil să-i condamne la moarte. Totuși, pentru a fi pe placul împărătesei îl deposedară de toate bunurile sale, i se luară până și veșmintele și, nelăsându-i-se decât o tunică mizerabilă, îl imbarcară pentru îndepărtatul Egipt; pentru a pune vârf umilirii fostului ministru, căpitanul navei primi ordin ca în fiecare port unde poposeau să-l debarce pe Ioan și să-l oblige să-și cerșească plinea de la trecători; lumea l-a putut deci vedea pe acest vechi prefect al pretoriului, pe acest vechi patriciu, pe acest vechi consul, despuiat de tot ce avea, cerșind ca să poată trăi. Până la urmă l-au surghiunit la Antinoes, dar chiar și acolo ura Teodorei nu l-a uitat. Ea se strădui să regăsească pe asasinii episcopului din Cizic și, prin amenințări și făgăduieli, determină pe unul dintre ei să-l acuze pe Ioan de a fi pus la cale omorul; dar celălalt, un ciuda torturilor, nu voi să mintă și să se salveze denunțând un nevinovat. Astfel Ioan scăpă; dar, până la moartea persecutoarei sale, rămase în exil, sărac și adesea rău tratat de temnicerii săi.

Totuși, chiar și în sărăcia sa lucie, niciodată acest om energic nu și-a pierdut curajul, încrederea în sine, obrăznicia. Acest prizonier de Stat nu pregeta să le aducă aminte oamenilor din Alexandria că-i datorau bani pentru tezaur. Acest exilat, sărman și părăsit de toți, mai visa încă la imperiul la care sperase. A doua zi după moartea Teodorei, reapăru la Constantinopol, mereu îndrăzneț și cutezător, având o credință neștrămutată în steaua sa. Dar era prea târziu. În șapte ani Justinian avusese vreme să-l uite pe vechiul său favorit; Ioan de Capadocia nu putu să

reintre în grații și muri în acel veșmânt de preot pe care-l îmbrăcase împotriva voinței sale.

În acest ministru atotputernic, inteligent, ambițios și, fără scrupule, Teodora găsisese în adevăr un adversar demn de ea. Împotriva lui și-a epuizat ea toate resursele unui spirit neobișnuit în născocirile pe care i le atribuiseră cronicarii, și în lupta dificilă în care s-a angajat, putea pe drept să se socoată mândră de victorie. Prin alte mijloace, dar nu mai puțin ingenioase, a știut să mențină în spiritul datoriei și al fidelității pe un alt bărbat de a cărui influență putea să se teamă la fel. Istoria relațiilor Teodorei cu Belizarie și cu soția sa Antonina, nu este, ca să cunoaștem și mai bine firea suveranei mai puțin instructivă decât cea a luptei sale cu Ioan de Capadocia.

IX

TEODORA ȘI BELIZARIE

Prin strălucirea victoriilor sale, prin prestigiul, bogăția și popularitatea sa, Belizarie, ca și Ioan de Capadocia, putea să i se pară Teodorei un rival de seamă, și poate cel mai de temut, căci el avea în mână forța, armata, care în Bizanț era instrumentul necesar al oricărei răscoale.

Belizarie era cel mai mare general al epocii. Învingător al persilor, al ostrogoților, al vandalilor, cuceritorul Africii și al Italiei, depusese doi regi captivi la picioarele lui Justinian, adusese, la Constantinopol, comorile lui Genseric și Teodoric, dublând întinderea imperiului. După căderea Cartaginei, trezise, pe Hipodromul în sărbătoare, o ultimă amintire a gloriilor romane pierdute. Ore în șir, făcuse să defileze, pe sub ochii mulțimii entuziaste, prăzile bogate din Africa supusă de brațul său, tronurile de aur, vasele prețioase, grămezile de nestemate, vesela de preț, veșmintele magnifice, trăsurile somptuoase, lungul cortegiu al captivilor barbari cu chică sălbatică, printre care se zărea Gelimer, încă îmbrăcat în purpura regală și plimbându-și în jur privirile melancolice și ironice. Din înălțimea carului său triumfal, Belizarie aruncase generos poporului vase de argint, centuri de aur, pumni de monezi cu efigia imperială; Constantinopolul recunoscător, ridicase în cinstea acestei victorii statui de aur și, pentru a celebra „gloria romanilor”, pusese, pe medaliile comemorative, imaginea lui Belizarie alături de a lui Justinian. După luarea Ravennei, umpluse săptămâni întregi Bizanțul cu strălucirea renumelui său.

Când trecea pe străzi, urmat de pitoreasca sa escortă de soldați goți, perși, mauri sau vandali, mulțimea nu se putea abține să nu-i admire statura înaltă, înfățișarea plăcută, aerul nobil și mândru, l se lăudau virtuțile, curajul, victoriile; îl aclamau, se înghesuiau în jurul lui ca să-l salute, ca să-i vorbească. El, amabil, se lăsa înconjurat, având pentru fiecare un cuvânt binevoitor; și, în mijlocul armatei de șapte mii de ostași devotați cu credință persoanei sale, părea, în acest apogeu al carierei, un rege atotputernic înapoiindu-se în capitala sa.

Era idolul soldaților și al poporului. Trupele îl adora pentru mărețta sa bravură, de asemenea pentru generozitatea promptă, pentru ușurința cu care împărțea bani și recompense.

Era o cinste fără egal să fi atașat casei sale militare; cei mai bravi dintre învinși erau mândri să-l slujească plini de credință; ca să fie lăudați de el, oamenii din garda sa sfidau toate primejdiile, fericiti să moară pentru generalul lor. Provincialii îl iubeau pentru modestia pe care le-o impunea soldaților, pentru grija pe care-o avea de a ocroti țara, pentru solicitudinea de a le plăti cu exactitate rechizițiile. La Constantinopol poporul uitase cu ce asprime sângeroasă reprimase odinioară răscoala Nika, nu-și mai amintea decât de victoriile sale,

și-l proclama primul general al lumii. Chiar și adversarii se înclinau în fața strălucitelor sale calități. Prezența sa în fruntea trupelor părea, ea singură, un gaj al succesului; numele său prețuia cât o victorie.

În sfârșit, nu depinsese decât de el să devină rege al Italiei cucerite, să domnească asupra acelor goți pe care-i supusese și care, buni cunoscători ai valorii militare, îi oferiră tronul învingătorului lor. Înconjurat de o strălucită aureolă, bogat, de o bogăție regală, Belizarie părea adevăratul stăpân al imperiului.

„Cred, spune un contemporan, că dacă ar fi dat un ordin, nimeni n-ar fi îndrăznit să-i reziste, toată lumea s-ar fi grăbit să-l asculte, atât din, stimă pentru virtuțile sale, cât și din teamă față de puterea sa“.

Amestecat în toate marile afaceri ale Statului, consilier cu atât mai ascultat la palat, cu cât îl știa destul de puternic, Belizarie era omul cel mai binevăzut din Bizanț. Așa că, fără să vrea, fără să se gândească, îi neliniștea pe

toți cei care dețineau puterea. Ioan de Capadocia îl detesta văzând în el un rival de mare influență; Teodora nu-l iubea câtuși de puțin, temându-se să nu-i vină într-o zi gustul, să încerce vreo, lovitură de Stat; Justinian, în ciuda încrederii relative pe care o avea în tovarășul său din tinerețe, se temea uneori în persoana lui de un succesor. Și așa se răspândise în capitală părerea că Belizarie nu aștepta decât un prilej ca să răstoarne cârmuirea stabilită.

Din fericire pentru împărat, Belizarie nu era om politic. Era un soldat loial și fidel; niciodată n-ar fi voit să fie altceva. Compatriot al basileului, atașat de timpuriu, încă înainte de suirea pe tron, persoanei sale, el se considera legat de stăpânul său prin angajamente mai strânse decât ceilalți supuși și când Justinian i-a cerut să jure că niciodată, cât va trăi el, nu va aspira la tron, el a făcut cu plăcere acest jurământ și și l-a ținut. Dealtfel firea sa nu-l îndemna la vise ambițioase.

Sensibil la onoruri, la glorie, la popularitate, nu pretindea puterea, care l-ar fi stânjenit serios. Soldat brav, bun general, îi lipseau ideile personale și inițiativa; născut pentru a executa, pentru a sluji, el nu voi să fie decât un bun slujitor, un instrument docil al voinței imperiale. Foarte respectuos față de puterea stabilită, avea un suflet cam prea umil; grandoarea sa îl încurca uneori; și, ca să nu iasă în evidență se cobora mai mult decât era necesar. Știa că împărăteasa nu-l iubea câtuși de puțin; pentru a o dezarma, se ostenea să facă pentru ea chiar și treburile cele mai umile. Știa că Justinian era gelos pe gloria, pe averea, pe prestigiul său; se strădui, din prea multă slăbiciune, să-l liniștească. Acest soldat care pe câmpul de bătălie arăta o bravură strălucitoare, era lipsit de curaj civil. Toată viața sa se temu de mâniile Teodorei și mai mult încă să se certe cu ea.

Toată viața sa, pentru a-și păstra încrederea, se lăsă cu prea multă îngăduință amestecat în intrigile femeilor. Belizarie este eroul unei epoci de decadență; nu este un om dintr-o bucată, cu un caracter puternic călit. Toată viața sa s-a lăsat, fără să protesteze, calomniat, umilit; toată viața sa a acceptat, fără să spună nimic, procedeele urâte și dizgrațiile. N-a fost cruțat de nimic. În armata din Africa, prudența palatului a plasat până și în statul său major spioni care raportau la Constantinopol, răstălmăcindu-le,

demersurile sale cele mai nevinovate. În armata din Italia i s-a dat ca tovarăș, sau mai curând ca supraveghetor, pe Narses, omul de încredere al Teodorei, înarmat cu o scrisoare de serviciu care-i îngăduia să-l țină în frâu pe generalissim. De trei sau de patru ori, brusc, fără nici o justificare, i s-a retras comanda armatei; au mers până la a-i lua pe sus casa militară, până la a-i confisca bunurile. După prima campanie, atât de glorioasă, din Italia, i s-au refuzat onorurile triumfului; i s-a creat și a doua oară această situație imposibilă în care i s-a năruit pentru totdeauna prestigiul militar. Pentru a-l menține solid și constant pe Belizarie în îndatoririle sale, Teodora află un mijloc și mai bun: se folosi de Antonina.

Dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, Antonina, ca și Teodora, avusese o tinerețe destul de furtunoasă. Fiica unui vizitiu de circ și a unei curtezane,, a început prin a duce o viață foarte deșăntată; apoi s-a măritat destul de mediocru, după cât se pare, și din această căsătorie a avut mai mulți copii; l-a întâlnit pe Belizarie și, cu toate că nu mai era tânără în momentul în care Justinian s-a urcat pe tron (avea patruzeci de ani împliniți) l-a cucerit pe general. Acesta s-a însurat cu ea și toată viața a iubit-o cu atâta patimă, încât palavragii din Bizanț, după obiceiul lor, n-au putut să explice o dragoste atât de statornică și de credincioasă decât prin farmece. În orice caz el o adora până la nebunie, până la slăbiciune; neputându-se decide să se despartă de ea, o lua întotdeauna cu el, în campaniile sale din Africa, din Orient, din Italia, și o lăsa să se amestece în consfăturile sale. Pentru ea a ajuns să sacrifice expedițiile militare cele mai decisive, să-și uite datoriile de general și interesele superioare de Stat; pentru ea s-a pretat la cele mai deochete intrigi și pentru a-i satisface capriciile, mâniile sau urile, nu precupețea nimic. Până și prietenii lui Belizarie par să fi fost șocați de excesul acestei pasiuni mai mult decât conjugale; supus cu totul influenței soției sale, n-a înșelat-o niciodată și a ascultat-o întotdeauna. Trebuie să spunem că Antonina era foarte inteligentă, capabilă de îndrăzneală și de sfaturi bune. În timpul asediului Romei, ea a fost destul de curajoasă pentru ca să riște, sub protecția unei escorte nu prea numeroase de cavaleri, să străbată liniile asediatorilor, cu scopul de a grăbi sosirea ajutoarelor.

În timpul celei de a doua campanii din Italia, a asistat la atac ispitită să deblocheze Cetatea Eternă. Spiritul ei ingenios se ocupa de cele mai mici detalii. În timpul traversării cu escadra care ducea armata lui Belizarie în Africa, ea singură a găsit mijlocul de a servi la masa generalului apă potabilă, păstrând-o în amfore mari de sticlă îngropate în nisip, în fundul calei, la adăpost de razele soarelui. Dar mai ales ea s-a arătat întotdeauna de o atenție devotată față de soarta lui Belizarie de care depindea și soarta sa; ca să obțină întăririle de care avea nevoie, n-a ezitat să întreprindă o călătorie lungă din Italia la Constantinopol și să facă uz, pentru a-și sluji soțul, de toată încrederea de care se bucura la Curte.

A și-o apropia pe Antonina, însemna a-l supune și pe Belizarie; Teodora își dădu seama de acest lucru numaidecât. La început împărăteasă, se pare că avusese prea puțină simpatie pentru nevasta generalului; o detesta chiar în mod foarte cordial. Nutrea față de ea oarecare animozitate pentru scandaloasele aventuri prin care această femeie pătimasă, îl făcuse repede de răs pe soțul ei Belizarie? Se poate. Nu se temea cumva mai curând ca ea să nu-i dea generalului sfaturi periculoase pentru tronul lui Justinian? Antonina era foarte intrigantă, foarte iscusită în a-și duce cu bine la capăt mași-națiunile destul de lipsite de scrupule, ascunsă și tot-- dată violentă; era de asemenea ambițioasă, lacomă de putere și de influență și mai ales mult mai inteligentă și mai îndrăzneată decât Belizarie. Puteai deci să te mai îndoiești că o astfel de femeie nu-l va abate într-o zi pe patriciu de la cinstea sa plină de credință? De aceea Teodora se strădui să capete influență asupra ei, cu scopul de a o avea la discreția sa, și prin ea și pe Belizarie. Or, în anumite privințe, Antonina îi dădu prilejul, în momentul care, la 22 iunie 532, flota bizantină părăsea Constantinopolul pentru a se îndrepta spre Africa, patriarhul Epifanie îmbarcase pe vasul-amiral un tânăr soldat proaspăt convertit la creștinism și botezat în ajun. El se numea Teodosie și fusese atașat de câțeva vreme casei lui Belizarie; așa că patriciul și soția sa ținuseră să-i fie naș și nașă și datorită acestei înrudiri îl considerau ca pe fiul lor adoptiv. Antonina nu întârzie să se intereseze de el într-un fel mat concret, în trândăvelile acelei lungi traversări, ea se îndrăgosti de tânărul bărbat; și cum, odată îndrăgostită, ea

nu era femeia care să fie oprită de nici un scrupul, în curând îi deveni amantă. La început legătura fu destul de discretă apoi, foarte repede, se afișă pe față cu Teodosie. Toți servitorii îi cunoșteau aventura; singur Belizarie nu știa încă nimic. Intr-o zi totuși, la Cartagina, îi surprinse pe amanți într-o cameră din subsolul palatului, în costume care nu mai lăsau câtuși de puțin loc vreunei îndoieli, și firește că se mânie cumplit. Dar Antonina dând dovadă de cutezanță, zise:

— Tocmai eram pe cale, acest tânăr și cu mine, să ascundem în această subterană câteva obiecte de preț, provenite din pradă, ca să nu cadă în mâinile împăratului!

Patriciului îi plăceau banii; dar și mai mult o iubea pe nevastă-sa. Se lăsă, deci convins și preferă să nu creadă în mărturia prea edificatoare pe care-o văzuse cu ochii săi. Încurajată de această orbire, Antonina lăsă deoparte orice reținere, și când Belizarie părăsi Africa pentru a se întoarce în Bizanț, când apoi în anul următor o porni către Sicilia, ea își luă peste tot amantul cu ea și obținu chiar, datorită slăbiciunii soțului ei, ca Teodosie să fie numit șeful casei civile a patriciului. La Siracuză, ea provocă un adevărat scandal prin felul în care afișă această legătură. Totuși nimeni în juru-i nu îndrăznea să spună nimic; se cunoștea slăbiciunea lui Belizarie pentru soția sa, și nu se ignora pericolul de a te expune veninoaselor mâinii ale Antoninei; fiecare socotea deci că e mult mai prudent și mai de folos să rămână în termeni buni eu ea decât să-l lămurească pe bărbat. O cameristă, Macedonia, nemulțumită desigur de stăpâna sa, se decise totuși, sub pecetea tainei, să-i dezvăluie lui Belizarie nefericirea sa, și aduse, ca să-și confirme denunțul, două 'sclave din serviciul intim al Antoninei. Furios, patriciul ordonă moartea lui Teodosie; dar gărzile însărcinate cu această treabă, socotiră mai înțelept să-i dea de veste tânărului; el putu să fugă și alergă să caute azil în sanctuarul din Efes. În ce o privește pe isteța Antonina, ea știu și de astă dată să iasă cu bine din încurcătură. Îl încredință pe Belizarie că era victima unei odioase calomnii și nu-i fu prea greu

să-l convingă de nevinovăția sa. După care pentru ca să prevină repetarea unor accidente asemănătoare îl somă pe soțul ei de a-i da ei pe calomniatori. Cameristei prea vorbărețe și sclavelor necredincioase li se tăiară limba, apoi,

cusute în saci, fură aruncate în mare. Antonina se răzbună tot așa de crud și pe alți dușmani pe care îi avea în anturajul lui Belizarie. Unul dintre ofițerii statului major, Constantin, își îngădui să spună:

— Eu l-aș lăsa pe amant să se ducă și aș ucide femeia!

Antonina nu uită aceste vorbe. Cu o răbdare plină de dibăcie, ea îl îndepărtă puțin câte puțin pe Constantin de sufletul patriciului; și cum ofițerul era foarte orgolios și ușor insolent, nu-i fu prea greu Antoninei să-i facă pe cei doi oameni să se certe. Constantin, în plus, mai făcu greșeala, în timpul campaniei din Italia, să fure mai multe obiecte prețioase de la un notabil din Ravenna numit Presidius, și, cu toate insistențele generalului său, el refuză să le restituie. Răbdarea patriciului ajunsese la' capăt. Iritat, îl întrebă pe ofițer dacă persista în refuzul său de a asculta, și cum celălalt se împotrivi, el chemă gărzile.

— Ca să mă ucizi, desigur, exclamă Constantin care cunoștea ura pe care i-o purta Antonina; și fără să mai aștepte, scoțându-și pumnalul, se năpusti asupra lui Belizarie. Arestat și azvârlit în închisoare, fu ucis în celula sa. Antonina era răzbunată.

Firește, la rugămintea soției sale, Belizarie se grăbi să-l recheme pe Teodosie. Dar Teodosie se lăsa rugat. Patriciul îl adusese cu el în armata din Italia pe fiul Antoninei, Fotios, arătându-i acestui tânăr o afecțiune paternă. Or Fotios îl detesta pe Teodosie, a cărui legătură cu mama sa o bănuia, și pe care de asemenea era gelos pentru trecerea pe care-o avea pe lângă Belizarie; Teodosie, care nu era prea curajos, declară că nu va reveni atâta vreme cit Fotios se va afla în anturajul generalului. Între fiu și amant, Antonina nu ezită; manevră atât de bine lucrurile, încât Fotios, plictisit, dezgustat, sătul de procedeele sale urâte, insistă să fie retrimis la Bizanț; și, sub ochiul îngăduitor al lui Belizarie, Teodosie și Antonina își reluară legătura amoroasă. Când, după luarea Ravennei, generalul se întoarse la Constantinopol, Antonina reveni triumfătoare, în capitală, între soț și amant.

Teodora află repede despre această legătură care dura de șapte ani și despre care toată lumea vorbea în mod public; și Antonina știa că împărăteasa nu ignora nici una

din aventurile sale. Acest lucru le apropie pe cele două femei. Pentru a dezarma reaua voință a suveranei, soția lui Belizarie își puse toată iscusința, în Italia, să dea o mină de ajutor la căderea dușmanului Teodorei, papa Silvestru. Teodora, care aprecia iscusința Antoninei, înțelese la rândul ei că, protejându-i amorurile, va face din ea instrumentul devotat al politicii sale și garantul fidelității politice a lui Belizarie. Unite prin comunitate de interese, de îndată ce se cunoscură mai bine, se plăcură. Antonina deveni favorita oficială, prietena intimă, confidenta Teodorei; ea fu numită în înalta slujbă de stăpână a casei imperiale sigură pe soarta sa, nu mai cruță nimic. Teodosie începu totuși să se neliniștească din pricina acestei legături publice și poate că era și puțin sătul de o stăpână atât de lacomă. Plecă din nou, și de data asta, ca să fie liniștit, intră într-o mănăstire. Atunci Antonina fu cuprinsă de disperare; se îmbracă în doliu, nu mai voi să vadă pe nimeni, și, înlăcrimată, nu înceta să geamă, până și în prezența lui Belizarie, după credinciosul, plăcutul, fermecătorul prieten pe care-l pierduse. Se vaită atâta încât minunatul ei bărbat sfârși prin a cere audiență la Justinian și Teodora, și declarând că nu se putea lipsi de indispensabilul slujitor care era Teodosie, îl rugă pe prinț să i-l dea înapoi. Făcu chiar mai mult. Cum tocmai pleca în Orient ca să ia în primire comanda armatei din Persia, consimți, în ciuda obiceiurilor sale, s-o lase pe Antonina în capitală. De îndată ce-o porni la drum, Teodosie, care protestase zdravăn nevoind să părăsească mănăstirea, se grăbi s-o întâlnească în taină pe stăpâna sa. Patima Antoninei o făcu imprudentă; rămas singur, fără să mai fie supus altor influențe, Belizarie risca să deschidă m sfârșit ochii. Fotios își asumă sarcina să-l lămurească. În fața urii mamei sale care se străduia să-l compromită pe lângă șeful său, și se gândea chiar — se spune — să-l facă să dispară, el luă o mare hotărâre. Îi dovedi lui Belizarie cu câtă nerușinare, soția sa și amantul ei, își băteau joc de statornicia lui. De data asta, simțindu-se susținut, generalul se supără de-a binelea, și-l rugă pe Fotios să-l ajute să-și răzbune onoarea ultragiată. Dar, până și în acest moment decisiv, nu se putea hotărî s-o pedepsească cu asprime pe Antonina.

— Îmi iubesc încă nevasta, spunea el. Poate că dacă aş pedepsi omul care mi-a mântit cu noroi casa, ei nu i-aş face

nici un rău. Dar atâta timp cât trăiește Teodosie, n-aș putea s-o iert cu adevărat.

În ciuda acestor rezerve, în ciuda puținei baze pe care o pune pe energia lui Belizarie, Fotios se angajă să-l slujească. Cei doi oameni schimbară, pe cărțile sfinte, legăminte solemne, se jurară să nu se părăsească unul pe altul, și să sfideze împreună chiar și moartea. Apoi așteptară o ocazie favorabilă.

Era în anul 541. Antonina tocmai îi făcuse Teodorei serviciul pe care l-am mai amintit: fusese sufletul intrigii care-l răsturnase pe Ioan de Capadocia și faima ei crescuse și mai mult. Crezu deci că nu va întâmpina nici un pericol ducându-se să-și întâlnească bărbatul; trimitându-și amantul în Efes, ea o porni la drum spre armate. În ciuda a tot ceea ce putea aștepta, își găsi bărbatul disperat. De îndată ce-o văzu pe soția sa sosită, uitând, în graba sa, să-și pună în ordine afacerile, până și interesele de Stat, evacua teritoriul persan pe care abia îl cucerise. Pentru prima oară în viața sa o primi pe Antonina prost; o pusese, în secret, sub pază, și se gândi — se zice — chiar s-o ucidă. În același timp. Fotios, luându-l la întrebări pe unul din eunucii mamei sale, și aflând unde era Teodosie, îl luă pe sus pe amantul Antoninei din biserica Sfântul Ioan din Efes, cu complicitatea plătită a episcopului din acel loc; șterpeli averea favoritului și-l transferă, sub pază bună, într-un castel îndepărtat din Cilicia. Belizarie și Fotios își pierduseră însă vremea de pomană, Teodora nu era dispusă să admită ca prietena să-i fie jignită. Foarte neliniștită de ceea ce i se întâmpla Antoninei, ea îl chemă în grabă pe Belizarie în Bizanț. Se știe cum a satisfăcut ocările protejatei sale asupra lui Fotios și a prietenilor săi și cu ce liniștită cutezanță i l-a înapoiat favoritei sale pe scumpul ei amant care-i fusese răpit. În același timp făcu pace în căsnicia lui Belizarie. Marea dragoste a generalului pentru soția sa îi îmblânzise, încă înainte de întoarcerea în capitală, sentimentele față de Antonina și, văzându-l atât de grabnic schimbat, bârfitorii din Constantinopol, care urmăreau plini de curiozitate această tragicomedie, se întrebau căror farmece avea să mai fie supus bietul om.

Teodorei nu-i fu prea greu să-i împace pe cei doi soți. Generalul se lăsă totuși puțin rugat. Dar ce să vezi?

Teodosie muri chiar atunci și, cum dorința împărătesei era categorică, Belizarie chemă deci înapoi pe Antonina și, cu nepăsarea sa obișnuită se interesează prea puțin de soarta lui Fotios și a tovarășilor săi. Ca să fie pe placul basilisei, Belizarie se arată laș și sperjur. Ieși din această întâmplare puțin micșorat. Dealtfel pare să fi păstrat o oarecare mânie surdă împotriva celor două femei care l-au umilit. Reîntors în 542 la comandamentul, său el conduse destul de neglijent operațiunile militare, și-și permise chiar — se spune — niște cuvinte revoltătoare care-o jigniră cumplit pe Teodora. Împărăteasa socoti deci că-i era necesară o lecție. Scos brusc din funcția sa, Belizarie fu rechemat pe neașteptate la Constantinopol; primise porunca de a înmâna toți banii pe care-i avea unui eunuc al basilisei și de a-și lăsa armata în grija oamenilor din garda personală, de a căror credință nu se îndoia. Primit cu răceală de suverani, ținut la distanță de prietenii care se temeau să nu se compromită, patriciul părea în plină dizgrație. Era un spectacol lamentabil să-l vezi pe marele general par-curgând acum singur străzile, părăsit de toți, cu aerul preocupat și sobru, temându-și în fiecare moment viața, văzându-se de pe acum înconjurat de asasini. Antonina rămase totuși în mare cinste la palat; era prietena de inimă, tovarășa indispensabilă a împărătesei. După povestea din anul precedent rămăsese în relații reci cu bărbatul ei. Teodora, foarte dibace, se decise să-i împace pe deplin pe cei doi soți socotind că, dacă Belizarie i-ar datora Antoninei iertarea sa și reintrarea în grații, îi va fi pe vecie recunoscător celei care l-a salvat.

Într-o zi deci, conform uzanțelor, Belizarie prezentându-se în audiență la împărat, întâlni acolo doar chipuri ostile și închise, și, simptom și mai grav, se văzu expus ocărilor gloatei de valeți ai Curții. Reîntors seara acasă, din ce în ce mai neliniștit de soarta sa, se culcă în pat, tremurând de frică, fără curaj și fără demnitate. Antonina se afla acolo, și plângându-se că se simte rău, se plimba prin apartament. Se făcu noapte. Dintr-o dată, răsună o lovitură puternică în ușă: „Ordin de la împărăteasă”, strigă un servitor al palatului. Belizarie crezu că i-a sunat ceasul; rămase întins, gata să primească lovitura fatală. Dar, în loc de un mesaj al morții, sosi o scrisoare de la Teodora, pe care o aducea servitorul imperial; iată ce se putea citi în ea:

„Știi, dragul meu, ce-ai făcut împotriva noastră. Dar ai mari obligații față de nevasta ta, căci datorită ei am hotărât să te iert. Să știi, că numai ei îi datorezi viața; și numai prin ea poți nădăjdui pe viitor salvarea și averea. Vom vedea cum vei ști să te porți față de ea.”

Antonina, care cunoștea conținutul scrisorii, aștepta curioasă efectul. El fu minunat. Grozav de fericit, Belizarie, se sculă, și pentru a-i da trimisului împărătesei dovada imediată a ascultării sale, căzu pierdut, la picioarele Antoninei, îi sărută mâinile, o strânse în brațele sale și-i jură că de acum înainte va fi nu numai soțul, ci și sclavul ei cel mai credincios. Cu acest preț obținu să i se restituie o parte din avere, să i se redea onorurile și un mare comandament militar. L-au trimis în Italia, dar fără armată, fără bani, fără resurse; trebui chiar să se angajeze, se spune, că va suporta toate cheltuielile expediției din punga sa. Nu-i prea ușor să descurci ceea ce este adevărat în toată această poveste. Belizarie să fi avut într-adevăr acele îngăduințe vinovate față de purtarea Antoninei? După scurta criză de energie, s-o fi reprimat într-adevăr numai pentru a-și recăpăta favorurile și a reintra în grațiile împărătesei? Nu sunt decât bârfeli care nu pot fi câtuși de puțin verificate. Se poate crede totuși că, Antonina fiind favorita împărătesei, el o menaja doar din teama de a nu se certa cu suverana; în orice caz, e sigur că s-a slujit de ea pentru a-și asigura încrederea la palat. Pe de altă parte e sigur că o iubea profund, în a doua expediție în Italia, atunci când era vorba de a salva Cetatea Eternă, se zăpăci ca un copil la vestea că soția sa căzuse în mâinile ostrogoților și, pentru a o salva pe Antonina, bătu în retragere și părăsi tot. Se poate deci crede că a fost de bunăvoie indulgent; chiar și după moartea Teodorei el rămase orbește supus influenței Antoninei.

Orice-ar fi fost, în capitală se credea că Belizarie, odată ieșit din Bizanț, se va răzbuna printr-o insurecție pentru umilințele și dizgrațierea sa. Asta însemna să nu-l cunoști bine: Antonina îl însoțea în Italia și doar prezența ei era de ajuns ca să-l mențină în limitele datoriei. Întotdeauna gata să îndeplinească dorințele basilisei, ea se arătă, atât cât trai împărăteasa, devotată în mod absolut acesteia și Teodora, în schimb, nu și-a precupețit niciodată protecția. Deci calculul împărătesei se dovedi just; atașându-și-o pe Antonina, l-a supus pentru toată viața pe Belizarie lui Justinian. Ea

nădăjdii chiar, grație favoritei sale, să-și realizeze cel mai frumos vis. Belizarie era nemaipomenit de bogat. Iubea banii și-și făcea prea puține scrupule în privința felului de a și-i procura. Fu deci în mod legitim bănuț de a-și fi atribuit o mare parte, mult prea mare, din prada din Africa și din Italia, de a fi acceptat, pentru a deveni călăul Papei, daruri de la dușmanii pontifului. E sigur că n-a ezitat să primească somptuosul palat al lui Ioan de Capadocia, drept recompensă pentru partea pe care-o luase Antonina la prăbușirea acestui favorit. Oricum averea sa, cum spunea un contemporan, era demnă de un împărat. Justinian și Teodora n-ar fi fost deci supărați dacă ar fi putut pune mina pe ea; dar, fie din considerație pentru serviciile lui Belizarie, fie din lipsa vreunui pretext plauzibil, nu cutezară s-o confişte, și chiar se prefăcură a nu băga de seamă că o parte din aceste bogății fuseseră însușite în detrimentul coroanei. Totuși împărăteasa nu disperă în a-și ajunge scopurile prin alte mijloace.

Belizarie avea o singură fată, pe Ioana, căreia trebuia să-i revină această incomparabilă moștenire. Teodora se gândi s-o mărite cu nepotul ei Atanasie. Proiectul acestei alianțe figura printre condițiile pactului pe care basilisa îl impusese generalului în momentul marelui dizgrații și, în, ciuda silei sale, patriciul trebui să consimtă la logodnă. Dar o dată ce ajunse în Italia, se răzgândi și, lucru neașteptat, se bucură în această treabă de sprijinul Antoninei; fie că ea vedea cum împărăteasa, bolnavă, mergea spre declin, fie din alte motive, socoti că poate rezista dorințelor suveranei. În zadar basilisa trimitea scrisoare după scrisoare, cerând să se grăbească celebrarea căsătoriei; părinții inventară o sută de pretexte ca să scape, invocând motivul că trebuia să se aștepte întoarcerea lor în Bizanț, apoi găsiră motive pentru a amâna înapoierea. Teodora se neliniști. Ea o cunoștea pe Antonina. Își spunea că după moartea stăpânei sale, favorita va uita repede angajamentele pe care și le luase și recunoștința pe care o datora protectoarei sale. Voi deci să forțeze lucrurile.

Făcu în așa fel încât să-i apropie pe tânărul bărbat și pe tânăra fată și lucrurile ajunseră repede între ei la acel punct în care căsătoria nu mai era decât o formalitate necesară. Atanasie și Ioana se îndrăgostiră atât de tare unul de

celălalt, încât trăiră împreună, pe față, cu complicitatea suveranei. Legătura lor dura de aproape opt luni, când Teodora muri. Puțin după asta, Antonina se întoarse la Bizanț și atitudinea sa arată clar și prompt cât de bine o judecase basilisa. Uitând tot trecutul, ea nici nu voi să audă de unirea proiectată; și, nepăsându-i de reputația fiicei sale, foarte compromisă în această aventură, păsându-i și mai puțin de disperarea celor doi îndrăgostiți, ea îi despărți în mod, brutal, declarând că nu înțelegea să aibă ca ginere un urmaș al Teodorei. Când Belizarie, puțin după asta, veni și el la rândul său din Italia, firește că aprobă, după obiceiul său, tot ceea ce hotărâse Antonina.

Dar dacă, asupra acestui punct, moartea făcu să eșueze proiectele pe care și le făcuse Teodora, linia de conduită, pe care-o trasase ea, în privința lui Belizarie, fu urmată cu atenție, chiar după ce ea dispăruse. Până în

ultima sa zi, generalul fu bănuیت că aleargă prea mult după glorie, că nutrește speranțe prea ambițioase, și, deși îl copleșise cu onoruri, Justinian nu-l cruță la bătrânețe- nici de umilințe, nici de dizgrații. Chiar a doua zi după ce, printr-un suprem efort, patriciul salvase capitala și pe împărat de atacul hunilor, gelozia neliniștită a prințului îl implică într-un complot pregătit împotriva suveranului; și, măcar că nu se putu dovedi nimic în ceea ce privește complicitatea sa, basileul, într-o scenă violentă, dădu frâu liber mâniei sale împotriva lui Belizarie și încă o dată îi luă garda, îl destitui din toate funcțiile și demnitățile și-l puse la arest în palatul său. Astfel, împotriva acestui supus prea de temut, spiritul Teodorei îl însufleți de dincolo de mormânt, pe slabul Justinian.

În același timp, în amintirea împărătesei, împăratul acordă toată favoarea Antoninei care fusese confidenta și prietena ei. Până la moartea sa, ea își păstră situația înaltă de care se bucura la palat. Astfel se perpetuă politica prin care Teodora voia să-și facă simțită în căsnicia generalului atotputernicia voinței imperiale și, aici, opera i-a supraviețuit. Belizarie ascultând de Antonina, rămase până la sfârșit, un umil, fidel și docil servitor al lui Justinian.

X

FEMINISMUL TEODOREI

Dacă trebuie să dăm crezare *Istoriei secrete*, Teodora avu pentru slăbiciunile altora o inepuizabilă indulgență, ca o femeie care cunoștea viață și fragilitatea firii omenești. Într-un mare oraș cum era Constantinopolul, moravurile nu erau ireproșabile; căsniciile nefericite nu erau rare, adulterele frecvente; îngăduitoare, basilisa acoperea totul cu mantia ei împărătească. Dacă o femeie avea un amant și era destul de stângace ca să fie surprinsă, alerga repede la palat, și, cu ajutorul împărătesei, ieșea întotdeauna din încurcătură. Nenorocire soțului care pleda pentru divorț, dacă nu aducea în fața justiției dovezi de necombătut ale celor afirmate. Condamnat să plătească soției sale o sumă egală cu dota pe care aceasta i-o adusese, risca în plus biciul și închisoarea. În timp ce doamna, sigură că nu va fi pedepsită, făcea chiar paradă de înșelăciunea făptuită.

Așa că mulți soți judecau că este mai înțelept să închidă ochii; și astfel, grație Teodorei, capitala cunoscuse o mare decădere a moravurilor.

Cu toate aceste trăncăneli, cărora li se opun însemnările pe care ni le furnizează documentele oficiale, constatăm totuși că toți se umflau în pene cu pretinsa virtute a Palatului Sacru. În legile foarte numeroase în care Justinian s-a ocupat de căsătorie, divorț, adulter, revine fără încetare un cuvânt: moralitate, față de care împăratul are o grijă

deosebită: „Noi vrem, a scris el undeva, ca femeile să se poarte cu înțelepciune, să nu ducă o viață zbuciumată și nelegiuită; și nădăjduim că vor ajunge la asta“. E bine să vedem câte lucruri sunt socotite de basileu ca necuviincioase și contrare înțelepciunii. Dacă o femeie este destul de nerușinată pentru a se duce să facă baie împreună cu bărbații, soțul poate să ceară divorțul; dacă, fără autorizația soțului său, ea va lua masa cu străini, dacă fără știrea soțului, în ciuda opreliștii acestuia, se va duce la teatru, la curse, la luptele cu animale, toate aceste îngăduințe erau tot atâtea cazuri de divorț pe care le recunoștea legea. Pentru rațiuni foarte puternice, se aplica și repudierea dacă femeia își petrecea noaptea în afara casei conjugale, dacă în timpul vieții soțului ei ea se gândea să se mărite cu altul, sau dacă își lua un amant. În acest caz, soțul avea dreptul, după trei avertismente prealabile, să-și facă singur dreptate dacă-i găsea împreună pe femeie și pe seducător, fie în propria sa casă, fie în casa amantului, fie în vreo tavernă, fie în vreo mahala; dacă-i surprindea astfel, de exemplu în biserică — bisericile serveau în mod frecvent ca locuri de întâlnire — el îl putea da pe vinovat pe mâna autorității publice și, dacă faptul era vădit, bărbatul corupător era condamnat la moarte, fără nici o altă formă de proces, iar femeia înapoiată soțului ca să fie urmărită conform legii. Și această lege nu era deloc blândă pentru femeile adultere; după divorț, vinovata era închisă la mănăstire și dacă, după doi ani, soțul nu consimțea s-o ia acasă, era tunsă și închisă acolo pentru tot restul zilelor sale.

A consolida instituția căsătoriei, „acest lucru sfânt între toate“, cum spune undeva Justinian, a o înconjura de toate garanțiile care pot s-o „facă durabilă și indisolubilă”⁴⁶, era pentru împărat o preocupare esențială. El interzise divorțul prin consimțământ mutual ca oferind un motiv prea ușor de a rupe legăturile sacre; restrânse numărul cazurilor legale de divorț, socotindu-le pe toate cele admise de vechile legi ca fondate pe argumente slabe. Nu mai voi ca închiderea unuia dintre soți sau condamnarea pentru diverse pricini să

fie un motiv de a rupe căsnicia; nu mai admise ca nevasta soldatului, pentru că nu primește vești de la soțul ei, să se creadă liberă; era nevoie, pentru ca ea să se poată remărita de dovada oficială a morții soțului ei. Promulgă pedepsele cele mai severe împotriva acelor care, pentru a duce o viață cât mai desfrânată, imaginau pretexte ca să se despartă. Doar dorința de a te consacra religiei găsea iertare în ochii basileului dar trebuia ca vocația să fie durabilă și serioasă și legea pedepsea cu asprime pe cei care ieșeau din mănăstire pentru a-și relua viața lumească.

Nu ignor câtuși de puțin faptul că în toate timpurile și în mai toate țările legea și practica nu prea sunt întotdeauna de acord. Totuși, asprimea acestei legislații ne face să credem că asupra acestui punct, ca și asupra atâtor altele, *Istoria secretă* a calomniat-o puțin pe Teodora. Ce este adevărat — și poate că aici trebuie să cunoaștem influența ei — este faptul că situația femeii în căsătorie a fost în multe privințe ameliorată. Femeia a fost protejată împotriva tratamentelor proaste și capriciilor bărbatului. Ea putea nu numai să ceară divorțul pentru purtarea nedemnă a soțului — „lucru care, spune Justinian, le înfurie în mod deosebit pe femei, mai ales pe cele care se poartă bine” — ci chiar să și obțină

pedepsirea lui dacă soțul era ispitit s-o îndemne și pe ea la desfrâu; în plus, femeia nu se mai teme să fie repudiată fără motiv sau acuzată pe nedrept de adulter. Legea cerea, în acest caz, dovezi peremptorii și îngăduia femeii, dacă acuzația era recunoscută calomnioasă, să ceară divorțul, fără prejudiciul indemnizațiilor pecuniare și al alungării la care soțul ar fi putut s-o condamne. Soțul nu mai putea să-și bată soția fără un motiv cât se poate de legitim, nu mai putea, fără motive serioase, s-o alunge din casă, și legea adaugă, nu fără oarecare ironie că, dacă din noaptea petrecută în afara domiciliului conjugal ar rezulta vreo consecință supărătoare, bărbatul nu va putea decât s-o ia asupra lui. Dar în ciuda acestei intervenții salutare și binefăcătoare în favoarea femeilor nefericite în căsnicie sau brutalizate, Teodora ca și Justinian — și faptele o dovedesc

— nutreau un respect deosebit față de instituția sacră a căsătoriei și manifestau o grijă deosebită în ceea ce privește respectarea ei.

Artaban era un frumos ofițer armean, plăcut și de neam mare, înrudit cu familia regală a Arsacizilor venise să-și caute norocul în imperiul bizantin și prin curajul, hotărârea și firea sa generoasă, a devenit repede popular în toată armata. Se afla în Africa în momentul răscoalei militare în care a pierit guvernatorul general Areobinde și a fost cuprins de o cavaleriească pasiune pentru tânăra soție a celui mort pe care evenimentele o lăsaseră la discreția șefului răsculaților. Prejecta —acesta era numele tinerei văduve — era o nepoată a lui Justinian și ambițiosul armean nădăjduia să tragă unele foloase din serviciile pe care i le-ar fi putut aduce acelei mari doamne. Nu se înșela. Salvată de el, Prejecta nu-i refuză nimic eliberatorului ei. Nemulțumită să-i copleșească doar cu bogății, îi făgădui în curând mâna sa; și Artaban, amețit de soarta sa, se și vedea prin această strălucită căsătorie, pe treptele tronului.

Totul îi merse după dorință; prințesa se reîntoarce la Constantinopol și Justinian, ca să se facă plăcut îndrăgostiților, îl autorizase pe Artaban s-o urmeze. Pentru a micșora distanța care-l despărțea de iubita lui, îl copleși cu demnități și onoruri. Îl făcu comandant-șef al contingentelor străine ale gărzii, apoi consul. Dar în acest moment ceva îi tulbură fericirea. Artaban uitase cu desăvârșire că odinioară, undeva în Armenia, contractase o căsătorie; într-adevăr, trecuse atâta vreme de când se despărțise de această primă soție și de atunci niciodată nu mai auzise vorbindu-se despre ea! Or, iată că ea apăru pe neașteptate la Bizanț, reclamându-și drepturile de soție legitimă, și găsind un puternic sprijin la împărăteasă; Teodora fu inflexibilă într-o problemă care privea legăturile sacre ale căsătoriei; ea îl obligă pe Artaban să se întoarcă la nevasta lui și, ca exces de precauție, o mărită pe Prejecta cu un altul.

Împărăteasa nu fu mai puțin aspră în grija sa față de corectitudine și bunele moravuri cu două femei de familie

mare care, rămase văduve, se consolau cu prea mare ușurință de pierderea soților lor. Proasta lor purtare era un rău exemplu; Teodora își puse în cap să le mărite din nou și, pentru a le pedepsi umilindu-le în orgoliul lor, le propuse pretendenți de condiție foarte umilă. Însăpământate, cele două surori se refugiară la Sfânta Sofia socotind să scape astfel de o atât de supărătoare uniune. Dar Teodora era încăpăținată; ele tre- buiră să se întoarcă și, deși le ceruseră mâna bărbați de rangul lor, consimțiră cu strângere de inimă la aceste

căsătorii nedemne de ele. Trebuie adăugat că, după ce dădu acest exemplu, basilisa își luă sarcina de a-și consola victimele; se ocupă activ de avansarea soților lor, și-i copleși cu onoruri și binefaceri.

Se poate ca — datorită firii sale autoritare și cu obiceiul pe care-l avea de a subordona toate lucrurile scopurilor sale politice — Teodora să se fi amestecat câte- odată cu prea multă indiscreție în treburile de familie și în căsniciile care n-o priveau. I s-a reproșat de a fi pus la cale căsătorii cu același despotism pe care-l punea în cârmuirea Statului, de a fi unit și despărțit oameni fără ca măcar să-i întrebe, numai pentru că așa-i plăcea ei. S-a văzut cum s-a străduit să împiedice căsătoria fiicei lui Germanos și cum s-a străduit s-o pună la cale pe sea a fiicei lui Belizarie. Dar astea nu erau doar niște treburi mărunte ale împărătesei: procedând astfel, Teodora avea planurile ei politice. Când, de pildă, a măritat-o pe Prejecta cu un nepot al aceluia Hypatios oare odinioară, în răscoala Nika, se proclamase împărat, era preocupată de fapt de a reduce la neputință un pretendent; rațiuni de același ordin au determinat-o de la început să protejeze amorurile Antoninei, apoi s-o împace cu Belizarie. Când interesele Teodorei erau în joc, sau când trebuia să-și servească rudele sau prietenii, scrupulele morale nu cântăreau câtuși de puțin. Se. știe cât de bine le-a măritat pe sora sa Cornito și pe nepoata sa Sofia; o mărită de asemenea pe fata lui Crisomallo, favorita sa, cu fiul lui Hermogene, maestrul oficiilor. Saturnius — acesta era numele tânărului bărbat — era logodit cu una din rudele sale, o fată frumoasă,

pură și de neam bun; împărăteasa rupse cu brutalitate căsătoria proiectată și-l obligă pe Saturnius s-o accepte pe fiica lui Crisomallo. Căsătoria avu loc; după nuntă Saturnius se plânse prietenilor săi că nu și-a găsit mireasa neatinsă. Dar o păți. Teodora porunci să fie arestat și bătut cu vergile pentru a-l învăța — spunea ea — să nu mai fie atât de flecar. Și alte căsătorii silite au fost — se pare — opera sa, și n-au izbutit întotdeauna prea bine. Cunoaștem puține amănunte ale acestor întâmplări; un fapt totuși este demn de remarcat. În toate aceste aventuri Teodorei îi păsa prea puțin de bărbat; ea însăși femeie, era întotdeauna, după cuvântul unui istoric „pornită în mod firesc să ajute femeile în nenorocire”.

Astfel apare ea, mai ales în măsurile pe care i le-a inspirat lui Justinian cu privire la cântărețe, dansatoare și la femeile pierdute. Cunoștea, pentru că trecuse prin asta, drojdia capitalei, și știa câtă mizerie și rușine ascunde; de la început uză deci de influența sa pentru a aduce în acest domeniu îmbunătățiri. Cred că la ea face Justinian o aluzie discretă, când într-una din ordonanțele sale privind reforma moravurilor, vorbește de persoana care de multă vreme îl înștiința. În secret la Constantinopol și că ei i se datorează ancheta care s-a soldat cu mai multe legi reparatoare și salvatoare. Se poate, în orice caz, crede, că ea a contribuit la ridicarea actrițelor pe care le lovise mizeria, fie îngăduindu-le să părăsească scena, fie făcând să cadă ultimele bariere care se opuneau la căsătoria lor. Căci în acel moment devenise un obicei general în societatea bizantină de a obliga adesea femeile să intre, împotriva voinței lor, în teatru, și de a le face să contacteze, sub cauțiune, angajamentul de a nu-și părăsi niciodată profesia. Pe viitor, legea declara nule toate acele contracte imorale și le autoriza chiar pe comediene să rupă legământul pe care-l făcuseră, salvarea nevinovăției lor fiind, în ochii lui Dumnezeu, un act în stare să scuze un sperjur. S-a dat ordin, sub pedepsele cele mai severe, guvernatorilor provinciilor și episcopilor, de a veghea la asigurarea libertății actrițelor și de a reclama împăratului dacă nu se respecta legea.

Pedepse foarte aspre îi loviră pe cei care încheiau contracte abuzive; în afară de confiscarea averii și de exil erau pasibili de o amendă de zece livre de aur — cam unsprezece mii de franci — plătite femeii respective ca să poată trăi în mod cinstit. Astfel, reintrate în viața normală, comedienele puteau să contacteze căsătorii cu cei mai înalți delimitări fără să aibă nevoie, așa cum ordonase odinioară Justin cu ocazia însurătorii nepotului său, să ceară în acest scop o autorizație imperială; aceeași înlesnire fu acordată ficeilor comedienelor.

Le fu impusă doar o singură obligație: aceea de a nu se mai urca niciodată pe scenă.

Dar, mai ales, păzitoare severă a moralei publice, Teodora ținea morțiș să-și moralizeze capitala. Se știe ce loc ocupa acolo criminala industrie a *lenonelor* și câte nenorocite erau antrenate, prin făgăduieli frumoase, în meserii infame. Se știe în ce măsură casele deochete umpleau Constantinopolul și prin ce angajamente rușinoase erau reținute acolo, adesea împotriva voinței lor, victimele acestui deplorabil trafic. Teodora voi să pună ordine în toate astea. O ordonanță imperială interzicea, sub pedeapsa cu moartea, de a târî, împotriva voinței sale, o fată tânără în desfrâu; fură interzise casele de toleranță; fură închise cele care existau, restituindu-se femeilor închise acolo banii pe care-i dăduseră pentru cauțiune; în sfârșit, se expulzaseră din oraș *lenonele* ca oameni vătămători și corupători ai moralei publice.

„Poruncim, spunea ordinul împăratului, ca toți supușii noștri, să ducă pe viitor o viață înțeleaptă, înțelepciunea fiind singura în stare să apropie sufletul oamenilor de Dumnezeu”. Însăși Teodora veghea să se execute măsurile la care-l îndemnase pe împărat, de a smulge pe bietele fete pierdute „din jugul rușinosului lor sclavaj”. Din ordinul său au fost strânse, laolaltă cu victimele lor, lenonele, și împărăteasa le-a cerut să declare, sub jurământ, cu câți bani le cumpăraseră pe acele nenorocite de la părinții lor.

La răspunsul lor că le plătiseră în medie cinci bani de aur de persoană, împărăteasa le cumpără pe toate acele

nefericite cu propriii ei dinari; și, dând în plus fiecareia câte un veșmânt curat și câte un galben le trimise înapoi la familiile lor. Acelora fără familie, împărăteasa se preocupă să le deschidă un azil. Pe coasta asiatică a Bosforului, într-un vechi palat imperial, ea fondă, pentru fetele care se pocăiseră, mănăstirea zisă Metanoia, adică a Pocăinței; și pentru a evita orice ispită viitoare a acestor nenorocite, pe care adesea numai nevoia le adusese la pierzanie, ea înzestră cât se poate de bogat această caritabilă instituție. Se povestește că unele dintre noile schimnice se acomodară destul de greu cu această nouă schimbare a existenței și preferară să se arunce în prăpastie din înaltul zidurilor închisorii lor. Se poate. Opera nu face totuși mai puțină cinste Teodorei și găsim o noblețe deosebită în aceste cuvinte ale ordonanței imperiale pe care fără nici o îndoială ea i-a inspirat-o lui Justinian: „Am numit magistrați pentru a-i pedepsi pe tâlharii și pe hoții care fură bani; n-ar trebui oare cu atât mai mult să-i urmărim pe tâlharii care fură cinstea și pe seducătorii castității?”

Trebuie oare să credem că toate aceste măsuri și această simpatie firească pentru femeile aflate în sărăcie și nenorocire erau determinate, la Teodora, de vreo amintire sau de vreun regret din trecutul ei și că, ar fi gândit, după cum se spune, ca și poetul:

*„Non ignara mali miseris succurere disco”?*¹¹

Lucrul este probabil, ca să nu spunem sigur, și el nu poate schimba părerea pe care ne-am făcut-o despre Teodora. Această dansatoare de odinioară, urcată pe tronul Cezarilor, nu era la urma urmei nedemnă de soarta sa. Pornită de foarte de jos, ea știu să fie, încluda cusurilor și viciilor sale, o mare împărăteasă, și din furtunoasa ei tinerețe căpătă, mai ales, printr-un straniu și neașteptat contrast, dragostea de lucruri serioase, grija constantă față de morala publică și de propria ei demnitate.

¹¹ Cunoscînd nenorocirea, știu să-i ajut pe nenorociți, (lat.).

Partea a treia

PREACUCERNICA TEODORA

I

PIETATEA TEODOREI

În viața vechiului Bizanț, religia ocupa un loc de frunte. În viața unei împărătese, ea constituia chiar o parte din protocol. La fiecare din marile sărbători, atât de numeroase, ale ortodoxiei, suverana, înveșmântată în purpură și aur, se ducea, urmată de un splendid cortegiu, la marile biserici din capitală, la Sfânta Sofia, sau la Sfinții Apostoli, la Sfântul Sergiu sau la Sfântul Mocius, la Sanctuarul Sfintei Maria sau la cel al Fecioarei Blacherne, și așezată pe tron, printre cubicularii și ostiarii săi, înconjurată de mulțimea împodobită a femeilor, a marilor demnitari, asista, plină de devotament, la liturghia divină, unde venea cu pioșenie, ținând în mână luminări, să îngenunche la picioarele altarelor, și să se roage în fața relicvelor sfinte. Străbătând străzile cetății, procesiunea imperială își desfășura fără încetare luxul pitoresc al costumelor oficiale, mereu altele, după cerințele ceremonialului.

Procesiunea se ducea, cu mare pompă, când să inaugureze vreo biserică nouă, când să venereze niște moaște renumite ca să obțină de la ele vindecări miraculoase, când la vreo faimoasă mănăstire ca să ceară binecuvântarea vreunui ascet renumit; alteori prin acțiuni solemne de iertare, mulțimea Domnului pentru victoriile acordate de providență armatelor imperiului; uneori veneau toți în haine negre de doliu, cu mișcătoare lamentații, să-l roage pe atotputernicul Dumnezeu să-și potolească mânia, să pună capăt flagelurilor, ciumei sau cutremurelor de pământ cu care El îngrozea capitala.

Ferm convinși că un împărat este alesul lui Dumnezeu, însărcinat cu cârmuirea lucrurilor omenești, siguri că în orice încurcături, în orice pericole, Dumnezeu își întinde asupra basileului mâna protectoare și îl ajută, cu inspirația sa, amestecat în toate ceremoniile cultului și în toate treburile bisericii, stăpânii Bizanțului duceau într-adevăr o viață pontificală.

Justinian simțea în această existență o plăcere deosebită. Foarte evlavios și chiar superstițios, el se credea obiectul sollicitudinii speciale a Providenței, și-i plăcea să constate așa-zisele minuni care se înmulțeau în favoarea sa. Își amintea cum, într-o zi, pe când era foarte bolnav, și când știința omenească nu mai era în stare să-l salveze, cei doi mari doctori, Cosma și Damian, pe care tot Bizanțul îi știa și cărora le venera puterea miraculoasă, coborâseră în mod special din înaltul cerului, ca să-l vindece pe prințul aflat pe moarte. Își amintea cum altă dată, grav atins de reumatism și aproape paralizat, s-a vindecat doar prin ungerea cu mir sfințit scăpându-și trupul de chinuri. Și, pătruns de gratitudine, se străduia fără încetare să-i dovedească recunoștință acelui Dumnezeu care-și arăta astfel dovezile ocrotirii sale. A păstra puritatea credinței, a apăra cu orice prilej Biserica, a reforma în spiritul disciplinei și al dogmei, a-i întinde și a-i propaga influența, era grija lui constantă. Îi plăcea să clădească biserici și mănăstiri. Îi plăcea și mai mult încă să se amestece în controversele teologice. A prezida concilii, a discuta cu episcopii, a se certa cu dizidenții, erau distracțiile lui favorite. Bun vorbitor foarte mândru de elocvența sa, de puterea erudiției sale, de logica demonstrațiilor, socotind, nu fără oarecare naivitate, că nu-și avea egal în arta savantă a controversei, îi plăcea să dea exemple prelaților prin

predici mieroase și pline de blândețe; își închipuia că-i convinge prin argumente de nezdrunțat și că-i convertește pe eretici; își petrecea nopțile discutând cu teologii sau alcătuind scrieri polemice, cu care apoi se lăuda peste tot. Toată viața s-a amestecat, adesea chiar indiscret, în treburile Bisericii; și cei care voiau să-i placă îl felicitau fiindcă izbutea să înmănușeze în discursurile sale „blândețea lui David, răbdarea lui Moise, clemența apostolilor și să realizeze sub domnia sa epoca ideală

predicată de profeți, în care filozofii vor fi regi și regii filozofi”.

Teodora manifesta și ea o grijă foarte mare față de exigențele etichetei pentru a nu se sustrage pioaselor datorii care se impuneau unei împărătese.

Ea avea prea multă finețe și simț politic ca să nu-și dea seama care era, într-un Stat creștin, importanța problemelor religioase și ce primejdie ar fi însemnat să nu se intereseze de ele. În sfârșit, pe deasupra, era în mod sincer pioasă. Avea, ca o bună bizantină, un mare respect pentru persoanele ecleziastice, pentru acei călugări cu chipuri austere, cu lungi veșminte negre, pentru acele femei evlavioase care renunțaseră la lume „ca să îmbrace veșmântul îngerilor și să devină cetățene ale cerului. Le era, ca toți oamenii din vremea sa, profund recunoscătoare pentru virtuțile, penitențele, rugăciunile prin care completau meritele insuficiente ale altor creștini. Ca Sf. Justinian, ea admira sincer „această viață monastică, ce-l pune pe om în legătură directă cu Dumnezeu, care-l face pur, puternic prin meditații, superior tuturor grijilor omenești”.

Îi plăcea să se înconjoare de sihaștri și de asceți; îi primea în mod familiar la Palatul Sacru, discuta cu ei despre lucrurile spiritului, se supunea cu plăcere cererilor lor și avea încredere în cuvântul lor.

S-a și văzut cum, pentru ca să-l vindece pe Justinian bolnav, ea a făcut apel la călugărul sirian Zooras; se știe cum l-a rugat pe marele sfânt al Palestinei, Sabas, să intervină pe lângă Dumnezeu ca să-i dea un băiat. Istoria relațiilor sale cu anahoretul Maras nu este mai puțin instructivă, nici mai puțin picantă.

Maras era unui dintre acei impetuoși sirieni a căror evlavie înflăcărată și zel, adesea temerar, nu se opreau în fața nici unui obstacol. Spre vârsta de treizeci de ani, chiar în ziua în care trebuia să-și celebreze nunta, fusese, chipurile, atins pe neașteptate de harul divin și preferase jugul ușor al Domnului „funestelor incomodități ale unirii trupești”. Intrat la mănăstire, s-a făcut remarcat prin austeritatea penitențelor sale, prin asprimea aproape excesivă a tratamentului pe care și-l aplica trupului. Foarte dur cu el însuși, nu era mai puțin sever nici față de alții. Se știe cu câtă violență a cutezat, la Palatul Sacru, să-i

dojenească pe Justinian și pe Teodora. Tocmai pentru asta i-a plăcut împărătesei. Socotind că un om atât de sfânt trebuie să fie atotputernic pe lângă Dumnezeu, ea l-a rugat să rămână la palat. Maras a refuzat. Ea i-a trimis atunci, prin vistiernicul ei, o sumă foarte mare pentru milostenii. Cu un dispreț insolent, preafericitul, scuturând cu pumnul lui viguros sacul care conținea banii, a aruncat monezile de aur în fața împărătesei și a șambelanilor năuciiți și îngroziți. Faptul făcu oarecare vâlvă în oraș și la Curte; dar Teodora nu se descurajă. Preafericitul se retrăsese pe cealaltă parte a Cornului de Aur, în mahalaua Sike, pentru a-și duce, în singurătate, aspra existență cu care se obișnuise. Plină de umilință, basilisa i-a prezentat scuze pentru că a cutezat să-l supună prin daruri ispitei, și l-a întrebat dacă cel puțin vrea să primească de la ea atâta cât să aibă ce mânca. Maras nici nu voi să audă.

— Nu există nimic în tine, răspunse el, de care să aibă nevoie slugile Domnului, decât teama de Dumnezeu, dacă ești în stare să dai dovadă de ea!

Și pentru a se sustrage solicitărilor imperiale, plecă mai departe să-și caute un loc mai liniștit.

Între timp aceste ciudățenii îl făcură celebru. Palavragii și sufletele pioase se duseră să-l vadă și să-i ceară să se roage pentru ei; favoarea pe care i-o arăta Curtea îi atrase și alte vizite. Într-o noapte tâlharii veniră să-l asalteze în cortul său.

— Dacă nu ne dai, i-au spus, tot ce ți-a trimis basilisa, te ucidem pe loc!

Atunci preafericitul a spus:

— Credeți-mă, n-am aur. Dacă aș fi voit aur, n-aș mai fi stat aici!

Dar hoții, increduli, puseră mâna pe spadă și unul dintre ei îl lovi pe Maras cu un baston. Nenorocire lor! Înainte de a fi sfânt sirianul era un atlet robust; cu un dos de mână îl trânti pe primul dintre adversarii săi, și înarmându-se cu bastonul victimei îi ciomăgi rând pe rând pe ceilalți șase hoți; îi legă cu grijă, punând alături spadele și reteveiele acestora; după care le spuse cu o liniștită ironie:

— V-am rugat, fiii mei, să mă lăsați în pace; păcat că nu m-ați ascultat: acum faceți-mi plăcerea și stați liniștiți până

la ziuă, și să vă între în cap că nu trebuie să disprețuiți niciodată nici chiar pe omul cel mai sărman!

Dimineața le dădu drumul, oprindu-le doar bâtele și săbiile. Întâmplarea făcu mare vâlvă la Curte; și când șambelanul trimis să afle amănunte, aduse la palat, pentru a arăta stăpânilor săi, trofee de victorie preafericitului, Justinian și Teodora căpătără pentru Maras o și mai mare admirație. Întâmplarea fu de folos în primul rând sirianului. Catadicsi, în sfârșit, a primi să i se clădească o mănăstire și trăi acolo multă vreme, nepierzând totuși prilejul să-i ocărăască zdravăn pe împărat și pe

împărătească, ori de câte ori i se iveria ocazia. Astfel când, în 542, muri în marea epidemie de ciumă, prinții hotărâră să-i facă funeralii solemne și trimiseră, pentru a asista la aceste funeralii, pe oamenii cei mai iluștri și mai nobili de la palat, cubiculari și senatori, episcopi, clerici și călugări. Și moartea sfântului păru la Constantinopol o calamitate publică.

Pentru acești asceți ciudați Teodora manifesta o nesfârșită indulgență. Orgoliul ei le accepta muștrările, insolențele, asprimile; măreția sa se umilea în fața zdrențelor lor. Atentă să-i protejeze, avea pentru ei o generozitate inepuizabilă, mila ei se concretiza în construirea de mănăstiri, de spitale, de orfeline. Justinian vorbește undeva despre darurile mărețe pe care basilisa le-a făcut bisericilor, spitalelor, azilurilor, episcopilor și călugărilor. Ea i-a dăruit călugărului Zooras,- pentru a se retrage cu discipolii săi, un vast domeniu în mahalaua Sike; a cumpărat, pentru a-i oferi azil patriarhului Alexandriei, Teodosie, o vilă frumoasă la Derkos, în Tracia; l-a rugat pe Iacob Baradeu să primească o casă în capitală, cu tot ceea ce-i era necesar; a fondat o mănăstire chiar în interiorul Palatului Sacru.

Pentru a-i primi pe străinii săraci pe care afacerile îi aduceau la Constantinopol, ea a construit mai multe hanuri întinse. A ridicat biserici, spitale pentru bolnavi și aziluri pentru cei săraci; s-a străduit să îmbogățească cele mai ilustre sanctuare cu daruri somptuoase. Îi plăcea să fie înfățișată în această liberală și caritabilă atitudine: pe o splendidă tapiserie brodată cu aur, care alcătuia o învelitoare pentru masa altarului din Sfânta Sofia, o vedeai vizitând, împreună cu Justinian, spitalele și

bisericile, „opere de seamă, scria un contemporan, ai acelor stăpâni ai lumii, ai acelor protectori ai cetății”.

Printre fundațiile sale, există una care a rămas cu deosebire celebră: construcția bisericii Sfinții Apostoli.

Pe colina unde moscheea lui Mahomed al II-lea își ridică astăzi cupolele cu semiluni, Constantin cel Mare a zidit o biserică închinată Sfinților Apostoli și fiul său a strămutat aici, cu mare solemnitate, așezându-le într-un sicriu de aur, rămășițele apostolilor Andrei, Luca și Timotei. În intenția fondatorului imperiului creștin, acest edificiu trebuia să slujească în același timp și de mormânt lui și urmașilor lui. În vremea lui Justinian, biserica primitivă crăpase de vechime; împăratul o dăruiește și Teodora își asumă sarcina s-o reclădească mai vastă și mai frumoasă.

În anul 536, împărăteasa puse în mod solemn prima piatră a noului edificiu, și marele arhitect care chiar în acel moment termina Sfânta Sofia, Antemius din Tralles, inaugură, cu concursul lui Isidor cel Tânăr, construcția sanctuarului. Ca și la Sfânta Sofia, se folosi și la Sfinții Apostoli de toate splendorile și de toate posibilitățile decorației bizantine. O pădure de coloane, smulse fără îndoială din templele păgâne, alcătuia de jur împrejurul bisericii un dublu etaj cu largi coridoare; pe jos, pe ziduri, marmurile de preț erau așezate într-o strălucitoare marchetărie; pe bolta cupolelor, pe pereții bazilicii, alături de Crist triumfător, înconjurat de Fecioară și de apostoli, se vedeau episoadele principale din viața terestră a Mântuitorului. Dar noua construcție era remarcabilă mai ales în privința planului. Avea forma unei cruci grecești; și în vreme ce la Sfânta Sofia o singură și imensă cupolă încununa edificiul, aici cinci cupole dominau intersecția și extremitățile brațelor crucii. Această dispunere care o amintea, se pare, pe cea a bisericii Sfântului Ioan

Evanghelistul din Efes avea să facă o strălucită carieră în istoria arhitecturii bizantine. În vreme ce Sfânta Sofia, prea greu de imitat, a rămas aproape unică, biserica Sfinții Apostoli, „noul firmament cu cinci domuri, cum spune un poet, înstelat cu mozaicuri de aur” a servit în mod constant ca model constructorilor din secolele următoare. San-Marco din Veneția nu este decât o replică a măreței biserici construită de Justinian și Teodora.

Cu un zel pios, Teodora urmărea progresul edificiului și legenda povestește că această construcție i-a pricinuit multe griji. Încă de la început au existat greutăți pentru stabilirea, unor fundații solide din cauza râului Lycus care slăbise terenul prin infiltrațiile sale.

Apoi urmă altă poveste. În momentul în care trebui să înceapă decorarea cu mozaicuri, Teodora băgă de seamă că nu mai avea bani ca să continue lucrul. Din fericire, apostolii în cinstea cărora se ridica biserica și ale căror rămășițe fuseseră descoperite în mod miraculos sub pardoseala vechii bazilici, veniră în ajutorul împărătesei. Căci minune, ea avu un vis în care Andrei, Luca și Timotei i se arătară și-i spuseră:

— Nu te neliști și nu cere nici un ban soțului tău, Justinian; ci du-te pe țărmul mării, dincolo de poarta lui Dexiorate; vei găsi acolo îngropate în pământ douăsprezece vase pline cu aur!

Teodora ascultă, și în adevăr, la locul arătat, se descoperiră vasele pline cu monezi însemnate cu efigia sfinților apostoli. Astfel suverana putu să-și termine edificiul și să-l împodobească din belșug.

Teodora totuși nu s-a putut bucura să-l vadă isprăvit în întregime; la doi ani după moartea sa, în 28 iunie 550, avu loc inaugurarea solemnă. Totuși, încă din timpul vieții, esențialul fusese făcut și, conform voinței lui Constantin, în acest Saint Denis al imperiului grec din Orient, s-au pregătit, într-o somptuoasă capelă, pentru ea și soțul ei, minunate sarcofage de marmură, unde urmau să fie așezate mai târziu sicriele de aur ale celor doi suverani.

Cu toată cucernicia, operele de binefacere și zelul pentru cele privitoare la credință, Teodora a fost judecată în diverse chipuri și adesea sever de Biserică. În vreme ce unii cronicari orientali o numeau „Teodora, darul lui Dumnezeu”, în vreme ce, prietenii ei din Siria o proclamau „împărăteasa care-l iubește pe Dumnezeu, care-l iubește pe Cristos, împărăteasa credincioasă”, în vreme ce mulți o socoteau „susținută de însuși Dumnezeu pentru a-i proteja pe cei necăjiți împotriva asprimilor furtunii”, alți cronicari, îndeosebi cei din occidentul latin, aveau pentru ea doar ocări și blesteme. Aceasta din pricină că în ochii ortodoxismului Teodora era cu vehemență suspectată de erezie. Foarte atașată patriarhului Sever, ea profesa pe față

doctrina monofizită, care respingea Conciliul din Calcedonia și nu admitea decât o singură ființă în persoana lui Cristos. Pentru a-și apăra prietenii, a sfidat pe față Roma și, până în ultima sa zi, și-a protejat cu încăpăținare partizanii împotriva fulgerelor pontificale. „Ea reîncălzea, spune un istoric, zelul ereticilor stabiliți în imperiu; îi copleșea cu daruri bogate pe cei din străinătate.” Dar asta nu era totul. Cu obișnuita ei ardoare, își împinse bărbatul pe același drum pe care se angajase ea însăși și, în numele intereselor Statului, l-a antrenat într-o politică ce neliniștea catolicismul. În vreme ce sentimentele religioase ale împăratului, respectul său față de ortodoxie, înclina să mențină unirea cu Roma și să-i persecute pe dizidenți, Teodora, mai puțin docilă și mai fină, își făcea alte planuri. Timp de douăzeci și unu de ani, cu o suplă și tenace dibăcie, trecând peste toate piedicile, și-a urmărit scopul, și și-a impus adesea voința în fața soțului ei; și dacă moartea, sosită prea curând, a împiedicat-o să-și realizeze din plin opera, politica în materie de religie pe care a dus-o face cinste inteligenței sale de om de Stat și ne dă pe deplin măsura influenței pe care ea a exercitat-o asupra spiritului și cârmuirii lui Justinian.

II

POLITICĂ ȘI TEOLOGIE

În momentul în care Teodora se urca, împreună cu Justinian, pe tronul Cezarilor, un grav conflict religios tulbura de multă vreme întregul Orient. Încă din secolul al V-lea, teologi subtili crezuseră de cuviință să explice cum, în persoana lui Hristos, se îmbinau umanitatea cu divinitatea și această unitate tulbura profund Biserica. În zadar, în anul

451, Conciliul din Calcedonia fusese tentat, cu aprobarea Papei Leon cel Mare, să facă lumină în doctrina ortodoxă asupra acestui punct și condamnase cu aceeași asprime atât erezia lui Nestorius care deosebea în Hristos două ființe distincte, cât și pe cea a lui Eutycles, care nu admitea în Hristos decât o singură ființă. Partizanii lui Nestorius ca și cei ai lui Eutycles — aceștia din urmă erau numiți monofiziți — refuzau în egală măsură să subscrie la condamnarea lor și partidul monofizit îndeosebi, având în fruntea sa oameni de mare valoare, sprijinit pe o puternică majoritate în Egipt și în Siria, susținut de horde de călugări fanatici și neînduplecați, devenea, pe zi ce trecea, tot mai stăpân pe Biserica bizantină. Ceea ce sporea gravitatea acestei dezbinări teologice era faptul că provinciile orientale, unde stăpâna monofizismul, nu erau prea strâns legate. În Egipt, în Siria se aflau naționalități puternic constituite, trăindu-și propria lor viață, întotdeauna gata să se desprindă de monarhie; credințele lor religioase nu erau altceva decât forma sub care se manifestau tendințele lor separatiste. Așa că împărații de la sfârșitul secolului al V-lea și începutul celui de al VI-lea, Zenon, Atanasie, fuseseră preocupați de concesiile care să dea satisfacție monofizitelor, preferind, pentru a restabili unitatea în Orient, să sacrifice, dacă era nevoie, unirea cu Roma. Încă de la venirea lui Justin I, de îndată ce, mai ales, Justinian și-a impus, în treburile Bisericii, puternica și aspră sa tenacitate, o altă politică învingea și, în fața persecuției declarate, monofiziții trebuiră să dea înapoi. Dar, cu toate asprimitile și persecuțiile partidul rămânea puternic în Siria, în Palestina, în Mesopotamia, și mai ales în Egipt, unde toate eforturile ortodocșilor se vădiră neputincioase; și peste tot, în comunitățile monofizite se aștepta mult de la Teodora.

Încă din tinerețea sa — s-a văzut — Teodora fusese în relații de prietenie cu creștinii din Egipt și din Siria și despre acele îndepărtate relații, ea păstrase o amintire tandră și plină de recunoștință. Pe de altă parte, se știe ce socoteli politice înclinau să-i favorizeze pe dizidenții orientali și să le sporească și mai mult ardoarea firească a simpatiei pe care le-o arăta. Încă înainte de a se urca pe tron, pentru a tempera furia persecuției, ea se folosise în mod activ în favoarea lor de influența atotputernică pe care

o exercita asupra lui Justinian. Ajunsă împărăteasă, ea se folosi pe față de trecerea pe care o avea, pentru a și-o pune în slujba lor. Ei i-a datorat Egiptul eretic anii îndelungați de îngăduință; ei i-a datorat Siria eretică reconstituirea Bisericii sale naționale persecutate; datorită protecției sale, dizidenții au putut; mai întâi să reentre în grații, apoi să-și înceapă liber propaganda, iar mai târziu să sfideze excomunicările conciliilor și asprimile puterii seculare; încurajărilor și concursului ei și-au datorat misiunile monofizite succesul lor în Arabia, în Nubia, în Abisinia. Toată viața, Teodora s-a străduit să caute un teren de conciliere și de înțelegere prin care, risipind neîncrederea și înfrângând opoziția orientalilor, să restabilească în Biserică și în Imperiu unitatea și pacea și n-a depins decât de ea ca dogma monofizită să devină, chiar în ciuda Romei, credința universală a monarhiei. Ca dar la suirea lui pe tron și ca gaj al bunelor intenții, ea începu prin a inspira piosului Justinian o neașteptată măsură de toleranță; episcopii și călugării fugari sau proscriși fură chemați din exil și reintrară, după ani îndelungați de absență, în bisericile și mănăstirile lor prădate și pustii. La chemarea împărătesei, monofiziții reapărură în capitală, ba chiar și în Palatul Sacru; cu toată împotrivirea ortodocșilor, fură văzuți căpătând încredere la Curte. Curând Teodora făcu și mai mult: îl determină pe Justinian să intre în relații directe cu dizidenții. Încă de multă vreme avea o mare admirație și o vie prietenie pentru Sever, patriarhul, înlăturat din scaun, al Antiohiei, pe care-l cunoscuse odinioară la Alexandria. Pentru credința, știința și elocvența sa, pentru curajul ferm de care dăduse dovadă în timpul persecuției, acest prelat era o glorie a partidului monofizit; spirit înalt, conciliant, dușman al disputelor deșarte, părea mai mult decât oricare altul dispus la înțelegere. Basilisa îl făcu pe bărbatul ei să priceapă, în ciuda silei sale, ce avantaj ar fi avut să se pună de acord cu un astfel de personaj, atât de influent, și reuși să-l convingă că o asemenea cucerire ar aduce din întregul Orient, nenumărate azeziuni la politica imperială. Cu foarte multă curtenie, cei doi suverani îi scriseră deci lui Sever pentru a-l ruga să vină la Constantinopol; dar patriarhul, nesperând nimic de la acest aranjament, se eschivă, și pretextând vârsta sa înaintată, slăbiciunea, pletele lui albe

„care, spunea el îmi vestesc moartea apropiată“ insistă să rămână la Alexandria. Teodora nu se descurajă. În lipsa lui Sever, discipolii săi fură invitați să se reunească într-o conferință cu ortodocșii „pentru a restabili unitatea“, și, într-adevăr, avu loc la Bizanț un colocviu. Cuvântul de ordine, foarte caracteristic, era de a arăta dizidenților o blândețe perfectă și o răbdare nemaipomenită. Ministrul basileului, care conducea dezbaterile, vorbi pe larg despre „dragostea de tată“, care umplea inima împăratului; Justinian, care prezidă el însuși ședința de închidere, manifestă o puternică dorință de conciliere. În ciuda bunelor intenții nu s-au putut înțelege totuși, spre marele necaz al Teodorei. Dar faptul de a fi făcut să urmeze atâta bunăvoință după înflăcăratele persecuții de odinioară era un mare punct câștigat. Între timp, grație noului regim de toleranță, monofiziții recâștigară terenul pierdut. În Asia, Ioan de Telia, unul dintre cei mai iluștri predicatori ai sectei, în ciuda ezitărilor celorlalți episcopi! din partid, făcea o activă propagandă. Reunind în jurul lui grupuri mici de credincioși, instruindu-i cu răbdare, îi puneă să citească *Scriptura*, să cânte *Psalmi*, și-i primea în această credință. În zadar l-au denunțat autorităților, l-au amenințat cu moartea. Curajos, își aduna, în taină, noaptea adepții în jurul lui. Deși sărăcăcios îmbrăcat, în veșminte sacerdotale zdrențuite, el nu făcea asupra, auditorilor săi o impresie mai puțin profundă; mereu pe drum, când la Alexandria, când la Constantinopol, convertea, porunceă preoților, umplea toată Asia cu emisarii săi. Se spune că în câțiva ani, a convertit la doctrina monofizită aproape o sută șaptezeci de mii de persoane.

În capitală, grație protecției declarate a împărătesei, activitatea dizidenților era și mai mare. Din întregul Orient, cei mai iluștri reprezentanți ai lor alergau la Bizanț: Petru, bătrânul episcop din Apameea, călugărul Zooras și alții. Însuși Sever, în ciuda ezitărilor Sale, a sfârșit prin a ceda în fața insistențelor basilisei, în fața reproșurilor coreligionarilor săi, care-i blamau aparenta inactivitate.

— Nu vă faceți iluzii, le-ar fi spus el; cu împăratul actual, nu vom stabili niciodată pacea. Totuși, mă voi duce la Constantinopol, ca să nu par o piedică în calea nădejdlor voastre; dar mă voi reîntoarce fără să fi ob-

ținut nimic!

Faptele părură la început să-i dezmință temerile. Primit cu mare pompă de basileu, instalat, datorită prieteniei Teodorei, chiar în palat, foarte ascultat de suverani, Sever nu întârzie să exercite asupra treburilor religioase o influență atotputernică.

Acum, monofiziții păreau într-adevăr stăpânii capitalei. Siguri de favoarea împărătesei, declarară cu îndrăzneală război ortodocșilor, opunând altare altarelor și baptisterii baptisteriilor. În ciuda opreliștii formale a legii ei țineau conciliabule, predicau în biserici, în casele particulare, în vile și în mahalale, făceau scandal în bisericile ortodoxe; cum erau binecunoscuți la Curte, nimeni nu se opunea uneltirilor lor. În mănăstirea care fusese construită pe un teren dat de împărăteasă, Zooras era pildă pentru toată lumea în ceea ce privește credința, umilința, mila sa; în fiecare zi, pentru a participa la pomenile pe care le împărțea, săracii se înghesuiau cu sutele la poarta mănăstirii sale; văzând de câtă trecere se bucura la palat și cum hotăra în treburile cele mai serioase, oamenii de lume, senatori și curteni nu se înghesuiau mai puțin să-și arate devotamentul. Femeile, mai ales, erau pline de entuziasm pentru predicatorii sirieni. Adversarii monofiziților le reproșau pe nedrept acestora că au pentru penitențele lor indulgențe deosebite, că și le recrutează mai cu seamă dintre curtezane, dansatoare, ființe pierdute de viciu, de lux, de adulter. În orice caz popularitatea lor printre femei era considerabilă și prin ele ei obțineau succese uimitoare.

Grație relațiilor pe care le aveau la Curte, grație, protecției fățișe a anumitor mari personaje de la palat, făceau fără încetare progrese, mai ales în înaltele clase ale societății. Li se aduceau eu sutele copii să fie botezați, și până și în anturajul lui Justinian șambelanii își făceau o glorie din a duce în lume austeră și aspră exigență a pustnicilor sirieni.

Pentru a atinge gradul lor de sfințenie, marele șambelan Teodor își risipi toată averea în pomeni, fericit de a ajunge sărac; comitele Tribonius, sfârșindu-și îndatoririle la Curte, se retrase într-o chilie și-și împărți timpul între rugăciuni și grija celor sărmani; și cei de la palat se străduiau să-i imite pe acești oameni pioși nădăjduind să merite cândva bunăvoința Stăpânului și să-și asigure salvarea veșnică.

Tocmai atunci patriarhul Constantinopolului, Epifan, muri. Acesta a fost pentru dizidenți prilejul unui alt triumf. În mănăstirea pe care împărăteasa a fondat-o în palatul Hormisdas trăia un om sfânt care se numea Antim. Fusesse episcop al Trebizondei și monofiziții îl stimau mult pentru doctrina, moravurile, disprețui său față de cele lumești și mai ales pentru curajul cu care „se desprinsese de legături mincinoase și predica adevărata credință”. Cucerit în taină la cauza ereticilor, el a fost ridicat pe tronul patriarhal cu sprijinul Teodorei și n-a întârziat, să suporte puternica influență a lui Sever și să ceară sfaturile acestui om în care vedea pe unul dintre marii învățați ai Bisericii.

Cam în același timp, muri și Timotei, patriarhul Alexandriei. Teodora, care-l iubise foarte mult pe acest pătimăș apărător al doctrinei monofizite, voi să-i dea un urmaș demn de el. Intre intransigentul Gaeamos, pe care-l susținea armata fanatică a călugărilor și Teodosie, ea îl alese pe acesta din urmă, mai ușor de mânuit și mai supus; și cum partidul exaltaților se încăpățina să-l vrea pe Gaeamos, ea acționă, conform obiceiului, cu toata vigoarea, La Alexandria, era datina ca patriarhul defunct să fie vegheat pe patul său mortuar de viitorul urmaș care, luând mâna dreaptă a mortului și-o pune pe cap și apoi, luând *paliumul*¹² sfântului Marcu și-l trecea în jurul gâtului. Cu tot sprijinul autorităților și prezența unui emisar al Teodorei, prietenii lui Gaeamos au izbutit să-l împiedice pe Teodosie să îndeplinească acest ritual de transmitere a puterii. Pentru a-l instala pe protejatul împărătesei, a trebuit să se facă apel la trupe, să se delege, în Egipt, un comisar extraordinar, eunucul Narses, șambelan și intim al Augustei. S-au bătut pe stradă timp de mai multe zile, femeile luând și ele parte la bătlie, de sus, de pe acoperișuri; la sfârșit, pentru a liniști răzmerița, s-a recurs la foc. Cu acest preț, puterea fu de partea cârmuirii și Teodosie se urcă în scaunul episcopal.

Prin intermediul lui Sever, Antim din Constantinopol se grăbi să intre în legătură cu noul episcop al Alexandriei și sub patronajul basilisei și cu complicitatea împăratului, cei trei patriarhi urmăriră pe față, „în interesul păcii”, cum ziceau ei, o politică favorabilă monofiziților. în zadar

¹² Palium - fâșie de lână albă cu cruci negre purtată de înalții pretați peste veșmintele de slujbă.

călugării ortodocși, paznici fideli ai credinței lor, denunțau prin scrisori înflăcărâte atitudinea ereticilor; în zadar îl înfățișară pe Sever ca pe un păgân, slugă a demonilor și suspect de practici magice, pe Petru din Apameea ca pe un destrăbălat „avându-și drept Dumnezeu, pânțele”, și îngăduindu-și cu femeile familiarități rușinos de deșănțate, pe Zooras ca pe un nebun, pe Antim ca pe un ipocrit, împăratul se făcea că n-aude și cu tot marele scandal al catolicilor, opera de corupție — cum spuneau ei — făcea progrese înfricoșătoare.

Din nenorocire pentru protejării Teodorei, un adversar neprevăzut sosi în acel moment la Bizanț. Era Papa Agapit. Trimis ca sol la Justinian de către Teodot, regele goților, și primit cu foarte mari onoruri la Curte, el n-a întârziat să se preocupe de chestiunile religioase și a refuzat cu hotărâre să intre în relații cu ereticul Antim. În zadar s-a supărat împăratul:

— Fii de părerea mea, i-a spus el Papei, ori te exilez.

În zadar Teodora, mai abilă, a încercat să-l înduplece pe pontif, prin făgăduirea unor mari sume de bani. Susținut de toată ortodoxia, Agapit n-a vrut să audă nimic. Și, prins între nevasta sa și suveranul pontif, basileul era foarte încurcat, cu atât mai mult cu cât, dacă e să dăm crezare legendei, însuși Dumnezeu se pronunțase pe față în favoarea monofiziților.

În afară de destituirea patriarhului, Agapit cerea alungarea lui Zooras. Justinian i-a atras atenția că monahul era un om cumplit care nu se temea de nimeni; Papa voi cu tot dinadinsul să dea ochi cu sirianul țicnit, pentru a-l obliga să se supună. Când trimisul pontifical se prezentă la mănăstirea preafericitului, găsi porțile închise; Zooras porunci să se răspundă că era în perioada postului mare și că legea divină interzicea să se discute în acel moment despre vreo problemă, fie chiar și cu împăratul.

— Nu mai am nimic de spus, adăugă el; dacă vreți să uzați de forță, n-aveți decât.

Descumpănit, trimisul se întoarse la palat. Împăratul, furios, porunci atunci șefului oficiilor să se ducă el însuși cu un detașament de soldați din gardă ca să-l aresteze pe preafericit. Dar, în momentul în care ministrul se întorcea pentru a străbate Cornul de Aur și a ajunge în mahalaua

Sike o izbitură neașteptată de vânt aruncă nava înapoi pe mal. Plecară din nou; când să debarce pe malul celălalt, o altă furtună împinse vasul în mijlocul valurilor. Exasperat, șeful oficiilor îi înjură pe marinari; forțară vâslele. Dar un fulger căzu dintr-o dată peste bastiment și despică puntea de la un capăt la celălalt. Socotiră atunci, în mintea lor proastă, că însuși Dumnezeu se lupta pentru Zooras și, fugind degrabă trimișii lui Justinian alergară să-i ducă știrea basileului stupefiat. Providența puse mai puțin zel în a-l apăra pe Antim. Împăratul, după o scurtă rezistență; îl sacrifică reprezentantului autorizat al ortodoxiei. Patriarhul fu destituit, și-n locul lui, Agapit îl puse pe preotul Menas. Era un succes de seamă. Papa nu mai avea când să se bucure. În mai puțin de o lună muri subit. După obiceiul partidelor, catolicii pretinseră că a căzut victima blestemelor adversarilor săi; monofiziții se bucurară de moartea sa, ca de o pedeapsă dreaptă a Domnului. Își recăpătară curajul, mereu siguri de ajutorul Teodorei, și-și reîncepură propaganda cu o ardoare nestăvilită, în mod public, Zooras nu se temu să boteze de Paști - un mare număr de copii aparținând familiilor de la Curte; și, în exaltarea lor, dizidenții merseră până la a insulta pe față pe însuși împăratul pe care-l acuzară de a-i fi trădat. Un energumen, Isaac persanul, cuteză să lovească cu bastonul o imagine imperială și să-i scoată ochii. Efervescența era mare în capitală și era de temut că partidele vor începe să se încaiere.

În această Criză, Menas, noul patriarh, dădu dovadă de hotărâre. În luna mai 536, în Biserica Fecioarei, vecină cu Sfânta Sofia, se adună un Conciliu prezidat de el ca să dea curs executării poruncilor lui Agapit. Timp de mai multe zile, prin fața episcopilor adunați defilău șefii și reprezentanții mănăstirilor ortodoxe din capitală, ai comunităților din Siria, Palestina și Sinai. Timp de mai multe zile, se citiră din Sfinții Părinți rugăciuni prin care, aducând în sprijin dovezi, acei paznici austeri ai credinței catolice îi denunțară Papei sau împăratului pe Antim și pe Sever, pe Zooras și pe Petru din Apameea. Timp de trei zile, trimișii Conciliului îl căutară pe Antim prin tot Constantinopolul; se prezentară, rând pe rând la Sfânta Sofia și la patriarh, la bisericile în care prelații ar fi putut să

caute azil, la mănăstirea Sfântul Sergiu unde se bănuia că l-ar fi ascuns partizanii săi, ba până și la Palatul Sacru și în Oratoriul Mihail, unde se spunea că fusese văzut. Peste tot găsiră porți închise și oameni gata să jure că l-ar fi văzut pe patriarh, dar care în realitate habar n-aveau ce se întâmplase cu el. Și, foarte încurcați, emisarii Conciliului îi interogau până și pe copiii de pe străzi ca să capete vești despre acuzatul de negăsit. Teodora ar fi putut să-i informeze pe episcopi. Prin grija ei, Antim găsisese o sigură și discretă ascunzătoare chiar în gineceul palatului imperial; datorită protecției sale, și alți acuzați izbutiră să se sustragă. Sinodul nu se opri însă pe loc pentru atâta lucru; el afurisi în toată legea pe Antim, pe Sever, pe Petru din Apameea, pe Zooras, le condamnă scrierile, declară persoanele lor despuiate de toate demnitățile ecleziastice, șterse numele lor din rândurile catolicilor. După care, preoții psalmodiară, înainte de a se despărți, în aclamațiile rituale: „Viață lungă împăratului! Viață lungă patriarhului! Afurisenie asupra lui Petru, Zooras și Sever, afurisenie asupra dușmanilor lui Dumnezeu! Avem un împărat creștin; de ce să ne temem? Să distrugem vizuina lui Zooras! Foc grotelor ereticilor! Să dăm năvală peste mănăstirea lui Petru! Avem un împărat ortodox, de ce să ne temem? Afurisenie asupra lui Sever, Petru și Zooras! „Credința creștinilor triumfă!“

Trei luni mai târziu Justinian, revenit cu totul la ortodoxie și supus docil influenței nunțiului pontifical Pelagius, sancționa, printr-o ordonanță imperială, sentimentele Conciliului. Le era interzis lui Antim, lui Sever și partizanilor lor să locuiască la Constantinopol sau în orice alt mare oraș al imperiului; le era interzis tuturor să-i primească sau să le ofere azil sub pedeapsa confiscării averii. Cărțile lor fură proscrise și se interzise să se facă copii după ele sub pedeapsa tăierii mâinii; predica le fu interzisă, și până și administrarea botezului și a împărtășaniei. Astfel Justinian se fălea că a restabilit pacea în Biserica și a asigurat prosperitatea Statului.

Teodora se încrezuse prea mult în puterile sale în ceea ce privește influența asupra împăratului; împotriva Papei și a ortodoxiei eforturile sale au fost zadarnice. Tot ceea ce a putut face a fost să-și salveze prietenii. Se știe cum l-a

ascuns pe Antim. Tot la fel i-a procurat iui Sever mijloace ca să fugă și patriarhul Antiohiei s-a putut duce în Egipt ca să-și sfârșească în liniște zilele, Zooras a fost exilat în Tracia și, în fața persecuției amenințătoare, toți cei care năvăliseră în Bizanț atrași de nădejdea victoriei, clerici, călugări, laici, se risipiră disperați, pe drept neliniștiți în ceea ce privește viitorul, în curând, într-adevăr, în Siria se aprinseră noi ruguri și, sub energica impulsivitate a lui Efrem, patriarhul Antiohiei, și a episcopilor săi, cu concursul susținut al autorității laice, mănăstirile fură închise, predicatorii întemnițați sau uciși, norodul credincioșilor monofiziți lăsat pradă sărăciei. Însuși Egiptul fu atins de această reacție. Patriarhul Teodosie, prieten cu Antim și cu Sever, fu chemat la Constantinopol, invitat să-și dea demisia, exilat în Tracia, cu tot clerul său, înlocuit la Alexandria de un prelat capabil de a face să se frângă orice rezistență, fie și prin teroare. În puțină vreme, în întreg imperiul nu mai rămaseră decât trei așezări episcopale ocupate de dizidenți.

Teodora nu era însă femeia care să îndure acest eșec. A trebuit să cedeze împrejurărilor, să asiste neputincioasă la ruina prietenilor ei și la triumful papalității: cu o abilitate suplă și cutezătoare, încercă să-și ia revanșa. În timp ce Conciliul din 536 culmina prin afurisenii sterpe, ea profită de moartea lui Agapit pentru a încerca să pună pe tronul pontifical un Papă ales de ea. În timp ce, sub influența nunțului roman Pelagius, ultima citadelă a monofiziților, Egiptul, părea pe cale de dispariție, la Constantinopol, chiar în palatul imperial, împărăteasa pregătea cu răbdare victoria Bisericii-persecutate.

III

CHIPURI DE CĂLUGĂRI ȘI DE APOSTOLI

În vremea în care, din întregul Orient, călugării monofiziți, persecutați de ortodocși, năvăleau spre Constantinopol, Teodora, dornică să le ofere azil și să le dea o dovadă răsunătoare a protecției sale, nu crezu că ar putea proceda mai bine decât strângându-i în Palatul Sacru.

Palatul din Hormisdas era una dintre dependențele reședinței imperiale. Situat pe malul drept al Mării de Marmara, el slujise ca locuință lui Justinian atunci când nu era încă moștenitorul prezumtiv al imperiului. Urcat pe tron, prințul ținuse să-și păstreze această locuință din tinerețe și o restaurase cu măreție, incluzând-o în incinta extinsă a palatului. Tocmai casa aceasta fu aleasă de Teodora ca să-și instaleze prietenii în ea și nu-i fu greu s-o obțină prin bunăvoința soțului ei. Justinian nu se supăraseră de a-i avea astfel sub mână sa și sub supravegherea directă a poliției sale pe șefii cei mai de seamă ai opoziției monofizite.

Prin grija basilisei vechiul palat-din Hormisdas se transformă deci, cum scrie un contemporan, „într-un mare și minunat pustiu al călugărilor. În apartamente s-au amenajat chilii; dintr-una din marile săli s-a făcut o biserică, din alta un refectoriu. Pentru cei mai în vârstă dintre călugări, pentru cei care cereau o grijă deosebită, anahoreți și schimnicii alungați din sihăstrie, stiliți constrânși să coboare de pe stâlpii lor, s-au construit în curți și sub porticuri, colibe de lemn, acoperite cu țigle sau stuf, unde putură să trăiască izolați, în meditație și rugăciune;

celorlalți călugări li se puse la dispoziție o casă vastă unde, sub conducerea unui abate, duceau în comun o viață austeră. Mai bine de cinci sute de călugări originari din cele mai diverse țări, vorbind limbile cele mai variate, fură astfel adunați într-o pioasă comunitate; și-n tot lungul zilei, pe coridoare, în curți, în sălile somptuoase ale palatului, n-auzeai decât murmurul rugăciunilor și psalmodierea cântecelor sacre, nu mai vedeai decât călugări bătrâni, cu barbă albă, prosternați la picioarele altarelor, străduindu-se prin veghe, austeritate și post, să merite salvarea veșnică. În curând prin pioșenia lor sirienii deveniră populari în capitală. La început se mirară toți de ciudățenia lor; apoi repede ajunseră să-i admire. Credincioșii alergară cu miile la mănăstire, curioși de acest spectacol nemaivăzut sau dornici să primească binecuvântarea preafericitelor; până și partizanii Conciliului din Calcedonia, surprinși și încântați, simțiră, încetul cu încetul, remușcări, căința le pătrunse în suflete și mulți dintre ei se convertiră la doctrina monofizită. Pătimașa Teodora mai ales, se ducea să-și viziteze protejații. La fiecare două sau trei zile, ea venea să îngenuncheze cu pioșenie la picioarele cenobiților, să le ceară binecuvântarea și rugăciunile, să le împartă pomeni mărețe. Sfârși chiar prin a-l hotărî pe Justinian, în ciuda prejudecăților, s-o însoțească; și împăratul însuși, cuprins de admirație, fu atât de adânc convins în urma discuțiilor pe care le avu cu călugării, încât voi, ca și soția sa, să-i cinstească și să-i ocrotească.

Firește, în acest entuziasm general, miracolele care se produceau prompt, chiar atunci când era nevoie, făcură să crească și mai, mult, în Bizanț, reputația acestei comunități.

Într-o zi credincioșii se înghesuiră în mare număr ca să primească împărtășania. Ca de obicei, în asistență se aflau multe femei și copii.

Deodată se auzi o trosnitură puternică. Sub picioarele mulțimii foarte compacte, edificiul se prăbuși, îngropând sub el sute de victime. De pretutindeni se ridicau gemete, strigăte de groază și de moarte; zgomotul ajunsese până la Palatul Sacru, și, în curând, vestea despre cumplita catastrofă se răspândi în întreg orașul. Dar Domnul, în mila să, veghea asupra aleșilor săi. După un scurt moment de stupeoare, zice-se că toți cei de față se ridicară întregi și zdraveni fără nici o rană, fără nici o contuzie, lăudând și

celebrându-l pe Domnul care-i salvase de la o moarte sigură. În fața acestei minuni, suveranii, bogătașii, întreg orașul, îi venerară și mai mult pe preafericiți, și însuși Justinian ținu să le facă cinstea să reconstruiască, pe cheltuiala sa, clădirea care se prăbușise.

În timpul anilor grei care urmară după Conciliul din 538, atunci când în întreg imperiul persecuția continua cu turbare, mănăstirea monofizită a Sfântului Sergiu — acestui hram îi fusese consacrată — datorită protecției împărătesei scăpă de furtună. În realitate, călugării erau într-un fel prizonieri în această așezare; le trebuia, ca să părăsească orașul, autorizația cârmuirii. Cu toate acestea, influența pe care o exercitau în jurul lor era considerabilă și cu toate că, cu timpul, numărul cenobiților a scăzut, o parte dintre ei având îngăduința să se întoarnă în ținuturile natale, totuși, atâta vreme cât a trăit Teodora, mănăstirea a prosperat; chiar după moartea basilisei, Justinian, în amintirea soției sale, a

ocrotit-o mai departe.

Cam tot în acea vreme, și tot grație sprijinului împărătesei, o altă comunitate monofizită se menținea la porțile capitalei. În mahalaua Sike, pe "malul oriental al Cornului de Aur, se ridica, în fața bisericii și a palatului Sfântului Maras, mănăstirea sirienilor.

Fusese fondată pe un teren dăruit de Teodora călugărului Zooras și mulți dizidenți care veneau în capitală găsiseră aici siguranță și liniște. Pe un teren învecinat, piosul Maras făcuse un cimitir pentru coreligionarii săi și un mare număr de oameni iluștri ai partidului fuseseră îngropați în - acest pământ. Devenit astfel un loc sfânt al monofizismului, mănăstirea era cât se poate de înfloritoare; șeful ei, abatele' Ioan, un călugăr originar din Armida, în Mesopotamia, avea mare trecere în fața împărătesei și chiar a împăratului; pentru zelul lui de a combate și a denunța păgânismul, consimți să-i ierte - lui Justinian credințele eretice. În acest adăpost sigur, încetul cu încetul, se adunară toate notabilitățile partidului care-și aflară acolo centrul de acțiune și de propagandă.

Astfel, în ciuda edictelor, în ciuda opreliștilor legii și a persecuției, Teodora își susținea și-și proteja prietenii. Peste tot le pregăti monofiziților aziluri. În insula Chios ea întemeie, pentru episcopii expulzați și călugării proscriși, o

casă de refugiu, alături de mormântul sfântului martir Isidor.

La Derkos, pe Pontul Euxin, unde a fost obligată, în timpul crizei din 536, să accepte ca-monahul Zooras, patriarhul Teodosie și clerul său să fie exilați, ea nu cruță nimic ca să îndulcească semicaptivitatea partizanilor săi. Nu se mulțumi să se îngrijească doar de nevoile lor, ci le încurajă în mod discret propaganda făcând astfel încât să lase să ajungă până la ei pe numeroșii credincioși care veneau lângă păstorii lor să caute ajutor și mângâiere; se strădui mai ales să le înlesnească înapoierea în capitală, cu scopul de a grupa în jurul ei și de a organiza toate forțele partidului.

În timp ce, într-adevăr, populațiile orientale, în ciuda persecuției, în ciuda exilului sau a morții preoților lor „se încăpățâneau în credința lor, marii șefi ai sectei înțeleseseră, abili, că singur palatul putea să vină în ajutorul Bisericii lor și că toate eforturile trebuiau depuse la Constantinopol pentru „a-l îmblânzi pe împărat”, cum zice un cronicar, și a înflăcări zelul împărătesei cu privire la credincioși.

Adoptând pentru uri moment o prudentă rezervă, ei se făceau că respectă ordinele cârmuirii, nefăcând o propagandă prea activă, evitând să predice său să poruncească preoților; contau pe timp și pe Teodora. Dar atitudinea lor nu plăcu tuturor coreligionarilor lor; existau, printre monofiziți, entuziaști și fanatici și aceștia voiau să se impună solitudinii suveranei.

Printre oamenii cei mai pătimiși ai partidului cel mai intransigent era Ioan, odinioară episcop la Memfis în Egipt. Îl urmăse în exilul său pe patriarhul Teodosie dar sufletul lui energic și pasionat, lacom de gloria martiriului, n-a întârziat să se plictisească de viața prea liniștită și prea prudentă care se ducea la Derkos.

— Ne numesc, spunea el adesea, păstorii bisericii lui Dumnezeu și totuși noi ne lăsăm mieii ca să fie sfâșiați de lupi. Stăm liniștiți acasă când ar trebui să murim pentru credința noastră.

Se întrista să-i vadă în jurul lui pe episcopi refuzând, de teama cârmuirii, ajutorul credinței, celor care alergau de atâta de departe până la ei.

— Pentru Dumnezeu, mai spunea el, nu știu ce mă ține să nu mă duc, de față cu toți, în Marea Biserică sau în Forum,

și să mă închin!

Sfârși prin a obține, sub pretextul că era bolnav, autorizația de a merge la Constantinopol pentru a consulta niște medici. Foarte bine primit de împărăteasă, care se ocupă ea însăși de găzduirea și întreținerea lui, el începu în curând să predice foarte liber, restabilind altarele și instruindu-i pe credincioși. Politicienii sectei, puțin neliniștiți de acest zel nepotolit, socotiră că Ioan se arunca în gura leului și că prin patima lui nebunească avea să compromită grav partidul; și cum

egipteanul nu voia să audă nimic și declara disprețuitor că gura leilor se închide cu cuvântul Domnului, cerură patriarhului să-l recheme la Derkos. Teodosie, încântat în taină de opera discipolului său, se eschivă spunând că împărăteasa era la curent cu intențiile lui Ioan și că ea îl primise bine. Se reîntoarseră deci către Teodora. Episcopii monofiziți o rugară să-l îndepărteze pe egiptean din capitală și, voind prin asta să fie pe placul preafericiților, ea consimți bucuroasă. Dar când veniră, în numele basilisei, să-i spună lui Ioan că trebuia să plece neîntârziat, sub pedeapsa cu moartea, preafericitul, cu obișnuitul lui curaj, alergă drept la palat și de îndată ce se află în fața suveranei, începu să-i reproșeze cu violență că s-a înțeles cu Justinian ca să mârhească biserica Domnului. Și cum Teodora nu pricepea nimic, el zise:

— Nu tu mi-ai spus, să părăsesc orașul? reluă el. Nu tu ai poruncit să mă omoare? Ce-ți trebuie mai mult?

Se explică; împărăteasa, foarte nemulțumită de trimișii necredincioși, nu consimți să-i ierte decât la rugămințile preafericitului. Totuși, ea se strădui să-i potolească puțin excesul de zel:

— Ai grijă, îi spuse, să rămâi la palat, ca să nu te pască vreo nenorocire; poartă-te bine, cum fac și ceilalți și nu mai hirotonisi alți preoți în capitală!

— N-am nici o dorință, făcu el; dacă am venit aici, am făcut-o cu unicul scop de a-ți cere îngăduința să petrec treizeci sau patruzeci de zile liniștit, într-o casă la țară, căci sunt foarte bolnav.

Încântată, Teodora îi acordă ceea ce voia. Dar Ioan profită de această îngăduință de a absenta ca să se ducă să predice în Asia Minor; deghizat în cerșetor, ajunsese până la Tars și obținuse mari succese. Totuși ortodocșii erau neliniștiți de uneltirile sale episcopii îi trimiseră lui Justinian scrisori destul de tari care-l anunțau că un călugăr eretic, scăpat din capitală, tulbura toată țara. Și de data asta, prin istețimea sa, sfântul știu s-o scoată cu bine la capăt. Întors în grabă în Bizanț, se grăbi să-i scrie Teodorei că regretă de a nu fi venit de atâta vreme s-o salute, dar sănătatea sa șubredă îl împiedicase în tot acest timp să iasă din casă. Astfel, când din ancheta deschisă părea să rezulte că episcopul incriminat putea foarte bine să fie Ioan Egipteanul, Teodora îl luă ea însăși pe garanție susținând că sfântul nu părăsise casa de la țară în care îi îngăduise să se retragă; și cum îl găsiră într-adevăr acolo, denunțătorii se făcură de răs. În mai multe rânduri, prin ingeniozități de acest fel, Ioan putu să-și reînceapă opera sa de evanghelizare. Preveniți dinainte de trecerea sa, credincioșii se adunau la întâlnirea fixată; noaptea, în mare taină, în timp ce străjile vegheau asupra siguranței adunării, episcopul împărtășea, hirotonisea preoți, încuraja pe credincioși; și când ortodocșii erau înștiințați de sosirea sa, el era de acum departe.

În capitală, activitatea sa nu era mai puțin susținută și înșiși politicienii au sfârșit prin a se înclina în fața admirabilului curaj și neobositului zel al preafericitului.

Între timp, prin alte mijloace, ei îi urmăreau opera. Grație împărătesei, Teodosie și prietenii săi fuseseră chemați la Constantinopol și, curând, vechea casă a patriarhului cuveni centrul partidului. La el se întâlneau toți oamenii mai activi și mai energici ai sectei. Alături de vechi luptători ca Zooras sau Petru din Apameea, găseai acolo oameni ca Iulian, viitorul apostol al Nubiei, ca Teodor,

viitorul episcop al Arabiei, ca Sergius din Telia, viitorul patriarh al Antiohiei și prietenul său Iacob Baradeu, care avea să ocupe scaunul din Edessa și să reconstituie biserica monofizită, și încă alții, Ioan, abatele mănăstirii siriene, care fu mai târziu episcop al Efesului și Constantin, care ajunsese episcopul Laodiceei. Ocrotiți pe față de Teodora, care cunoștea de multă vreme pe cei mai mulți dintre ei, toți fură bine primiți la Curte; basilisa îi recomanda fără încetare, adesea chiar îi impunea împăratului; și din nou catolicii se plânsesă că monofiziții, prin perfidia lor, înțesaseră palatul și cea mai mare parte a capitalei.

În curând ei făcură și mai mult. Persecuția ortodoxă măturase din scaunele lor majoritatea episcopilor dizidenți, și cârmuirea veghea cu foarte mare atenție să împiedice recrutarea clerului schismatic. Lucrul cel mai important atunci era să li se dea șefi credincioșilor; în ciuda precauțiilor luate împotriva lor, monofiziții reușiră, cu complicitatea Teodorei, acest lucru. Ocazia se ivi în anul 543. Harit Gassanidul, prințul triburilor arabe din deșertul Siriei îi ceru Teodorei să-i trimită doi sau trei episcopi pentru a întreține credința printre supușii lui. Cu grabă, basilisa îi căută pe acei preoți printre prietenii monofiziților, și lucru demn, de remarcat, alegerea ei fu pe placul lui Justinian. Împăratul, destul de încurcat de clerul său dizident, folosea cu bucurie în misiuni externe zelul devorant al predicatorilor schismatici; se mai folosisese de ei ca să-i creștineze pe arabii din Yemen și pe abisinienii din regatul lui Aksum, ca să-i cucerească la credința creștină pe păgânii din Nubia și din ținutul

Blemys și se știe cum a secondat Teodora, din toate puterile sale, acest apostolat. Cei doi suverani se arată deci de acord să aleagă dintre monofiziți episcopii pe care-i cerea prințul din deșert.

Cam de vreo cincisprezece ani trăia la Constantinopol un călugăr din Telia, numit Iacob Baradeu. Om foarte savant, hrănit cu știința siriană și greacă, era și mai celebru încă prin posturile sale, austeritatea, simplitatea vieții și excesul modestiei. De tânăr voise să fie sărac și-și împărțise toată averea săracilor; deveni repede faimos prin neglijența veșmintelor, asprimea moravurilor și vindecărilor miraculoase. Venit mai târziu în capitală și primit foarte

bine de împărăteasă, socotise mai înțelept să se ferească de ispitele lumii; se închise într-o chilie strimtă, nevoină să vadă pe nimeni, nevorbind cu nimeni și cu atât mai admirat de toți. Harit Gassanidul, care avu prilejul să-l întâlnească și să-i admire profetica sa clarviziune, avea o deosebită stimă pentru el. Teodora, care-l cunoștea bine, simțea pentru el o vie simpatie. Așa că pe acest gânditor, pe acest singuratic, pe acest ascet îl alesese ea ca să-i creștineze pe arabi și să reconstituie biserica monofizită. Întâmplarea avea să arate că nu se înșelase.

La sfaturile basilisei, Teodosie îl desemnă pe Iacob Baradeu pentru scaunul din Edessa și numi în scaunul din Bostra un alt călugăr din anturajul, său, pe arabul Teodor. Cu toată sila lor, cei doi trebuiră să cedeze în fața dorinței formale a Teodorei și să reentre în acea viață activă pe care ei sperau s-o părăsească. Confirmați episcopi de bătrânul patriarh al Alexandriei, cei doi plecară la diocesele lor. Dar, pe lângă misiunea, oficială, cei doi apostoli primiseră și instrucțiuni secrete. Cu acordul suveranei, Teodor fusese împuternicit să hirotonisească preoți, să numească episcopi, într-un cuvânt să reconstituie clerul monofizit în Orient. Drept câmp de acțiune Teodosie atribuisese — departe mult de limitele înguste ale diecezelor lor — lui Teodor întreaga Arabie, Palestina și deșertul, iar lui Iacob Baradeu Siria și Asia Minor în întregime. Împărăteasa, de acord cu patriarhul, încuraja această propagandă și făgăduia să-și pună influența în slujba prelaților.

În câțiva ani, Iacob Baradeu, prin energia, zelul și curajul său reconstitui într-adevăr biserica monofizită. Reluând opera pe care o întreprinsese în provinciile asiatice mai întâi Ioan din Telia și după el Ioan Egipteanul, el parcurse, adesea ascunzându-se sub straie de cerșetor, Siria, Armenia, Capadocia, Cilicia, Isauria, Pamfilia, Asia și insulele Rodos, Cipru, Chios, Mytilene predicând și instruind, hirotonisind preoți pentru noile comunități, organizând diocese și numind în ele episcopi, „răspândind”, după cuvântul cronicarului, „fluvii mari de sacerdoți în întregul imperiu roman”. În zadar, speriați de agitația pe care o provoca apostolul, prelații ortodocși se străduiseră să-l aresteze pe Iacob; în zadar Justinian, la cererea lor, puse un premiu pe capul său; sfântul dejuca toate intrigile

persecutorilor și-și continua marșul „pe drumul dreptății”. Mereu pe jos, ducând peste tot o existență de ascet, îl găseai când la Constantinopol, când în , Asia, când în Alexandria, mereu neobosit, mereu de negăsit. Prietenii săi erau convinși că însuși Dumnezeu îl proteja și întuneca mintea dușmanilor săi și se povestea în cercurile monofiziților, nu fără oarecare ironie, cum de multe ori cavalerii cârmuirii îl întrebau chiar pe el: „N-ai auzit spunându-se că Iacob-impostorul a fost în cutare loc?” și cum el își bătea joc de ei răspunzând: „— Da, mi s-a spus într-adevăr că a fost văzut în cutare district — și le indica o direcție cu totul opusă celei pe care se gândea el s-o urmeze — dacă vă grăbiți un pic caii, cu siguranță că-l veți ajunge!” Prietenia Teodorei și dibăcia coreligionarilor săi din capitală îl protejau și mai sigur pe apostol.

Cum legea canonică cerea, pentru confirmarea unui episcop, prezența a trei dintre colegii săi, Iacob, la sfatul patriarhului Teodosie, a trebuit să se întoarcă la Alexandria: aici a găsit prelați care, la porunca vechiului lor mitropolit, conferiră cu plăcere episcopatul la doi dintre însoțitorii sfântului. Cu concursul lor, Baradeu, la rândul său, confirmă alți episcopi în principalele orașe ale Siriei și Asiei. În același timp, prelații reținuți la Constantinopol numeau doisprezece episcopi pentru Egipt și Tebaida și, în fruntea - patriarhatului din Antiohia, vacant după moartea lui Sever, numiră pe un prieten al lui Iacob, savantul și piosul Sergiu din Telia. Astfel, un întreg episcopat neoficial se constitui pentru a dirija noua biserică ce trebuia, după marele ei învățător, să-și păstreze numele de iacobită. Cu foarte multă iscusință, Teodora, ca să favorizeze acțiunea protejaților săi, a găsit mijlocul să dea multora dintre ei însărcinări oficiale din chiar partea cârmuirii. Așa se face că Ioan, numit în secret episcop monofizit în Efes, a fost trimis de Justinian în Caria, în Lidia, și în Egipt ca să combată acolo păgânismul. Își realizează cu conștiinciozitate opera și merită, prin zelul său, să fie numit „distrugătorul idolilor, hărțuitorul păgânilor; dar el sluji și mai bine secta din care făcea parte și-și acoperi dioceza cu biserici și mănăstiri monofizite?

Doi patriarhi, douăzeci și șapte de episcopi unși, mai bine de o sută de mii de preoți și diaconi hirotonisiți,

acestea fură în câțiva ani rezultatele apostolatului lui Iacob Baradeu. Grație activității sale, cea mai mare parte a Orientului revenise acum la ceea ce numeau toți „credința preafericităților Iacob și Teodosie“, și, chiar dincolo de hotarele monarhiei, în Persia, în Arabia, în Abisinia, în-Nubia, biserici puternice mărturiseau credința monofizită Teodora, care fusese întotdeauna protectoarea acestei creștinătăți îndepărtate, care lucrase cu energie toată viața sa pentru triumful monofizismului, putea să fie mândră de opera sa.

Călugărul obscur pe care ea îl văzuse odinioară în vis, adăpând cu apă vie mulțimea romanilor, pustnicul pios pe care ea îl adusese odinioară la Constantinopol și-n care avusese încredere, îi răsplătise din plin nădejdea. A putut, pe patul de moarte, văzând succesele crescânde ale apostolatului lui Iacob, să creadă că visul politicii sale în materie de religie era înfăptuit.

Dacă astăzi, în Egipt și în Siria, mai există încă biserica iacobită, faptul se datorează numai lui Iacob Baradeu și Teodorei.

IV

PAPA ȘI ÎMPĂRĂTEASA

Când, în 536, Papa Agapit muri pe neașteptate la Constantinopol, Teodora concepu cutezătorul proiect de a profita de eliberarea neprevăzută a scaunului pontifical. De câțiva ani, trăia la Bizanț ca nunțiu apostolic, un diacon numit Vigiliu. Era un suflet ambițios, lipsit de scrupule, capabil, ca să parvină, de multe fapte reprobabile și de compromisuri. Provenit dintr-o familie senatorială, fusese odată ispitit să se urce pe scaunul sfântului Petru și s-a lăsat, în acest scop înfiat de Bonifaciu al II-lea ca urmaș al său. Obligat, în fața opoziției clerului roman, să renunțe la nădejdlile sale, el s-a întors către bizantini și și-a folosit misiunea diplomatică în capitală pentru a câștiga cu multă iscusință, favoarea Teodorei. Când basilisa furioasă de a fi cedat pretențiilor lui Agapit se gândi, pentru a-și lua revanșa, să aleagă ea un Papă dispus să cadă la învoială cu monofiziții, Vigiliu, bine văzut la Curte și a cărui ambiție îi garanta ascultarea, păru omul care trebuia să pună în practică planurile împărătesei.

Lui Vigiliu și Teodorei nu le fu deloc greu să se înțeleagă. Basilisa îi oferî nuntîului locul lui Agapit; el făgădui în schimb că va fi, pe tronul pontifical, instrumentul cu totul devotat al năzuințelor împărătesei. Se povesti chiar, mai târziu, că în schimbul protecției bizantine, el se angajă în mod și mai oficial: făgădui să renege Conciliul din Calcedonia, să-l repună în scaun pe Antim, să scrie marilor șefi ai monofizismului, Teodosie și Sever, ca să le dovedească totala sa conformitate de vederi cu ei. Drept răsplată a serviciilor pe care le aștepta de la el, Teodora, îi

înmână lui Vigiliu o mare sumă de bani. „Pentru cel care a studiat caracterul lui Vigiliu — a spus un foarte pătrunzător istoric — nici o stipulație nu părea a fi departe de problema inițială. Era capabil de orice făgăduială, sau cel puțin era în stare să te lase să nădăjdui ești orice.

Ceea ce este sigur e că a plecat în grabă la Roma ducând scrisori pentru Belizarie și soția sa Antonina și că aceste scrisori îi indicau generalului ce are de făcut în termeni care nu mai îngăduiau nici o obiecție. În numirea noului Papă, Justinian era hotărât să-i lase mână liberă Teodorei, dorind să-i ofere această compensație în urma eșecului pe care-l încercase, și poate că în secret satisfăcut de o soluție care să restabilească unitatea Bisericii, punându-l pe pontiful roman de acord cu orientalii.

În timp ce la Bizanț se negocia acest pact, în Cetatea Eternă evenimentele mergeau înainte. Cu toate că la acea dată Belizarie debarcase în Italia, Roma era încă în mâinile ostrogotilor. Regele Teodot, simțind din instinct ce importanță avea, în acea conjunctură să se asigure de suveranul pontifical, numise cu toată graba un succesor după Agapit, în persoana diaconului Silvestru, pe care-l presupunea devotat intereselor sale. Când Vigiliu sosi în Italia, pentru a se așeza în scaunul sfântului Petru, conform dorinței Teodorei, trebui mai întâi să-l dea jos pe Silvestru. Lucru greu și cu atât mai neplăcut cu cât, pentru a se face agreat la Constantinopol, noul Papă avusese grijă, să-i cheme pe bizantini în Cetatea Eternă și să-i predea Roma, în 536, lui Belizarie.

Vigiliu era foarte decepționat; Teodora, prea puțin mulțumită. Ea încercă totuși, indiferentă în fond în ceea ce privea persoana, de a obține de la Silvestru ceea ce nădăjduia, de la Vigiliu și-i ceru să-l repună pe Antim pe tronul pontifical. Noul Papă refuză cu energie. Atunci împărăteasa se hotărî, să se apuce de treabă. Ordine oficiale îi fură trimise lui Belizarie poruncindu-i să-l destituie pe Silvestru și să-l pună în locul lui pe Vigiliu. Patriciul ezită, destul de plictisit de silnica treaba care i se cerea; dar, alături de el, Antonina, foarte dornică să-i fie pe plac Teodorei, îi combătu scrupulele și, pentru a triumfa, ambițiosul Vigiliu, agitându-se în jurul generalului, folosea, se zice, argumente nu mai puțin hotărâtoare. îi făgădui patriciului bani și cum nu putea să contracareze fără

pericol, dorința basilisei, Belizarie sfârși prin a se preta la complotul urzit împotriva bietului Silvestru.

Dar chiar în acel moment ostrogoții, sub ordinele regelui Vitiges, reluară ofensiva. O armată formidabilă asedie Roma; pentru apărare, Belizarie avea doar cinci mii de oameni ascunși în spatele meterezelor prost reparate, în mijlocul unei populații nemulțumite care suferea pe nedrept grozăviile asediului și peste care sufla vântul trădării. Când i se aduseră deci preținsele scrisori ale Papei, prin care pontiful se oferea să predea regelui goților poarta Asinaria, vecină cu reședința sa din Latran, patriciul fu puțin emoționat; dar băgă repede de seamă că aceste piese „doveditoare” fuseseră plătuite fără rușine; cuprins de simpatie față de victimă, făcu în taină, de acord cu Antonina, un ultim efort pe lângă Silvestru. îi sugeră să facă el însuși, în fața Teodorei, concesiile pe care le aștepta de bunăvoie de la Vigiliu și să scape astfel de soarta care-l amenința. Cu curaj, amintindu-și că era păzitorul ortodoxiei, Silvestru refuză. Evenimentele aveau să-și urmeze cursul.

Pentru a dezminți zvonul trădării care circula pe seama sa, Silvestru părăsise palatul Latran și se retrăsese departe de ziduri, pe Aventin, în vecinătatea bisericii Sfânta Sabina. Aici a trimis Belizarie să fie căutat, jurându-se pe fiul său vitreg, Fotios, că nu i se va întâmpla nimic supărător. În ciuda temerilor celor din preajma sa, care-și băteau joc de jurămintele grecilor, Silvestru se duce la palatul Pincio și, în adevăr, această primă întrevedere se termină fără violențe. În ultimul moment Belizarie ezitase. La câteva zile după asta, Papa fu din nou chemat de general. Dar pontiful, neliniștit, refuză să părăsească biserica ce-i slujea de azil; în sfârșit se decise și, cu o suită numeroasă plecă, încredințându-și cauza Domnului. Dar abia sosit la palatul patriciului, Silvestru fu despărțit de însoțitorii săi care fură reținuți în anticameră; singur cu Vigiliu, el fu introdus în apartamentele intime. Un spectacol straniu îl aștepta. Pe un pat de odihnă, Antonina culcată cu nepăsare, părea o suverană care primește un supus; la picioarele sale, Belizarie, așezat ca un îndrăgostit, părea un servitor ascultător al tuturor poruncilor sale.

— Ei bine, senior Papă, exclamă soția patriciului, ce v-am făcut, noi și romanii, ca să vreți să ne predați goților?

Ceea ce spuse după aceea, nu se mai știe. Se știe doar

ceea ce se întâmplă. Despuiat de ornamentele sale sacerdotale, Papa fu îmbrăcat în haină de călugăr; apoi un slujitor al lui Belizarie se duse să spună clericilor rămași în anticameră:

— Seniorul Papă a fost destituit și făcut călugăr!

În toiul consternării generale Vigiliu fu ales Papă chiar a doua zi sub presiunea autorității bizantine.

Asta se întâmplă în martie 537.

Nenorocitul Silvestru, expedit de Belizarie în Lycia n-avea să mai revadă niciodată Cetatea Eternă.

Un moment Justinian înspăimântat de amploarea nelegiurii săvârșite împotriva pontifului, s-a gândit să întenteze un proces în toată regula și să-l reazeze pe scaunul său dacă se dovedea nevinovat.

În ciuda Teodorei, el a poruncit să fie retrimis la Roma, și "Vigiliu, foarte neliniștit, se și întreba ce-i va aduce viitorul.

Din fericire, Antonina era acolo; mereu dornică să fie pe placul împărătesei, ea îl determină pe Belizarie să-l predea emisarilor lui Vigiliu pe nefericitul său predecesor. Exilat în insula Palmaria, redus „la pâinea durerii și la apa spaimei, Silvestru muri la puțină vreme după asta, victimă nevinovată a ambițiilor lui Vigiliu a intrigilor Antoninei și a politicii Teodorei.

Împărăteasa părea să fi izbutit; își făcuse un Papă credincios ei. Dar, odată instalat, Vigiliu își schimbă atitudinea. Cu toate sfaturile Antoninei, cu toate somațiile, lui Belizarie, el încercă să meargă pe căi ocolite și să amine îndeplinirea făgăduielilor. Dușmanii săi spun că a sfârșit prin a ceda, și că a adresat marilor șefi ai monofizismului/Teodosie, Antim și Sever, o scrisoare în care a aderat la doctrina lor; dar documentul este de o autenticitate mult prea suspectă și recunoașterea publică a credinței oficiale pe care Papa a adresat-o împăratului și patriarhului Menas nu este împotriva ortodoxiei. De asemenea și împrejurările i-au sugerat pretexte ca să nu se execute. Italia, devastată de război, era într-o situație preia critică pentru ca Papa să nu fie scuzat de a fi uitat oarecum de problemele religioase; atașamentul față de Occident al Conciliului din Calcedonia și tradiția sfântului Leon justificau, pe de altă parte, tergiversările pontifului. Însăși Teodora părea să fi înțeles pericolul pe care l-ar fi adus o bruscare a lucrurilor,,

și, încrezătoare în Vigiliu, așteptă, la început cu răbdare, ca aceștia să-i fie propice momentul de a-și îndeplini făgăduielile. Cât despre Justinian, foarte supus atunci influenței nunțului Pelagiu, prieten bun al Papei, n-avea nici o dorință să-i favorizeze pe monofiziți. Vigiliu putu deci, fără prea mare greutate, să rămână, fără a se certa cu Teodora, fidel ortodoxiei romane. În concluzie, în ciuda intrigilor împărătesei, tentativa de a pune mina pe scaunul apostolic a eșuat total.

Totuși, Teodora nu era femeia care să se lase înșelată fără să pedepsească; o dovedi chiar în acest moment. Avusese odinioară ca favorit pe un anume Arsenios, om destul de pătat și pe deasupra aparținând sectei eretice a samaritenilor, pe care ea îl făcuse bogat și senator ilustru; în momentul revoltei samaritenilor în Palestina ea primise cu plăcere sugestiile sale împotriva creștinilor. Dar de atunci Arsenios își schimbase partidul; se convertise la creștinism, primise botezul din mâinile sfântului Sabas și depunea un zel de neofit să apere noua sa credință. La Alexandria, unde se retrăsese, s-a gândit să se facă plăcut împăratului, favorizând din toate puterile reacțiunea calcedoniană pe care o inaugurase, cu sprijinul guvernului, patriarhul Paul, urmașul lui Teodosie. Teodora firește, îi păstră ranchiună, din pricina acestei greșeli; și-l făcu să vadă asta. Opoziția monofizită se închea în Egipt și patriarhul era fără încetare obligat să acționeze cu asprime. Arsenios făcu pe zelosul; îl determină pe Rodos, prefectul augustal, să execute, fără judecată, pe unul dintre adversarii arhiepiscopului. Actul era ilegal; rafinementele de cruzime care însoțiseră acest act, sporiseră grozăvia. Împărăteasa

găsi repede ocazia să se răzbune. Arsenios și Rodos fură arestați, judecați, executați; bunurile le fură confiscate. Patriarhul Paul, în ciuda tăgăduirilor sale, fu implicat, ca părtaș în această* afacere și pus la dispoziția sinodului din Gaza. Basilisa putea să fie mândră de opera sa; cu aceeași lovitură făcuse să fie destituit un prelat odios monofiziților, dând un răsunător exemplu de pericolul care-i păstrea pe funcționarii ce slujeau cu prea multă docilitate — chiar din ordinele împăratului — interesele ortodoxiei, și pedepsise în sfârșit pe un vechi prieten devenit un trădător. Vigiliu trebuia să ia aminte și el la tenacitatea urii sale și la imprudența de a înșela speranțele Teodorei.

Acestea se petreceau în vremea în care biserica monofizită începea să se reconstituie; și prelații Curții, ca să placă suveranei, se străduiau să caute un mijloc de înțelegere cu dizidenții. Unul dintre ei, Teodor Askidas, episcop din Cezareea, avu norocul de a dibui printre textele aprobate de Conciliul din Calcedonia trei opusculе, „trei capitoare”, cum li se spuneau, atinse în mod notoriu de erezie nestoriană și ai căror autori erau foarte odioși monofiziților. Foarte mândru de această descoperire, prin care nădăjduia să-i joace un renghii serios rivalului său de influență, nunțiul roman Pelagius, îl înștiință pe Justinian și lingușind mania teologică a împăratului îl rugă să analizeze această chestiune. Îi arată în plus că avea mijlocul de a risipi neîncrederea monofiziților, și Conciliul „reînnoit și curățat” va fi fără dificultate acceptat de toți. Justinian care, sub influența Teodorei, revenise atunci la politica de reconciliere, se lăsă sedus; dizidenții, încântați de a vedea compromisă opera Sfântului Leon, îi împingeau pe toți, chiar și pe cei mai intransigenți la noua formulă a uniunii. Cearta „celor trei capitoare” începu.

Aici îi căzu Teodorei în mână Papa Vigiliu. Acesta fu invitat să-și dea adeziunea la edictul prin care împăratul pronunțase condamnarea textelor incriminate și, pentru a-l hotărî la asta, Justinian folosi, cu destulă brutalitate, forța. La 22 noiembrie 545, cum Papa celebra slujba în biserica Sfânta Cecilia din Transtevere, biserica fu pe neașteptate încercuită de soldați. Secretarul imperial de

care asculta detașamentul, intră în sanctuar și-i făcu cunoscut pontifului să-l urmeze fără întârziere, înainte ca asistența să-și poată da seama, Vigiliu fu arestat și îmbarcat în grabă pe o navă care staționa în apropiere de Tibru. În vremea asta, pe mal, rândurile mulțimii se îngroșau. Un grup de credincioși care-l urmăseră pe Papă îi cereau, prin strigăte puternice, binecuvântarea. Pe puntea navei, Vigiliu rosti asupra lor o rugăciune. Intre timp funcționarul imperial grăbi pornirea și curând vasul începu să coboare pe fluviu. Dar atunci avu loc o altă întâmplare: mulțimea, care-l detesta pe pontif, începu să huiduiască în timp ce o grindină de proiectile, pietre, bastoane, se abătu asupra navei.

— Moarte ție, striga poporul, nenorocire ție! Ai făcut rău romanilor: *rău* să-ți fie și ție acolo unde te duci!

În sfârșit, nava, împinsă de curent, fu în afara valului acelor turbați; Vigiliu putu să ajungă la Porto și de acolo se îmbarcă pentru Siracuză.

Imaginația populară îi atribui o parte din această lovitură de teatru, Teodorei. Se povestește că ea a fost cea care a ordonat această răpire.

„Afară sau în biserica Sfântului Petru, îi scrisese ea emisarului său, arestează-l pe Vigiliu oriunde îl vei găsi și aduni-l nouă. Dacă nu, pe bunul Dumnezeu,, te jupoi de viu!”

Indiferent de aceste scorneli, se pare că Papa se temea într-adevăr de răzbunarea suveranei ale cărei nădejdi le trădase; puțin dornic de asemenea să se angajeze în acest „viespar teologic al celor trei capitole”, puse prea puțină grabă în a se prezenta la Constantinopol. Nu ajunsese aici decât după paisprezece luni, la 25 ianuarie 547; dar cum avu între timp răgazul să reflecteze și să-și recapete curajul, cum se simțea susținut acum de opoziția întregului Occident, sosi aici cu sentimente foarte diferite de cele pe care le aștepta Curtea. Ca și Agapit odinioară față de Antim, el refuză să intre în legătură cu patriarhul Menas și-l excomunică în mod brutal împreună cu toți aderenții săi. Dar în curând se mai domoli; stingherit de amintirea angajamentelor sale de odinioară, cedând obsesiilor basileului, energiceii voințe a Teodorei, măgulit de asemenea de politețile teologilor de la Curtea bizantină,

admise posibilitatea de a afurisi cele trei capitole.

Începând din luna iunie, ca să fie pe placul împărătesei, se împacă cu patriarhul; puțin după asta mai făcu un pas. I se dovedi că s-ar putea, fără să se atingă de Conciliu, să condamne cele trei capitole; în curând, nici nu mai fu sigur că ar avea, dreptate. Cu toate amenințările însă, refuză cu încăpăținare să subscrie la edictul imperial, socotind că urmașul sfântului Petru nu se putea coborî până la simpla ratificare a deciziilor împăratului în materie de credință; dar se angajă oficial, în prezența basileului și a miniștrilor săi, să condamne cele trei capitole și, ca gaj al făgăduielilor sale, înmână lui Justinian și Teodorei două declarații exprese întărite de semnătură. Și, foarte mândru ele a fi rezolvat toate dificultățile situației, entuziasmându-se la gândul de a fi judecat o atât de înaltă cauză, se umflă în pene că redăduse, prin înțelepciunea sa, pacea Bisericii; închise deci cu brutalitate gura aceloră dintre consilierii săi care protestau și, în ajunul Paștelui din anul 548 își publică sentința. Păstrând în mod oficial

autoritatea Conciliului din Calcedonia, el condamnă scrierile celor trei doctori incriminați. Acesta fu ultimul triumf al Teodorei. În ajunul morții, ea a putut să creadă, văzând umiliința Papei și progresul crescând al Bisericii monofizite, că și-a răzbunat eșecul din 536, că a pedepsit trădările lui Vigiliu, că a făcut să izbucnească, cu puterea unei energii tenace, politica religioasă la care visase.

Biserica nu i-a iertat Teodorei nici brutala destituire a lui Silvestru, nici fidelitatea încăpăținată pe care a păstrat-o monofizismului, nici violența autoritară de care s-a folosit ca să-și satisfacă mâniile împotriva persoanelor eclesiastice, și din pricina căreia în special Vigiliu a încercat o amară experiență. În ceea ce-l privește pe Vigiliu, în virtutea unei vechi axiome care nu se potrivește decât bogaților — acesta a îndurat unele afronturi în afară de cele poruncite de ea de care împărăteasa nu putea fi făcută răspunzătoare, ca, de exemplu, asprele tratamente care i-au fost aplicate acestuia și care sunt în mod incontestabil posterioare morții Teodorei. Din veac în veac, istoricii eclesiastici au acoperit numele împărătesei de blesteme și de ocări și există ceva aproape ridicol în animozitatea cu care unii dintre ei, văd în soția lui Justinian, „o a doua Evă preasupusă șarpelui, o nouă Dalilă, o altă Irodiadă, înădită la sângele sfinților, o

fintă a iadului, tulburată de Satan, înțepată de musca dracului, înverșunată să rupă pacea răscumpărată prin sângele preoților și martirilor Teodora merită să fie judecată altfel decât prin acest val de vorbe deșarte. Sigur că a pus prea multă ardoare pătimașă în a-și realiza planurile, prea multă violență autoritară, prea multe dușmăanii încăpăținate, prea multă cruzime rece uneori; a dat totuși dovadă, în această problemă, de calități eminente: o fermitate bărbătească, un sentiment foarte ascuțit al necesităților cărmuirii, o inteligență lucidă și puternică de om de Stat. A fost constantă în planurile sale, credincioasă prietenilor și politica complexă pe care a impus-o lui Justinian în materie de religie a fost, în ciuda ezitărilor și schimbărilor bruște de atitudine, destul de demnă, după toate aprecierile, chiar de un împărat.

V

MOARTEA TEODOREI

La 29 iunie 548 Teodora muri de cancer după o destul de lungă suferință.

Pentru a aduce ultimele omagii împărătesei moarte,, mulțimea curtenilor și demnitarilor s-a adunat în jurul ei în sălile Palatului Sacru. În Tricliniul celor nouăsprezece paturi fusese expus, conform ceremonialului, cadavrul îmbălsămat ai suveranei. Pe patul în întregime din aur, ea se odihnea înveșmântată în purpură, încununată cu diadema imperială, cu picioarele încălțate în papuci roșii de purpură; pe chipul ei descoperit, moartea nu-și pusese încă pecetea; puțin mai palidă ca de obicei părea că doarme liniștită. În jurul înaltului catafalc pe care străluceau bijuteriile cele mai prețioase ale coroanei, aveau, înfipite în coloane, mii de torțe de argint și de aur; încet, în aerul îngroșat, urcau printre flăcările luminărilor norii tămâiei de Arabia, parfumul greu al plantelor cu miros de rășină; la picioarele culcușului funebru,, eunucii, cubicularii, femeile din casa imperială plângeau sfâșietor.

Pentru ultima oară, prin fața suveranei moarte defilă întregul Bizanț într-o procesiune solemnă. Patriarhul

Menas, urmat de numerosul cler din marea biserică;; Papa Vigiliu însoțit de călugări și de episcopi; apoi Senatul în haine de ceremonie, patricienii, magistrații, înalții șefi militari, mulțimea demnitarilor palatului și a administrației; apoi lungul șir al femeilor: patricii cu centura de onoare și magistrisse, soții ale prefectilor, consulilor, chestorilor, doamne de la Curte și cameriste; toate veniră rând. pe rând, la chemarea prepozitului, să aducă un ultim omagiu basilisei. La sfârșitul lungului cortegiu Înaintau prinții din familia imperială și însuși Justinian, înlăcrimat, copleșit de gravitatea pierderii pe care-o socotea, pe bună dreptate, ireparabilă. Femeii pe care o adorase îi aducea, ca ultim dar și supremă amintire, bijuterii somptuoase, stofe minunate brodate cu aur și în- stelate cu pietre scumpe, dar funebru care trebuia s-o însoțească pe defunctă în mormânt, simbol al ultimei străluciri a acelui lux și a acelei pompe pe care ea le iubise atâta. Cuprinzând în brațe scumpul "trup neînsuflețit, bătrânul basileu, cu ochii scăldați în lacrimi, își luă ultimul rămas bun de la Teodora sa.

Atunci, la un semn al suveranului, purtătorii "imperiali ridicară sicriul; după care marele maestru al ceremoniilor se apropie de moartă, și repetă de trei ori, cu voce tare, cuvintele rituale:

— Ieși de aici, basilisă; regele regilor, stăpânul stăpânilor te cheamă!?

Și, urmând sicriul pe sub bolțile palatului, procesiunea imperială se alcătui și se desfășură pentru ultima oară. Afară, sub porticurile. Augusteionului, o mulțime în doliu aștepta trecerea cortegiului; la porți, pe terase, la ferestrele caselor, femei cu părul despletit plângeau în tăcere sau scoteau strigăte ascuțite: pe străzile acoperite cu covoare, presărate cu nisip aurit, unde tămâia urca în nori deși și înceți, străbătând valul de norod atras de grandoearea spectacolului, cortegiul funebru înainta, măreț și pompos. Cântecelile sacre ale preoților, psalmodierile fecioarelor se amestecau cu bocetele de doliu, cu sunetele orgilor de argint, cu strigătele ritmice

ale facțiunilor; mii de luminări se legăneau într-o procesiune luminoasă; și, străbătând lunga Stradă a Slujbei, prin Forumul lui Constantin și Piața Capitoliului, toată Curtea se îndreaptă spre biserica Sfinții Apostoli s-o conducă pe Teodora în ultimul ei lăcaș.

În biserică se celebră slujba oficială a morților. Din nou maestrul de ceremonii apropiindu-se de cadavru îi strigă:

— Recapătă-ți odihna, basilisă; regele regilor, stăpânul stăpânilor te cheamă!

Apoi prepozitul îi luă diadema de aur și o înlocui cu o fâșie de purpură; în sfârșit, în marele sarcofag de marmoră verde de Hierapolis pe care ea însăși poruncise să-i fie pregătit la Denis, se depuse sicriul de aur care închidea rămășițele împărătesei. Încet, mulțimea se risipi și Justinian, zdrobit de durere, reintră împreună cu Curtea în palatul său pustiu.

Când se auzi în imperiu de moartea temutei, suverane, toți cei care suferiseră din pricina ei simțiră cum le renasc curajul și speranțele. Ioan de Capadocia reapăru la Constantinopol mângâindu-se cu ideea de a recuceri favoarea lui Justinian; Artaban, alungându-și soția pe care i-o impusese Teodora, crezu că a venit momentul să se răzbune conspirând împotriva împăratului; Germanos și fiii săi, foarte atâtați, socotiră ceasul potrivit pentru a ieși din lunga dizgrație pe care o înduraseră; chiar și Antonina, protejată și prietena Teodorei, își uită binefăcătoarea și caută un nou sprijin pentru a-și asigura puterea. În ochii tuturor, moartea basilisei părea să aducă după sine o reacție și politică și religioasă; chiar și ortodocșii, uneltind pe lângă împărat, cereau noi legi împotriva monofiziților înfricoșați de moartea mare! lor protectoare. Se și vorbea să se curețe Palatul Sacru de toți acei călugări nelegiuți care murdăreau de atâta vreme Palatul din Hormisdas; îl și atâtau pe prinț acum când împărăteasa era moartă, să supună cu forța credinței Calcedoniei pe acei eretici care se bucuraseră de îngăduința împărătesei și cutezaseră să reziste poruncilor împăratului.

Uitaseră însă de dragostea adâncă pe care Justinian o păstrase Teodorei, de lunga obișnuință pe care o avea

de a-i urma sfaturile; de grija pe care o avusese, înainte de a muri, ca să-i explice soțului ei supremele sale dorințe și să-i recomande pe toți cei care o iubiseră și o slujiseră cu credință.

„Dornic — după cum spune un contemporan — de a se conforma în toate lucrurile voinței soției sale, chiar moartă”, basileul rămase cu încăpăținare fidel sfaturilor cu care ea îl înconjurase și politiciii pe care ea o tranșase. Ioan de Capadocia, cu toate eforturile sale, rămase dizgrațiat; Belizarie, în ciuda onorurilor, fu întotdeauna bănuț; Petru Barsymes și Narses își păstrară favorurile; Antonina, în amintirea prieteniei Teodorei, păstră încrederea suveranului; Germanos și fiii săi fură singurii care reîntrară în grații; dar printre prinții din familia imperială, favoritul dintotdeauna al bătrânului împărat fu curopalatul Justin pe care Teodora îl însurase cu nepoata sa și pe care-l desemnă că moștenitor prezumtiv al monarhiei.

În materie de religie, Justinian nu urmă cu mai puțină fidelitate, instrucțiunile Teodorei. Când în gineceul imperial l-au descoperit pe bătrânul patriarh Antim, pe care ea îl ascunsese, împăratul îi făcu o bună primire patriarhului eretic și, spre stupoarea tuturor, îi văzură pe marii șefi ai monofizismului, Antim, Petru din Apameea, Teodosie din Alexandria, primiți ca prieteni la palat și pe prinț căutând împreună cu ei mijlocul de a restabili pacea în Biserică. Până în ultima lui zi, Justinian se strădui să realizeze politica de conciliere la care visase Teodora; Vigiliu, prost tratat, închis, constrâns să fugă trebui până la urmă să se resemneze și să condamne cele trei capitole pe care Conciliul ecumenic din 553 le anatemită în mod solemn. Pentru a-i reduce pe dizidenți împăratul multiplică colocviile și conferințele; și dacă eforturile sale fură până la urmă inutile, ele dovediră cel puțin până la ce punct rămăsese el fidel sfaturilor Teodorei.

Niciodată Justinian n-a uitat-o pe seducătoarea ființă, colaboratoarea inteligentă și îndrăzneță pe care soarta i-o scosese în cale, în amintirea ei, ținu să-i

păstreze în serviciu pe toți cei care-i fuseseră apropiați; până în ultima sa zi, îi păstră, cu fidelitate, memoria. Mulți ani după aceea, când voia să facă o făgăduială solemnă avea obiceiul să jure pe numele Teodorei, și cei care doreau să-i facă plăcere îi aminteau de minunata, frumoasa și înțeleapta suverană, care după ce fusese în lumea aceasta colaboratoarea sa credincioasă, se ruga acum Domnului pentru soțul ei.

Trebuie să mărturisim că există un oarecare exces în această apoteoză. Teodora dansatoarea, n-a avut deloc virtuți care s-o ducă drept în rai; Teodora împărăteasa, cu toată evlavia sa, a avut cusururi și vicii care nu se prea potrivesc cu aureola sfinților. Dar o trăsătură merită să fie notată: această mare ambițioasă care, sub înaltele sale calități de om de Stat, a știut să rămână femeie, dă dovadă până și dincolo de moarte de o incomparabilă putere de farmec și de seducție.

ÎMPĂRATUL JUSTINIAN

I

În biserica San-Vitale din Ravenna se văd pe pereții absidei două tablouri mari de mozaic. La stîngă, un împărat, îmbrăcat într-un costum bogat, strălucind de aur și de pietre scumpe încălțat cu papuci de purpură, cu coroană pe cap și înconjurat de aureola pe care bizantinii o atribuiau regilor, aduce darurile sale bisericii isprăvite prin grija lui. E, întovărășit de două grupuri de personaje; din primul, fac parte arhiepiscopul de Ravenna și clericii săi, în lungi veșminte sacerdotale; în al doilea, strălucitorul cortegiu al demnitarilor aulici și al gărzilor, totul scânteind de bogăția broderiilor, de luciul scuturilor și al armelor. De cealaltă parte a absidei, o împărăteasă înaintează spre ușa sanctuarului, întovărășită de o suită de femei în veșminte elegante și rafinate. Costumul suveranei este de o splendoare fără seamăn. La poalele mantiei sale de purpură violetă, o broderie lată de aur se desfășoară în cute luminoase; pe piept îi strălucesc bijuteriile; pe capul înconjurat de o aureolă, poartă o diademă; în păr, ciucuri de perle sunt amestecați cu pietre scumpe căzându-i pe umeri ca niște cascade scânteietoare.

Poate nicăieri lumea bizantină nu trăiește evocată mai puternic ca în aceste tablouri celebre. În rigiditatea lor puțin cam solemnă, aceste figuri așezate simetric, înfățișează ochilor noștri măreția Curții imperiale, prestigiul luxului, rafinamentele minuțioase și savantei sale etichete. Veșmintele bogate sunt copiate după realitate; fețele atât de caracteristice în hieratica lor răceală, sunt, fără îndoială, portretele înseși ale

personajelor; în fața acestor chipuri nemișcate, te lași multă vreme pradă visării, în absida solitară și fără să vrei încerci să dezlegi enigma acestor măști de nepătruns, să ghicești misterul vieții și al gândurilor dispărute. Căci acest bărbat și această femeie au jucat pe scena lumii, cu treisprezece secole în urmă, marile roluri ale istoriei; ei au guvernat alături ani îndelungați ca niște stăpâni absoluți, tot ceea ce alcătuia atunci universul civilizat; nimic n-a lipsit măreției lor, nimic, nici prestigiul gloriei militare, nici strălucirea marilor reforme administrative, nici rafinamentele civilizației celei mai elogiata, nici minunile unei arte creatoare, nimic, nici chiar farmecul unei existențe romanțioase, care și astăzi ne suscită curiozitatea, la numele inseparabil unite de Justinian și Teodora.

Ce a fost, ce a voit să fie acest biet țăran ilir urcat pe tronul Cezarilor? Ce a fost, ce a voit să fie această dansatoare umilă care, printr-un joc al soartei, ajunge din coridoarele cercului în splendorile împărăției? Desigur, problema este greu de rezolvat; sarcină delicată, poate imposibilă, dar cu siguranță nu indiferentă nici curiozității noastre, nici istoriei. Pentru a înțelege ce a fost în secolul al VI-lea acest imperiu grec din Orient, luminat atunci de o rază de glorie neașteptată, să încercăm să pătrundem secretul acestor voințe suverane, care au pus în mișcare toată mașinăria domniei; să încercăm să citim în aceste suflete despotice și mândre care și-au pus pecetea profundă și de neșters pe tot ceea ce au atins.

Prin ultimii ani ai secolului al V-lea, trei tineri țărani din Macedonia își părăsiră într-o bună zi munții natali ca să se ducă să-și caute norocul; tot bagajul, toată averea lor o duceau în spinare într-un sac, care conținea o mică provizie de pâine uscată; astfel echipați, o apucară pe jos spre Constantinopol. Erau niște flăcăi cu înfățișare frumoasă, voinici și energici; ajunși în capitală, nu întâmpinară nici o greutate să se înroleze în garda imperială. Or, în această societate bizantină care prin unele laturi era ciudat de democratică, armata te putea duce departe J s-a văzut aceasta pentru unul dintre cei trei tineri. Curajul său militar, bunele și credincioasele sale servicii îi aduseră o avansare rapidă;

deveni ofițer, general, chiar senator. În anul 518 când muri împăratul Anastasie, el comanda ca șef trupele de gardă. Apoi, intriga îl aduse oarecum pe tron chiar pe omul nostru; el a fost împăratul Justin I.

Justin avea un nepot, Justinian, născut, ca și el, într-un sat necunoscut din Macedonia de sus, în împrejurimile actualului Uskub, spre hotarele Albaniei. El fu pentru acest tânăr cel mai atent și cel mai bun dintre unchi, un unchi demn de moștenit. Neavând nici un copil, Justin se interesase de timpuriu de fiul surorii sale; îl adusese la Constantinopol, veghease la educația lui. Personal, Justin nu se avea prea bine cu învățătura; abia știa să citească, cu scrisul o ducea și mai prost, încât atunci când s-a urcat pe tron, au trebuit să confecționeze pentru el, ca să poată semna actele oficiale, o placă de lemn cu niște creștături care corespundeau literelor din parafa imperială, și în care suveranul își plimba, cu greutate, pana șovăitoare. Dar acest țăran de la Dunăre înțelegea virtutea educației pentru ceilalți. Nepotul lui urmă deci la școală; el se pătrunse adânc de cultura și de tradițiile Greciei și Romei; și când norocul îl îmbracă pe unchiul său în purpură, el deveni sfătuitorul și ajutorul său. Astfel, ajunsese repede unul dintre primele personaje ale imperiului; treptat, bunăvoința suveranului îl apropie de treptele tronului. Deveni comite, patriciu, consul, comandant-șef al trupelor care-și aveau garnizoana în capitală; în sfârșit, Justin îl adoptă și-l asocie la imperiu. Prin talentele și îndemânarea lui, el răspunse dealtfel speranțelor pe care unchiul său și le pusese. În el. Când Justin ajunsese împărat, Justinian se apropia de treizeci și cinci de ani; avea experiența afacerilor, mintea coaptă, caracterul format. Știu să se debaraseze, nu fără oarecare perfidie, de rivalii care puteau să stea în calea norocului său și să se facă iubit de toate clasele societății bizantine. Plăcea Bisericii prin ortodoxia sa și zelul credinței sale merita laudele și respectul pontifilor romani; prin serbările strălucite care marcară începutul demnităților sale (când deveni

consul cheltuia 28 000 de galbeni, mai mult de patru milioane de franci) deveni idolul calicimii din Hipodrom, și-n același timp își satisfăcu propriile sale plăceri pentru lux și risipă; linguși de asemenea Senatul și știu să se facă plăcut aristocrației. A avut, în adevăr, faimoasa legătură cu Teodora și „căsătoria cu ea, oarecum scandaloasă, a fost“, după cum spune un scriitor al timpului, „de ajuns ca să te facă să judeci calitatea sufletului său și să-i aprecieze moralitatea“. Bunul împărat Justin pare să fi privit acest lucru cu mai puțină severitate; era un soldat bătrân, căruia prea puțin îi păsa de nobilime; el însuși se căsătorise cu amanta sa plimbată multă vreme prin taberi și făcuse, fără scrupule, din acea femeie necioplită ca și el, împărăteasa Bizanțului. Deci Justin nu protestă prea mult împotriva pasiunii nebune a nepotului său. Exista o lege care interzicea senatorilor și înalților demnitari să se căsătorească cu femei de condiție umilă, cu prostituate sau cu actrițe; ca să-i facă plăcere lui Justinian, împăratul abrogă acea lege; Teodora deveni soția legitimă a moștenitorului tronului și i se dădu înalta demnitate de patriciană, fără ca Bizanțul să se fi scandalizat prea tare. Astfel, când Justin muri în anul 527, nepotul său nu întâmpină nici o greutate să moștenească tronul și Teodora împărți puterea cu el. Aproape patruzeci de ani, din 527 până în 565, Justinian avea să domnească peste imperiul grec din Orient.

II

Puține personaje istorice sunt atât de greu de judecat ca împăratul Justinian. Poți spune despre el în același timp mult bine și mult rău și dovezile par a se înmulți spre , a justifica și răul și binele. Ca în atâtea

probleme de psihologie istorică, nu lipsa de documente complică aprecierea, ci dimpotrivă, numărul lor prea mare. Justinian a scris mult și a pus pe alții să scrie și mai mult; monumentele sale legislative sunt precedate de lungi prefete, de ordonanțe minuțioase, în care se reflectă gândirea și ideile guvernării acestui prinț; și deși ar fi oarecum o naivitate să considerăm această literatură de cancelarie drept expresia exactă a adevărului, totuși nu se poate să nu ținem socoteală de ea. Pe de altă parte, scriitorii contemporani au povestit cu multe amănunte evenimentele domniei, și din povestirile lor se desprinde chipul viu al împăratului. Dar să examinăm mai îndeaproape pe unul din acești istorici, și anume pe cel mai ilustru, Procopiu. Acesta a fost secretarul lui Belizarie, pe care l-a întovărășit în toate campaniile; a trăit la Constantinopol în apropierea Curții, în rândurile înaltei societăți administrative; deci a putut observa îndeaproape oamenii și lucrurile. Să privim acum în cărțile sale și să vedem ce imagine contradictorie ne-a lăsat scriitorul despre Justinian.

Iată, de exemplu, tratatul *Despre ziduri*. În această lucrare, împăratul este pus, fără ezitare, deasupra celor mai mari oameni ai antichității. El este superior lui Temistocle prin succesele armelor, lui Cyrus prin înțelepciunea administrației. El a redat monarhiei splendoarea și gloria, i-a strivit pe barbari, a recucerit provinciile pierdute, a întemeiat nenumărate orașe. A fost restauratorul religiei, campionul ortodoxiei. A adus lumină și ordine în întunericul și contradicția legilor și a pus adevăratele baze ale dreptului scris. A garantat siguranța imperiului, a înfrumusețat orașele prin construcții admirabile. Mai cu seamă a fost bun și milos; bun cu

dușmanii, cărora le-a iertat intrigile și le-a uitat comploturile, pentru a nu-și aminti decât de serviciile aduse; bun pentru săraci și nenorociți, pe care i-a copleșit cu daruri; pe scurt, a făcut să domnească fericirea pe pământ. Dumnezeu însuși a întins mâna asupra lui pentru a-l ajuta, căci atunci când știința omenească nu-l mai putea salva pe împărat, a făcut să coboare sfinții din cer pentru a-l lecu. Pentru a-l ajuta să rezolve dificultățile guvernării, Dumnezeu i-a

transmis spiritul, său; și Procopiu povestește, cu seriozitate, cum zidurile nu știu cărei fortărețe fiind dărâmate de o inundație, în vreme ce constructorii cei mai savanți nu știau prin ce mijloace să repare răul, Justinian, printr-o inspirație cerească, desenă el însuși planurile necesare. Pentru a înălța majestatea alesului său, Dumnezeu îl făcuse inginer.

Acesta este panegiristul: fără rezerve, fără limite. Dar iată și reversul acestei medalii. Reversul îl constituie acea faimoasă *Istorie secretă*, în care același Procopiu a strâns, spre sfârșitul domniei lui Justinian, toate calomniile, toate cleветirile, toate neroziile pe care palavragiile din Constantinopol le colportau pe seama împăratului. Aici nu mai sunt luați ca punct de comparație nici Temistocle, nici Cyrus, ci Domițian, cel mai rău dintre tirani. Și iată portretul pe care autorul îl face prințului. Era în general un prost și un răutăcios, dar un prost de ultimă speță, asemenea — cuvântul este scris acolo — „unui măgar care ascultă de frâul stăpânului și se mulțumește să dea doar din urechi“. Era un amestec de prostie și de corupție, de prefăcătorie și de cruzime, un suflet perfid, mincinos, un sperjur josnic, fără cinste și fără credință, supus tuturor influențelor, mai ales celor rele, invidios pe oricine îi era superior, plăcându-i trădările și intrigile, în sfârșit, contopirea în același caracter a cusurilor pe care natura le împarte de obicei între mai mulți indivizi. Acesta era Justinian-omul; și iată-l pe Justinian-împăratul. Dacă răsfoiești cartea *Anecdotelor*, se desprinde din ea o impresie asemănătoare; timp de treizeci și opt de ani de domnie, Justinian n-a avut decât o grijă, decât o preocupare: să strângă bani cu orice preț, fără să țină seama de cinste sau de milă; și citind povestirea șireteniilor pe care le întrebuinta; te gândești fără să vrei la acel Panurge, despre care Rabelais ne spune că „cunoștea șaiszeci și trei de feluri de a face rost de bani pentru nevoile lui, dintre care cel mai onorabil și mai obișnuit era de a-i șterpeli pe furiș“. Când o povestire care se pretinde istorică, se pretează la astfel de comparații, riscă foarte mult.

Totuși, Procopiu povestește toate aceste prostii cu aerul cel mai serios din lume; cum, pentru a-și jefui supușii, Justinian și Teodora se înțelegeau de minune, împăratul prefăcându-se că cedează în fața urii împărătesei față de favoriții pe care mai întâi îi lăsase să se îmbogățească, împărăteasa aducând același serviciu împăratului, și astfel amândoi asociații sfârșeau prin a-și satisface ura și lăcomia; cum, în aviditatea lui, prințul dezorganiza toate serviciile Statului, cum a fost falsificator de bani și câte altele; în cartea *Despre ziduri*, Justinian era alesul lui Dumnezeu; în *Istoria secretă*, Procopiu îngrămădește toate mărturiile evidente ale mâniei lui Dumnezeu, „care, spune el, din ură față de acest om, și-a retras ocrotirea asupra imperiului romani în ochii lui, Justinian nu este „decât o plagă căzută din cer, care nu cruță pe nimeni”. Este chiar mai mult: și aici imaginația scriitorului depășește în adevăr limitele grotescului. El povestește cu seriozitate că, după părerea sa, Justinian nu este om: „este, scrie el, unul din acei demoni de temut pe care poezii îi numesc vampiri și care îmbracă formă omenească, pentru a-i distruge pe muritori”. Și dacă cineva se putea îndoi, iată dovezi, însăși mama lui Justinian povestea că avea legături cu o ființă supranaturală. Și iată ceva și mai convingător: noaptea, după cum afirmau servitorii palatului, „care”, adaugă Procopiu, „erau oameni perfect sănătoși la cap”, împăratul se scula deseori și rătăcea multă vreme prin apartamente; dar atunci nu mai era Justinian pe care poporul avea obiceiul să-l vadă și să-l aclame în alaiurile oficiale, ci doar un trup fără cap, străbătând sălile goale, în plimbări interminabile, până în clipa în care capul, revenind nu se știe de pe unde, se unea din nou cu trupul, pe care-l părăsise în mod atât de ciudat. În prefața sa, Procopiu a avut grijă să ne spună că va povesti întâmplări „care ar putea părea de necrezut posterității”. Mi-e tare teamă că acest avertisment este o precauție inutilă.

Nu este acum momentul să explicăm motivele pentru care Procopiu, după ce se făcuse panegiristul înfocat al lui Justinian, a crezut de cuviință să devină cel mai înverșunat dintre detractorii săi, nici să cercetăm

dacă această *Istorie secretă*, care face prea puțină cinste inteligenței și valorii morale a celui care a scris-o, este în adevăr opera lui Procopiu. Un lucru rămâne important pentru noi: între aceste portrete atât de contradictorii, unde anume să căutăm adevărul? Fără îndoială nici de o parte, nici de cealaltă, nici în lingușitoarea exagerare din cartea *Despre ziduri*, nici în adunătura neroadă a *Anecdotelor*; dar pentru a zugrăvi omul așa cum a fost, ce trăsături trebuie să reținem din aceste mărturisiri? Și dacă adevărul se află undeva, la mijloc, cum dealtfel e și probabil, cum să reușim să-l scoatem la iveală? Fiindcă o altă dificultate complică problema. Când îți propui să studiezi această mare figură a lui Justinian, nu trebuie uitate două fapte: una, că în momentul în care el se urca pe tron, avea patruzeci și patru de ani; a doua, că a domnit treizeci și opt de ani, adică a murit la optzeci și doi. Or, cum se întâmplă de obicei, la sfârșitul unei domnii prea lungi, o lânțezeală adâncă cuprinse în ultimii ani toate domeniile administrației publice. Împăratul îmbătrânise; nu se mai interesa, spune un istoric al epocii, de problemele care-l preocupaseră în tinerețea și maturitatea sa, pierduse acea vioiciune și acel orgoliu imperial care-i inspirau odinioară hotărârile. Lăsă armata să decadă, fortărețele să se ruineze; asista neputincios la hoțiile funcționarilor săi, petrecându-și vremea în discuții teologice vane, mărginindu-și activitatea politică la a semăna vrajbă printre barbari și cumpărând, atunci când primejdia amenința, retragerea lor cu bani.

Se cunoaște faimoasa împărțire, cu caracter medical — pe care Michelet o face în ceea ce privește domnia lui Ludovic al XIV-lea; la fel s-a încercat să se deosebească un Justinian de dinainte de ciumă și altul de după și este sigur, în adevăr, că în anul 542 împăratul a. fost atins grav de această boală și că s-a vindecat foarte greu. S-a încercat de asemenea să se împartă domnia lui Justinian după cum a domnit, cu sau fără Teodora; căci este incontestabil că și moartea împărătesei, care a survenit în anul 548, marchează un început de slăbiciune și de decadentă. În orice caz, oricare ar fi cauzele, efectul rămâne același: că Justinian, îmbătrânind, a simțit

profund greutatea vârstei. Or, dacă pentru a-l zugrăvi se vor căuta în special trăsăturile portretului din această perioadă de decădere, nu riscăm să falsificăm înfățișarea personajului și caracterul lui?

Cum va trebui oare să procedeze istoricul, pentru a schița această impozantă figură, care incontestabil că merită să fie zugrăvită prin locul important pe care l-a ocupat în lume? Mai întâi și din fericire, s-au păstrat câteva mărturii răzlețe despre Justinian ale unor scriitori mai independenți și mai puțin porniți decât Procopiu: Agathias, Evagrius, Malalas, Ioan din Nikion, care ne permit să controlăm și să corectăm afirmațiile acestui scriitor. Și apoi, nici din *Istoria secretă* nu trebuie înlăturat tot, fără alegere. Dacă suntem nevoiți să o folosim, și asta cu extremă prudență, cel puțin rarele calități pe care le acordă acest pamfletar împăratului nu vor risca să ni se pară suspecte. Dar mai ales trebuie să examinăm marile evenimente ale domniei, să cercetăm cauzele care le-au inspirat, să vedem rolul pe care l-a jucat Justinian; pentru aceasta, istoria războaielor sale, pe care Procopiu a scris-o de data aceasta cu mai multă imparțialitate, ne va furniza indicații infinit mai utile; și dacă aceste indicații se vor potrivi cu gândurile pe care le exprimă actele legislative ale lui Justinian, nu vom avea oare dreptul să facem apel la trăsăturile descoperite, pentru a încerca să zugrăvim cu mai mult adevăr portretul împăratului?

III

Ca înfățișare, ne spune Procopiu, Justinian era de

talie mijlocie, bine făcut, fără să fie gras; avea o față rotundă, tenul colorat, capul frumos. Un alt cronicar, Ioan Malalas, adaugă că avea nasul drept, tenul deschis și colorat, un început de chelie și părul și barba încă-runțite înainte de vreme. Este interesant să comparăm cu aceste două mărturii portretele în mozaic care se văd la Ravenna, unul în San-Vitale, celălalt în San-Appolinare Nuovo; amândouă sunt operele unor mari artiști contemporani cu Justinian și cunoaștem și data precisă a executării lor; cel dintâi este făcut în anul 547, celălalt cu cel puțin zece ani mai târziu; dealtfel, presupunând că sunt exacte, se vede că sunt puțin întinerite. În absida de la San-Vitale, capul lui Justinian este ușor alungit, bărbia hotărâtă și voluntară; fruntea nu prea înaltă este umbrită de bucle ondulate; nasul drept, subțire și energic; o mustață deasupra unei guri mici și fine cu buzele destul de pronunțate; ochii larg deschiși, cu pupilele foarte dilatate, privesc fix înaintea lor. Portretul de la San-Appolinare ne înfățișează un Justinian mai greoi și gras: partea inferioară a feței s-a îngroșat, o bărbie dublă îi îngreunează obrazul, ochii încercânați au o expresie mai molatică și mai indiferentă; mustața a dispărut și această mască grasă și imberbă, cu înfățișare blajină și ipocrită, nu mai are expresia energică și puțin îngrijorată a chipului de la San-Vitale. Este un Justinian îmbătrânit, așa cum apare la sfârșitul domniei; nu mai este gloriosul învingător al vandalilor și al ostrogoților.

Aceasta este înfățișarea exterioară; să încercăm acum, deși acest lucru este cu mult mai dificil, să-i descriem psihicul. Din acest punct de vedere aparențele exterioare sunt mai degrabă seducătoare și măgulitoare; la această Curte la care eticheta ocupă un loc atât de mare, împăratul afișează o mare simplitate. Mai întâi, este ușor de ajuns la el și e apropiat; primește pe oricine, nu-l supără deloc scăpările mărunte în ceea ce privește atitudinea sau limbajul, scăpări care ar putea să lezeze protocolul; vorba îi e plăcută, amabilă; după manierele sale, declară autorul *Istoriei secrete*, s-ar fi putut spune că acest om era blând ca un miel.

Trebuie să adăugăm însă că această bunătate exterioară era poate mai mult decât o simplă aparență. Se citează trăsături de o reală generozitate la Justinian, de bunătate pornită din inimă.

A avut mare grijă de operele de milostenie-și milă față de cei nefericiți. Aceasta și era dealtfel sarcina sa de împărat și datoria sa de creștin-; dar multe asemenea fapte se datorau și elanului inimii sale. Malalas ne dă exemple de dărnicia lui, care contrastează cu lăcomia nesățioasă pe care i-o atribuie Procopiu; dă dovezi de recunoștința pe care a manifestat-o față de servitorii săi credincioși și care-l arată a fi fost mai puțin ingrat de cum afirmă *Istoria secretă*.

În sfârșit, lucru mai rar, acest împărat a știut să ierte. Nu vorbesc aici despre blândețea foarte relativă care a urmat represiunii răscoalei Nika; blândețea aceasta era mai curând un fel de oboseală de a ucide, mai curând un fel de prudență decât îndurare. Nu vorbesc de indulgența — dealtfel excesivă — pe care a arătat-o unora dintre favoriții săi; indulgența aceasta era slăbiciune și nimic mai mult. Justinian a știut de asemenea să ierte și pe unii conspiratori dovediți cum a fost acel Artaban, un condotier armean, ani în șir copleșit de bunăvoința sa și care, cu toată trădarea, a fost, numai după câteva luni de dizgrație, avansat la un comandament însemnat; sau Probus, condamnat, la moarte de Senatul imperiului, și pe care el l-a eliberat cu aceste cuvinte disprețuitoare, care nu sunt lipsite de frumusețe: „Cât despre mine, eu îți iert crima; să te ierte și Dumnezeu!”

O altă calitate: Justinian a avut multă grijă de demnitatea sa și de calmul potrivit rangului său. În împrejurările cele mai grave a știut în general — să rămână stăpân pe el însuși, să dea ordine cu sânge rece. „Niciodată, spune un istoric, n-a manifestat mânie sau violență împotriva celor care l-au jignit”. Se va zice poate că la un asemenea grad stăpânirea de sine e vecină cu prefăcătoria. Trebuie însă să adăugăm că de multe ori împăratul a știut să asculte sfaturile neplăcute, dar loiale și credincioase, fără să se supere și, ceea ce este mai demn de luat în seamă, să le și urmeze.

Se mai pot menționa și alte virtuți. Acest stăpân al

lumii ducea o viață de o simplitate uimitoare; masa sa ar părea modestă celor mai modești burghezi din vremea noastră. Nu bea vin niciodată și abia dacă mânca ceva, mai ales legume; considera ca lucru josnic și vulgar satisfacerea acestor plăceri materiale și câteodată se scula de la masă după ce abia gustase din bucatele aduse. Deseori stătea chiar câte două zile fără hrană și, când religia îi poruncea, primea fără dificultate să postească o zi și două nopți. De asemenea nu dormea mult. Nu știi care din curtenii săi îl numea „împăratul care nu doarme niciodată” (*basileus akoimetos*); în adevăr, se trezea o dată cu zorile, se culca foarte târziu, noaptea, iar uneori se scula în toiul nopții ca să se apuce de lucru. Acesta este secretul acelor plimbări nocturne care tulburaseră atâta imaginația lui Procopiu. O calitate care nu i se poate contesta lui Justinian este aceea de a fi fost foarte harnic: cerea să fie la curent cu toate amănuntele problemelor imperiului, și nu i se părea câtuși de puțin obositor să examineze el însuși totul. Pentru a se informa cit mai bine, . înmulțise audiențele, primind până și pe oamenii cei mai obscuri, ba chiar și pe necunoscuți; se substituia fără încetare secretarilor săi pentru a rezolva direct problemele cele mai grele; îi plăcea să scrie și trebuie să-i recunoaștem o capacitate de lucru neobișnuită, o extremă dragoste de ordine, o grijă atentă pentru treburile administrației. Se poate ca în acest sens să i se fi întâmplat și lui Justinian ceea ce i se întâmplase lui Filip al II-lea cu care dealtfel se și aseamănă prin multe trăsături de caracter; voind să examineze conștiincios toate amănuntele unor probleme, Filip a fost la un moment dat copleșit și înecat de ele și, sub aparența unui control sever s-au produs fără voia împăratului multe dezordini. Acest fapt este verosimil, sigur chiar; dar intenția n-a fost mai puțin lăudabilă. Justinian înțelegea să-și facă așa cum trebuie meseria de împărat.

Dealtfel, îl îndemna la aceasta, în mod cu totul firesc, firea sa intransigentă. El nu permitea nimănui, pe toată întinderea imperiului, spune Procopiu, să ia vreo hotărâre de unul singur. La distanță de mii de leghe,

hotăra pentru generalii săi detaliile unui plan de luptă sau ale unui sistem de fortificații și nu admitea să i se încalce voința. În imperialul său orgoliu, își atribuia o capacitate universală în materie de legislație sau de justiție ca și în ceea ce privește operațiile militare; judeca singur, cu plăcere, și pretindea să aibă ultimul cuvânt în toate treburile. Undeva a scris chiar aceste cuvinte caracteristice: „Dacă vreo problemă pare îndoielnică trebuie apelat la împărat, și el, cu autoritatea sa suverană, să hotărască, fiind singurul care are dreptul de a face și interpreta legea. Nu prea avea încredere în cei mari care păreau destul de independenți ca să-i poată discuta ordinele; slujitorii cei mai credincioși, generalii cei mai devotați erau fără încetare expuși la pericolul de a-i jigni susceptibilitatea despotică; aceștia au fost întotdeauna pândiți de pericolul denunțurilor calomnioase. Niciodată favoriții săi cei mai apropiați n-au putut să se laude că se bucură de adevărata prietenie a împăratului; pentru un merit care-i stârnea gelozia, Justinian uita cele mai de seamă servicii. Belizarie, mai ales, a făcut cea mai crudă experiență. Toată viața lui a fost bănuît: împăratul a fost gelos pe gloria lui militară, pe averea lui, pe popularitatea lui; s-a arătat gata să primească toate denunțurile împotriva lui, să încurajeze toate intrigile; în ajunul morții sale chiar, marele și credinciosul general a fost acuzat de a fi conspirat și a fost pentru un moment dizgrațiat. Trebuie totuși să adaug că legenda și cântecele au înfrumusețat în mod ciudat această istorie. Există un tablou foarte înduioșător care-l arată pe Belizarie orb, silit să întindă mâna trecătorilor, ca un cerșetor; din nefericire pentru sufletele sensibile,, acest tablou n-are nici o bază reală. -Istoria este totuși suficientă pentru a dovedi că lui Justinian nu-i pasă de recunoștință. Este locul să arătăm însă că grija lui Justinian era câteodată justificată. S-a complotat de mai multe ori împotriva vieții sale; și dealtfel modul în care chiar, unchiul său și el însuși

ajunseseră împărați, explică și justifică neîncrederea pe care i-o inspira gloria prea strălucită a generalilor săi victorioși.

Iată încă o trăsătură de caracter: acest prinț absolut, despotic, avea o vanitate adeseori puerilă. Acest parvenit ridicase la un asemenea grad orgoliul situației sale imperiale încât ar fi vrut ca o dată cu domnia, cu numele lui să înceapă o restaurare completă a întregului imperiu. Desigur, ar fi prea mult să spunem, împreună cu Procopiu, că a manifestat o dragoste consecventă pentru inovații inutile; în general, reformele sale, au avut motivări serioase; trebuie să mărturisim însă, că i-a plăcut să-și sublinieze, cu oarecare exces, meritele, și că pare puțin cam ridicol felul în care și-a aplicat pe

lucruri, orașe, instituții și regimente epitetul cam personal, de „justiniene“. Nu cred totuși că a fost atât de naiv ca să-și plece urechea la toate lingușirile josnice cu care era copleșit. Când curtenii săi spuneau că ar putea, dacă ar vrea, să se înalțe în aer ca o ființă supranaturală; când ministrul Tribonian îi declara că, asistând la Conciliu, se temea ca nu cumva să-l vadă pe stăpânul său ridicat la cer, ca profetul Ilie „pentru, credința sa, îmi vine greu să cred, să presupun că aceste lingușeli sunt exacte și că lui Justinian i-au făcut plăcere. Ceea ce este însă sigur, e că sub aceste aparențe de absolutism se ascundea un suflet nehotărât și slab. În împrejurări grave, Justinian a fost văzut ezitând în mod ciudat, și riscând să compromită totul prin' tăgădănarea sa. Dispoziția lui mobilă și schimbătoare cunoaște variații bruște: când liniștea i se schimba în mâinii fulgerătoare, când hotărârea i se topea în descurajări neașteptate.

Acest lucru s-a văzut în acea faimoasă răscoală din anul 532, care i-a prilejuit lui Sardou una din cele mai caracteristice scene din *Teodora*; în ziua aceea, el a apărut într-adevăr așa cum îl zugrăvește drama, fără curaj și fără tărie sufletească, gata să fugă în mod rușinos din fața răscoalei, dacă Teodora, care în acel moment critic s-a arătat în adevăr demnă de a fi

împărăteasă, nu i-ar fi insuflat ceva din arzătoarea pasiune care o însuflețea. Acest lucru s-a văzut și mai bine spre sfârșitul vieții, atunci când, ezitând în fața unei hotărâri ferme, regreta orice decizie luată, schimbând după capricii, politica și pe generali, incapabil de orice energie, de orice părere durabilă, lăsând în voia valurilor problemele cele mai grave ale Statului, cu o neglijență de neînțeles. Acest stăpân al lumii care se voia absolut, a fost foarte adesea jucăria anturajului și a lingușitorilor. Teodora a exercitat toată viața ei o influență asupra lui Justinian, atât de puternică, atât de netăgăduit, încât poporul capitalei nu putea să

și-o explice decât prin farmece. El de asemeni suferi la fel de puternic influența ministrului său Ioan de Capadocia, financiar abil, suflet venal și corupt. Se înțelege deci de ce multe din intențiile bune ale lui Justinian au rămas fără urmări, oprite la jumătatea drumului sau denaturate de sfaturile favoriților săi. Ar fi o naivitate să încercăm să ascundem alte cusururi ale acestui caracter: o risipă nebună, o dorință de a arunca banii fără să-i numere, dealtfel mai puțin pentru propriile lui nevoi cât pentru ridicarea prestigiului și gloriei

monarhiei; o oarecare tendință spre prefăcătorie, falsitate, perfidie — sunt cusururi obișnuite la această Curte a Bizanțului plină de viclenii și de intrigi; câteodată, în sfârșit — mai rar decât s-a spus — o cruzime, născută mai ales, din frică, și o asprime inutilă împotriva unor nevinovați — numai pentru că-l îngrijoraseră pe prinț sau îndrăzniseră să reziste voinței lui.

În general, și pentru a rezumă trăsăturile acestui studiu psihologic, un suflet dezechilibrat, plin de contraste, și făcând o socoteală — pe lângă incontestabile calități — de o valoare mai curând mediocră, sentimente adesea meschine, o voință uneori nesigură și slabă, o vanitate puerilă, un despotism gelos, o activitate susținută, dar frământată și nesigură. Acesta este omul. Dacă n-ar fi aceste cusururi s-ar înțelege greșit gloria care-i înconjoară numele; dar în

ceea ce-l privește mai există și altceva: dacă firea lui a fost mediocră, spiritul i-a fost mare, și înalță personajul. Acest țaran macedonean ridicat de jos pe tronul Bizanțului a fost continuatorul și moștenitorul împăraților romani și a năzuit în permanență către două mari țeluri: Puterea și Biserica, pe care s-a străduit să le pună de acord; și ele sunt suficiente pentru a-i asigura faima.

IV

Printre împărații mari, puțin sunt aceia care au avut, ca acest parvenit, sentimentul demnității imperiale și cultul respectuos al tradiției romane. Citiți ordonanțele sale: Justinian face fără încetare apel și-și caută inspirația în amănuntele vieții romane, admirabil cunoscute. Omul, cum am văzut, este simplu, aproape modest; pentru înalta funcție pe care o ocupă, el are toate orgoliile și toate ambițiile. Prin faptul că s-a așezat pe tronul lui Constantin, el a devenit moștenitorul direct și legitim Cezarilor; fără să tremure, revendică toată întinderea moștenirii șale. Îndată după urcarea pe tron, Justinian începe să viseze la un imperiu uriaș. Acea antică unitate romană în care aventurierii germani își tăiaseră regate, aspira s-o reconstituie el în întregime; pretindea să ridice și să facă din nou o realitate din aceste drepturi istorice imprescriptibile, pe care predecesorii săi le păstraseră cu grijă; și când se gândea că însemnele imperiului, simbolul autorității supreme furate odinioară de Genseric, când jefuise Roma, erau de atunci în mâinile barbarilor, orgoliul său suferea ca de o rană de neîndurat. Să recucerească Africa de la vandali, Italia de la ostrogoți, Spania de la vizigoți, Galia de la franci, aceasta era visul său. „Năzuia, spune Procopiu, să cucerească lumea întreagă”; și el însuși scria, îndată după ocuparea Africii și Siciliei: „Avem speranța că Dumnezeu ne va ajuta să cucerim și celelalte țări pe care le stăpâneau vechii romani, până la marginile celor două oceane. Desigur că în expresia solemnă a acestor vaste speranțe era și o parte de iluzie; dar până și detractorii lui Jus-

tinian au fost obligați să admită ca ambiția pe care o nutrea el de a reconstitui unitatea romană, era o datorie esențială a funcției sale imperiale și dacă ne gândim că din acest vis Justinian a făcut aproape o realitate, că Italia, Corsica, Sardinia, Balearele, o parte din Africa s-au întors la imperiu sub domnia sa, trebuie să mărturisim că există multă grandoare în omul care a știut să conceapă și să execute un astfel de plan.

Împăratul roman, al cărui moștenitor se proclama Justinian, nu era numai un glorios urmaș al unor oameni mari din istorie. Justinian a voit să fie și el la fel. A scris chiar undeva aceste cuvinte caracteristice: „Ce există mai mare, mai sfânt decât majestatea imperială? Cine ar putea avea impertinența să disprețuiască judecata prințului, când înșiși întemeietorii dreptului au declarat limpede, lămurit, că hotărârile imperiale au valoare de lege?” De asemenea, așa cum pretindea să stăpânească în afară, ca odinioară poporul roman, asupra tuturor națiunilor din univers, la fel revendica și

înăuntru, pentru coroană, toată puterea pe care *lex regia* o conferea pe vremuri vechilor împărați; și, în adevăr, după cuvântul unui istoric al epocii, „el a fost cel dintâi dintre suveranii Bizanțului care s-a arătat, cu numele și cu fapta, stăpânul absolut al romanilor”. Totul s-a centralizat în mâinile unui prinț despotice; toate lucrurile au început să atârne de voința sa suverană: statul, legea, religia. Odinioară, Roma unise gloria armatelor cu strălucirea dreptului; din acest dublu izvor își trăsese puterea care-i asigurase măreția; pe această dublă bază își întemeiasse dominația universală. Justinian voia să facă întocmai ca înaintașii săi. El era un cuceritor, dacă nu personal, cel puțin prin brațele generalilor săi, pe care-i alegea și îndruma; voia să fie și legislator. A fost, cu absolutismul care-i caracteriza, atribuind funcțiunii imperiale, fără să ezite, o adevărată infailibilitate, reclamând pentru ea dreptul și capacitatea de a schimba, de a îndrepta, de a interpreta legea. „Majestatea noastră, scria el examinând proiectele care-i fuseseră supuse, îndreaptă, prin inspirație divină, toate nesiguranțele și confuziile lucrurilor, dându-le forma

definitivă." Și în alt loc, ironizând „scrupulele zadarnice și ridicole" ale acelor care puneau la îndoială infailibilitatea suverană: „Cine ar fi deci capabil; spunea el, să rezolve enigmele legii și să le descopere oamenilor, dacă nu acela care singur are dreptul să facă legea?" Sigur că din astfel de cuvinte răzbate o infatuare cam puerilă; dar opera care a luat naștere din aceste idei este una din cele mai mari din istorie. Această legislație justiniană a dominat tot Evul Mediu și a furnizat Europei moderne bazele dreptului.

Și asta încă nu-i totul. Nu știu dacă grija lui Justinian a avut totdeauna urmările fericite pe care el le dorea; dar găsim, desigur, multă noblete și sinceritate în aceste declarații în care împăratul afirmă că-și petrece zilele și nopțile „în grijă și veghe, pentru a crea, pentru supușii săi, ceva folositor și plăcut lui Dumnezeu." Acestea nu sunt cuvinte fără rost, când îi cunoaștem conștiințiozitatea, dragostea de ordine, capacitatea de muncă; de asemenea mulțimea de *Novele* atestă cu prisosință varietatea preocupărilor sale. „Dintre toți împărații care au domnit în Bizanț, a spus pe bună dreptate Ranke, nu există nici unul a cărui activitate administrativă să se fi oprit asupra atâtor probleme ca activitatea lui Justinian." Este drept să adăugăm că mai multe reforme foarte însemnate datează din timpul acestei domnii și că, dacă lui Justinian i-a plăcut să-și lege numele de multe lucruri, unele fac onoare numelui care nu se mai poate separa de ele.

Și iată și ultima trăsătură: acest împărat posedă într-o atât de mare măsură orgoliul rangului său imperial, încât ar fi voit să-l înconjoare cu tot luxul, să-l împodobească cu toate strălucirile. El însuși, după cum am văzut, ținea puțin la etichetă: dar Palatul Sacru era de o măreție extraordinară. Justinian era modest și simplu: dar voia ca numele imperial să fie întovărășit de cele mai răsunătoare epitete, ca titlurile sonore de alemanic, gotic, franc, germanic, vandalic, alanic, calificativele măgulitoare de credincios, fericit, glorios, victorios și triumfal să-i întreacă pe cei mai iluștri dintre înaintașii săi. Voia, mai ales, ca înfățișarea monarhiei să fie strălucitoare și măreață. Pentru a ridica și mai mult

splendoarea capitalei sale, nimic nu-l va costa prea scump, pentru că această capitală este într-un fel simbolul vizibil al imperiului. Aici strânge comorile artei antice, înmulțește capodoperele; gândul care l-a inspirat apare limpede în acest strigăt orgolios pe care l-a scos în ziua solemnă a inaugurării Sfintei Sofii; „Slavă lui Dumnezeu care m-a găsit demn de a săvârși o astfel de operă! Te-am învins, o, Solomoane!” Și aici, ideea imperială l-a inspirat fericit pe Justinian. Căci atât prin Sfânta Sofia ca și prin *Cod*, acest împărat, care a avut sentimentul dragostei pentru grandoare, rămâne în adevăr mare.

Dar alături de tradiția romană, iată și influența creștină. În adevăr, împăratul bizantin nu porcede numai din *imperator-ul* roman; el este de asemenea, cum se spune, *Isapostolos*, prințul asemănător apostolilor, șeful suprem și campionul religiei, căruia Biserica îi conferă un adevărat cult. Deci un nou aspect al lui Justinian.

Împăratul era foarte credincios. Astfel, râvna sa religioasă a luat naștere în mod firesc din ideea pe care și-a făcut-o despre majestatea imperială. Pentru el împăratul era neapărat alesul lui Dumnezeu, pe care Domnul îl însărcinase cu conducerea treburilor omenești, peste care își întindea în orice împrejurare mâna sa protectoare, căruia îi venea în ajutor în toate nevoile și în toate primejdiile. Era vorba să ducă la bun sfârșit opera legislativă? „Lucrul, scrie prințul, pare greu, imposibil; dar, ridicând mâinile către cer și invocând sprijinul acestuia, mi-am regăsit siguranța, care poate duce la bun sfârșit sarcinile cele mai grele.” Era vorba să poarte un război? „Nu în arme, spune împăratul, avem încredere, nici în soldați, nici în generali, nici în geniul nostru; ci ne punem toată speranța în ajutorul cerului.”

Atât de adâncă este încrederea sa în protecția cerească, încât pe soclul statuii ecvestre, ridicată în cinstea sa în centrul forului Augusteion, pune să se graveze această inscripție umil-orgolioasă, care-l înfățișează ca pe reprezentantul lui Dumnezeu pe pământ: „El va încăleca pe caii Domnului și cavalcada lui va fi mântuirea. Regele își pune nădejdea în Dumnezeu și

dușmanul nu-l va putea învinge”.

Astfel, acestui Dumnezeu care îl inspiră, care-și înmulțește pentru el minunile și mila, Justinian îi va fi profund recunoscător. Dacă declară război nu o face numai pentru a restabili unitatea imperiului realipindu-și provinciile luate de barbari: prinț catolic, el suferă să-i vadă pe creștinii ortodocși supuși ereticilor arieni, „prigonitori ai trupurilor și sufletelor.” Astfel, acțiunile lui militare au în ele ceva din entuziasmul unei cruciade. În treburile interne, religia este de asemenea nedespărțită de politică. Dacă cineva dorește să înțeleagă cu tot dinadinsul această îmbinare de sentimente diferite, care constituie fondul însuși al sufletului lui Justinian, trebuie să citească mai ales prefața unei ordonanțe¹ pe care împăratul a publicat-o a doua zi după cucerirea Africii. Găsim acolo credința creștinului care se concretizează în acțiuni de mulțumire față de acel Dumnezeu care i-a dat o nouă și strălucită dovadă a milei sale îmbinată cu orgoliul suveranului care se fălește de a fi recucerit provinciile pierdute și de a fi luat de la barbari odăjdiiile și insignele imperiului. Găsim în această ordonanță un prinț care respectă religia, care mulțumește cu modestie cerului că a putut să răzbune suferințele Bisericii alături de un împărat falnic, care amintește cu mândrie că gloria dobândită de el a fost refuzată înaintașilor săi și care declară că pentru Africa va începe o epocă de fericire o dată cu domnia lui. Orgoliu imperial, umilință creștină, poate și mai orgolioasă, acesta este Justinian, împăratul care se descoperă și se rezumă în acest monument de legi caracteristic și autentic al gândirii sale.

Sigur că pasiunea religioasă care l-a însuflețit pe Justinian s-a manifestat și prin excese. A dus la toleranță religioasă, a dat naștere la persecuții împotriva oricărui credea altfel decât el și această persecuție, oricât de aspră ar fi fost, a devenit legitimă și sacră. „El nu consideră o crimă, spune Procopiu — și aici ne gândim tot la Filip al II-lea — moartea dată oamenilor care nu-i împărtășeau credința.” El însuși a scris undeva: „Urâm pe eretici ” și toată viața sa îi persecută fără milă pe toți dizidenții: evrei, arieni, donatiști, monofiziți și păgâni. Altă primejdie a acestei exagerări religioase: un împărat

absolut, care se interesează de Biserică, riscă foarte mult să o tiranizeze. Lui Justinian i-a făcut întotdeauna plăcere să se amestece direct în controversele religioase; vorbea frumos, își dădea seama de asta și-i lămurea cu plăcere pe episcopi prin predicile lui pline de dulceață și de blândețe, de care auditorii săi erau încântați. „Dacă n-aș fi auzit cu urechile mele, scrie un prelat, cuvintele care ieșeau din gura prințului, le-aș crede cu greu, atât de bine se aflau îmbinate între ele blândețea lui David, răbdarea lui Moise și mila apostolilor Te ’îmbeți repede cu astfel de succese oratorice: Justinian, pe măsură ce înainta în vârstă, cădea din ce în ce mai mult în mania teologică. Se complăcea în fiecare zi tot mai mult în cercetări subtile, în discuții zadarnice asupra naturii lui Dumnezeu; își petrecea nopțile, odinioară consacrate problemelor serioase de stat, discutând cu episcopii textele *Scripturii*; pretindea să dogmatizeze, așa cum reformase și legiferase; și dorind, poate cu bună intenție, să aducă pacea în Biserică și ordinea în Stat, de fapt el aprinse războiul civil. Acestea sunt neajunsurile ideii creștine, când germinează în capul unui împărat: dar, pe de altă parte, pentru vremurile acelea ea a fost totuși un puternic resort de acțiune. Atunci când pe lângă războaie și anateme, grija față de religie inspiră acele misiuni creștine, care au dus, în timpul lui Justinian, civilizația până în oazele Saharei, și din fundul Abisiniei până pe malurile Dunării, opera săvârșită merită să fie cinstită.

Sigur că-ți vine a râde de acel Justinian care reglementa prin cantități uriașe de legi postul Paștelui, sau care se certă ca la ușa cortului cu călugării obscuri ce gândeau altfel decât el. Sigur că te doare văzîndu-1 cum uita, în toiul unor certuri sterile, Italia în agonie, sau cum vărsa sânge nevinovat pentru zadarnica satisfacție de a impune un articol de lege. Dar când se complăcea să fie nașul regilor barbari care veneau la Constantinopol ca, să se boteze, când îi copleșea cu atenții și cu daruri pe acești neofiți eludați: huni, heruli, iberi, când trimitea în lumea întreagă misionari să-i creștineze pe eretici și pe păgâni, de fapt el făcea o adevărată operă politică; și

prin aceasta ideea creștină a cărei încarnare a devenit mai târziu Justinian în credința popoarelor se întâlnește cu *ideea imperială al cărei ilustru reprezentant rămâne*¹³.

V

Nu afirm totuși că trebuie să-i atribuim lui Justinian o inteligență de prima mână fiindcă a avut aceste două mari idei; în ochii contemporanilor săi, cum am văzut dealtfel, aceste idei păreau aproape de nedespărțit de funcția imperială. Dar, dacă ne gândim că omul care le-a primit și le-a înțeles în chip atât de magistral nu era decât un simplu țăran ilir, vom recunoaște că spiritul acestui om avea forță și măreție. Istoricul are dreptul să se întrebe dacă n-an fi fost mai înțelept ca Justinian să le adopte cu mai multă judecată. Dar vedeți ce putere aveau asupra lui aceste idei importante: căci ori de câte ori ele îl inspiră, se pare că împăratul se transformă și se

¹³ Un istoric egiptean din secolul al VII-lea, episcopul Ioan din Nikion, povestește în legătură cu aceasta o frumoasă legendă împăratul Justinian spunea el, iubea pe Dumnezeu din toată inima și din tot sufletul său. Or, se afla în acea vreme la Constantinopol un vraci renumit; credincioșii ocoleați cu grijă pe acest complice al iadului; dar unele 'mari personaje de la Curte, care se ocupau mai mult de teatru și de curse decât de lucrurile spirituale, îl sfătuiră pe împărat să apeleze la serviciile sale. „Acest om, ziceau ei, după ce a dus la ruină pe perși, va aduce victoria romanilor; prin procedeele sale va fi folositor imperiului. Va ține în frâu poporul și va face să se adune ușor birurile; el va trimite perșilor. demoni, va stoarce puterea din soldați prin plăgi de toate felurile și-i va face pe romani să triumfe fără luptă.” Cu toate aceste promisiuni seducătoare, împăratul rămase neclintit; totuși, până la urmă îl pofti pe om, dar pentru a-i ține' acest discurs: „Eu, Justinian, împărat creștin, nu voi învinge cu ajutorul demonilor.” Și vorbind astfel, îl alungă din fața sa pe vraci și mai târziu, așa cum se cuvenea, 'puse chiar să fie ars. (N. A.).

ridică deasupra lui însuși. Atunci apare un nou Justinian, mai sigur, mai hotărât, care știe, cu toată opoziția anturajului său, să ia inițiativa hotărârilor îndrăznețe și să le susțină; apare, de asemenea, un, Justinian mai binevoitor, și, prin unele laturi, cu adevărat mare.' Fără îndoială că aceste mari idei au și cusururi, înfăptuirea lor prilejuiește celui care le-a conceput o înfumurare, un orgoliu de necrezut. „Niciodată până acum, scrie undeva împăratul, Dumnezeu n-a acordat romanilor astfel de cuceriri cum va acorda sub domnia noastră.” În altă parte, el strigă, în entuziasmul triumfului: „Locuitori ai lumii, aduceți mulțumire cerului care a prilejuit secolului vostru împlinirea unei opere atât de mari. Ceea ce antichitatea nu păruse demnă să realizeze, s-a înfăptuit în vremea voastră.” Iată ce fac aceste idei din om; consecințele lor au fost poate și mai grave pentru imperiu⁵. Ideea creștină odată înfăptuită a dat naștere acelei intoleranțe profunde care a nemulțumit pe supuși și aproape că a făcut să se desprindă de Bizanț, Egiptul și Siria monofizite. Realizarea ideii imperiale a fost și mai dezastruoasă, dacă se poate spune astfel. Marile ambiții îi costă scump pe oamenii care sunt instrumentele lor oarbe. Pentru a avea bani, toate mijloacele i s-au părut lui Justinian bune: a sporit impozitele, le-a înmulțit cu o cruzime cumplită; „cea dinții datorie a supușilor, spunea împăratul, și cel mai bun mijloc pe care îl au de a recunoaște solitudinea imperială, sunt de a plăti, cu devotament absolut, impozitele publice în întregime”. Pentru ca banii să intre direct în tezaur, împăratul a dat frâu liber lăcomiei și hoțiilor funcționarilor săi, iar pentru a face față nevoilor războaielor el însuși nu s-a dat înapoi din fața practicilor celor mai necinstite. Acesta este prețul obișnuit al gloriei: mizerie profundă, completa sărăcire a monarhiei.

Se cunoaște această anecdotă celebră:

— Când voi muri, întreabă Napoleon I pe unul dintre curtenii săi, ce-o să zică lumea?

— Sire, răspunse cel întrebat, lumea va zice ba una, ba alta...

— Nu, întrerupse brusc împăratul, va zice: „Uf! Bine

c-am scăpat de el!"

Popoarele au zis și ele uf! a doua zi după moartea lui Justinian. Poetul Coripps povestește că atunci când succesorul suveranului defunct apăru pentru prima oară în Hipodrom, fu primit de o mulțime rugătoare și disperată: „Fie-ți milă de noi, strigau bărbații, căci pierim. Vino în ajutorul sclavilor tăi”. „Tu ești credincios, gemeau alții, ești atotputernic. Vezi lacrimile noastre, ușurează-ne mizeria” Erau toți cei cărora Justinian le storsese bani, familiile debitorilor insolvabili, soțiile și mamele prizonierilor, toate victimele regimului trecut implorând mila noului împărat. Și atât de adâncă era peste tot impresia de descătușare, încât până și reținutul Avagrius scrie, sfârșind povestirea acestei domnii: „Astfel muri Justinian, după ce umpluse lumea de zarvă și de tulburări; și îndată după sfârșitul vieții, primind plata pentru faptele lui rele, se duse să afle, înaintea tribunalului din iad, răsplata pe care o merita”. Ce are a face! Această impresie pe care a lăsat-o domnia lui Justinian este la fel cu cea pe care o lasă toate domniile mari. Justinian ca și Ludovic al XIV-lea, Ludovic al XV-lea ca și Napoleon; și totuși, cu toate slăbiciunile, rămân ei oare mai puțin mari?

În sfârșit, fără îndoială că punerea în practică a unei idei a trădat adeseori gândurile împăratului. O parte din opera lui a rămas neterminată; altă parte s-a dovedit a fi efemeră. Dar concepția în ansamblul ei a fost nobilă și înaltă și orice s-ar spune, domnia sa n-a fost câtuși de puțin lipsită de roade. Africa, Italia, Spania, recucerite de Justinian, au fost pierdute de succesorii săi; efortul prodigioasei sale activități administrative a căzut în uitare; sistemul său ecleziastic s-a schimbat. Dar două din creațiile sale mai dăinuie și astăzi: *Codul lui Justinian* și Sfânta Sofia, vor pleda veșnic în fața posterității cauza marelui împărat.

Posteritatea bizantină nu i-a precupețit lui Justinian numele de cel Mare: și în adevăr, cu toate cusururile sale, împăratul a meritat acest titlu. Dar mai ales legenda populară, mai îndurătoare decât istoria, i-a consacrat definitiv gloria. Lumea întreagă a păstrat și a înfrumusețat

amintirea acestei puternice și gigantice figuri. În Egiptul secolului al VII-lea, ca și în Italia secolului al IX-lea, se vorbea cu admirație despre minunatele măsuri prin care Justinian restabilise ordinea în provincii, despre construcțiile caritabile și despre splendidele biserici pe care le zidise, despre generozitatea superioară tuturor înaintașilor săi; în jurul numelui și monumentelor domniei sale, imaginația poporului a țesut un întreg ciclu de povestiri minunate și pitorești. În Bizanțul Secolelor al XI-lea și al XII-lea, legenda a preamărit marea operă care a păstrat dintre toate numele lui Justinian, această neasemuită Sfântă Sofia, ale cărei proporții colosale uluiesc posteritatea; și dacă unele povestiri, preamărind gloria și nenorocirile lui Belizarie, aminteau ingratitudea imperială, în Orientul secolelor al XII-lea și al XIII-lea, la sârbi, la bulgari, tradiții romanțioase, cărora li s-au acordat multă vreme o valoare istorică, *revendicau pentru slavi onoarea de a fi dat naștere marelui împărat*.¹⁴

Cu trecerea secolelor amintirea marelui împărat s-a păstrat, adeseori chiar mai vie, prin unele întâmplări surprinzătoare pentru vremea respectivă. Amintim, de pildă, acea tragică zi a anului 1204, când cruciații prădând, în lăcomia lor, mormintele imperiale din biserica Sfinților Apostoli, găsiră în mormântul violat cadavrul lui Justinian încă intact, după mai bine de șase secole; muți de uimire se traseră înapoi din fața acelui împărat, care părea că iese din mormânt în toate

¹⁴ Aceste tradiții afirmă că Justinian s-ar fi născut dintr-o familie de coloni slavi stabiliți în imperiu în apropiere de Prizrend, sau de Ohrida; părinții lui purtau numele de Istok și Viglenitza, el însuși se numea la început Upravda. Dar pretinsa *Viață, a lui Justinian*, din care Alemanic împrumută cel dintâi aceste informații, cu toate că manuscrisul din Barberina, îl atribuie unui oarecare călugăr Teofil, fost preceptor al împăratului, nu e în realitate decât un rezumat făcut în secolul al XVII-lea, cu tradiții romanțioase de dată destul de recentă. Bryce a demonstrat că aceste povestiri își au originea în ciclul de legende care au luat naștere, la sârbi și bulgari, în jurul numelui lui Justinian și al bisericilor întemeiate de el la Prizrend și la Serdica (Sofia); și prin aceasta cartea prezintă interes. Dar nu are absolut nici o valoare istorică. (N. A.).

strălucirea veșmintelor sale și a pietrelor scumpe care-l împodobeau.

În sfârșit, când Evul Mediu Occidental învăță din nou din cărțile sale dreptul roman uitat, prestigiul său creșcu și mai mult. Dante l-a așezat pe Justinian în *Paradisul* său și a pus în gura sa aceste cuvinte semnificative, care rezumă gândirea și gloria:

*„Cesare fui, e son Giustiniano...
A dio per grazia piacave di spirarmi
Li alto lavoro.”*

*„Am fost Cezar, sunt Justinian...
l-a plăcut lui Dumnezeu să mă inspire
În marea mea operă.*

Încarnarea ideii de putere, completată de ideea bine-lui, acesta a fost, acesta a voit să fie Justinian, și prin aceasta a fost într-adevăr mare.